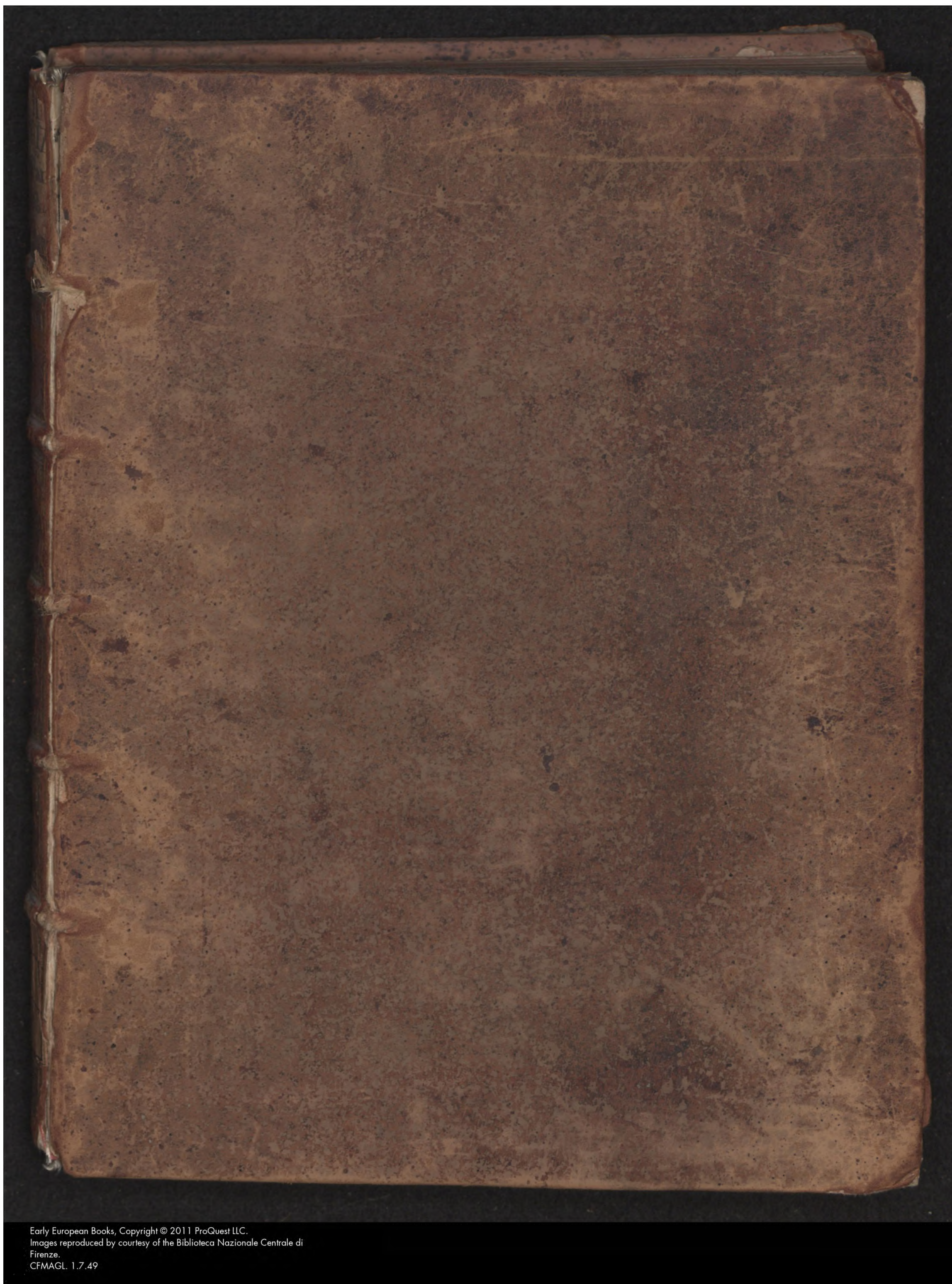
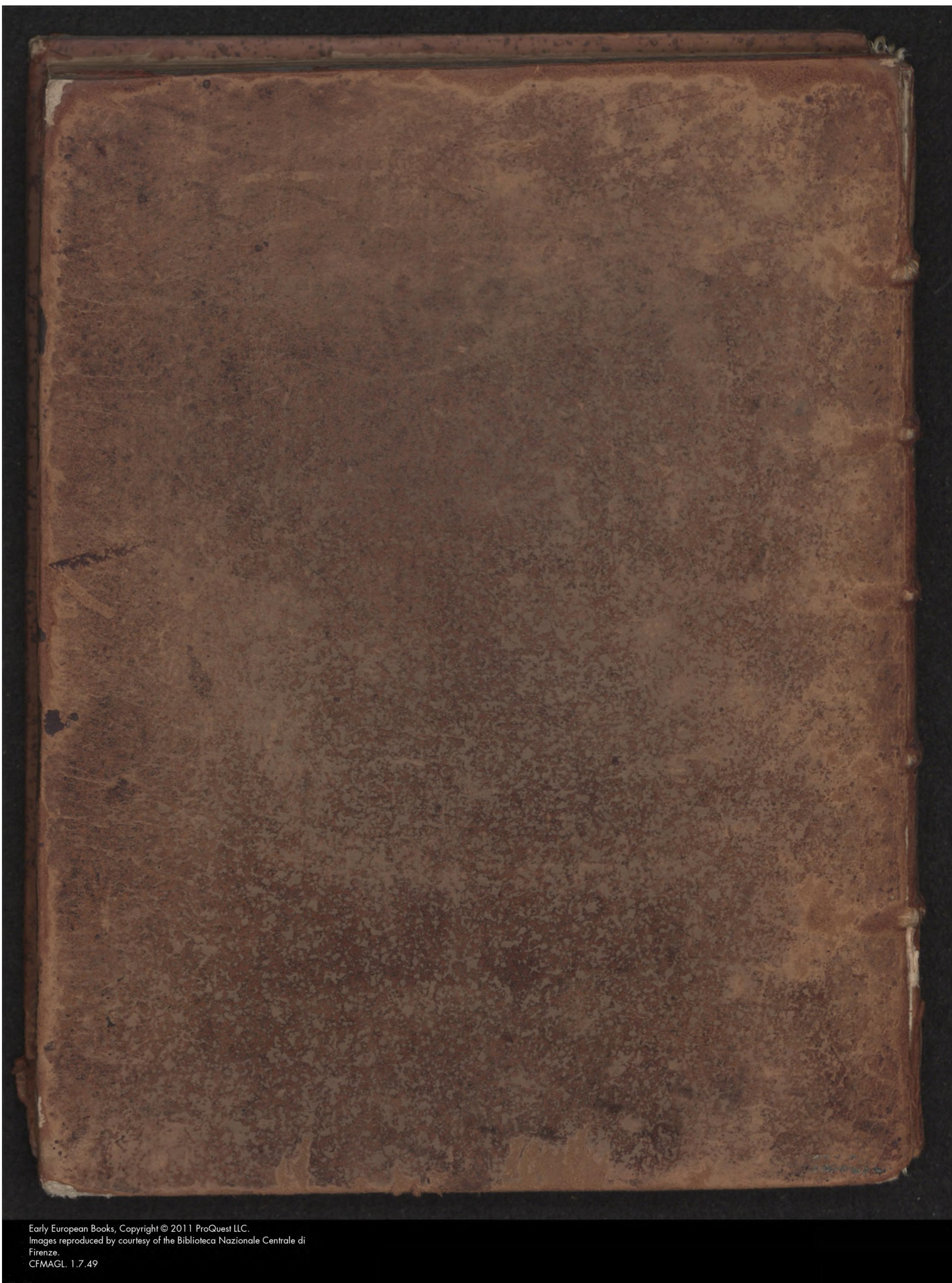

DE
1
7
49

S

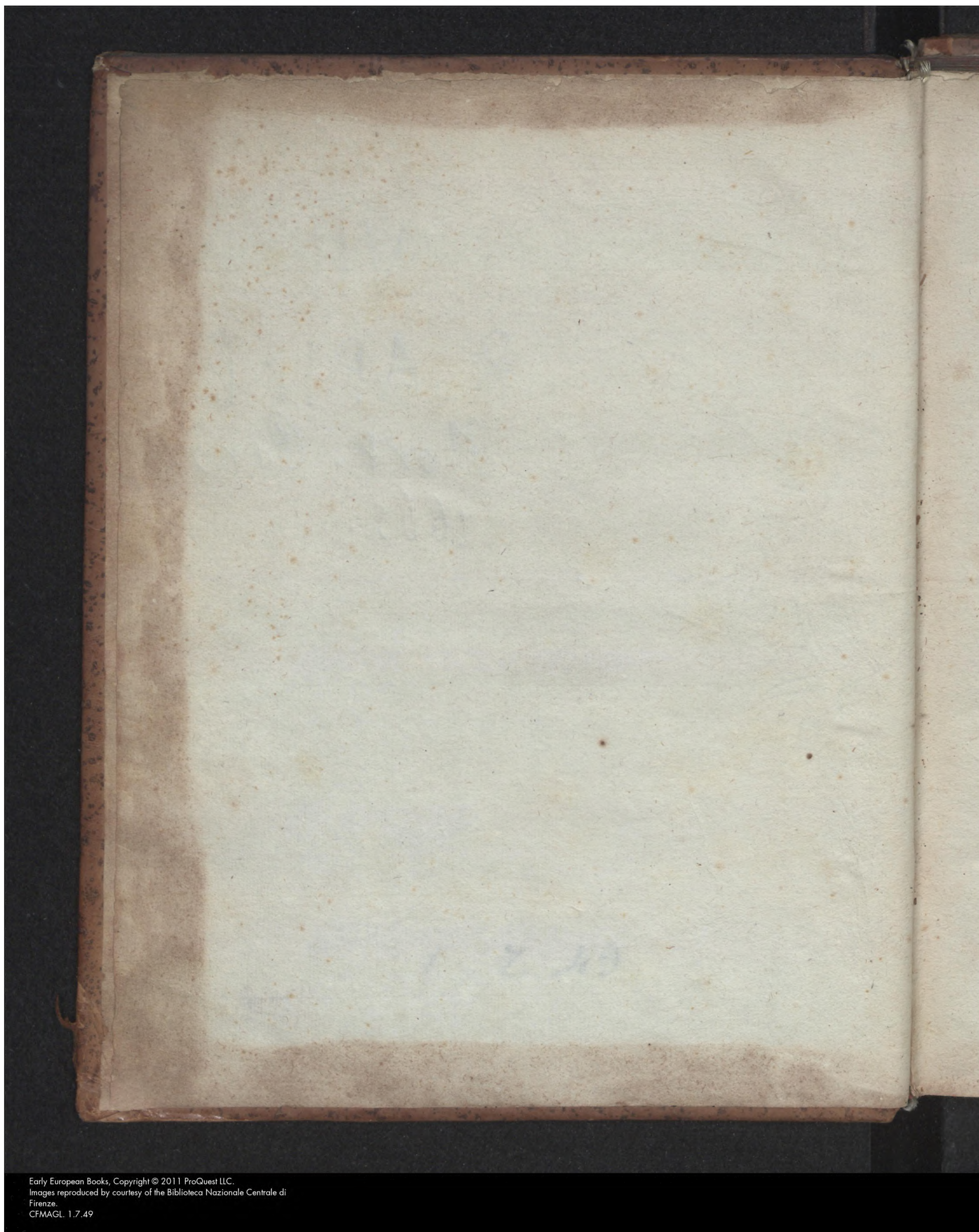
121

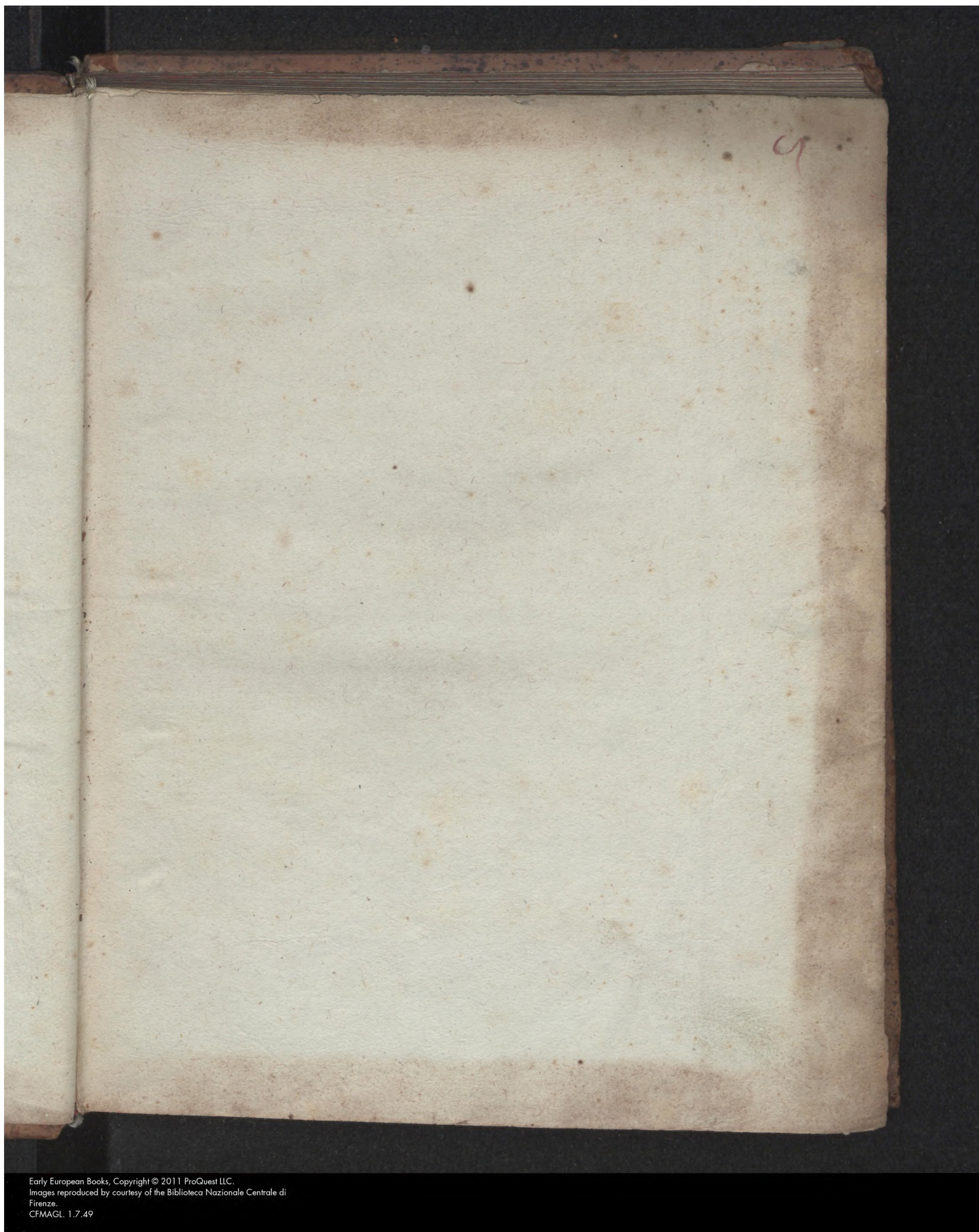
VII

RAPIN

Hort. Paris

1665.

RENATI RAPINI
SOCIETATIS IESV,
HORTORVM
LIBRI IV.
CVM
DISPVTATIONE
DE
CVLTVRA HORTENSI.

PARISIIS.
E TYPOGRAPHIA REGIA.

M. DC. LXV.

Ex legato D. Equitis Antonii Francisci de Marmis

Renati Rapini soc. Iesu
Hortorum
libri 4

ILLVSTRISSIMO VIRO

GVILLELMO

LAMONIO

SENATVS

PRINCIPI.

RENATVS RAPINVS SOC. IESV.

SI quis eſſet, vt erit, VIR ILLVSTRISSIME, qui tibi recta, non voluptuaria quærenti, leues has Hortorum delitias parum conuenire putaret: prouocarem pri-

mum ad iudicium veteris Academiæ, & Lycei, quæ loca commendabat olim ſiluarum camporumque pulchritudo naturalis: tum deducerem eum ad Hortos Platonis & Speuſippi: vnde profecta ſunt tot oracula ſapientiæ litteratioris, cuius ſic amans es. Nam quod aliquando dictum ab Antiphane apud Athenæum: *Muſas inter litteraſque verſaris aſſiduus, quoties agitur ſapientiæ negotium.* Poſtquam tamen Veneris tutelæ conſecrauit Hortos non rudis antiquitas; vt a Plinio traditum: molle ac delicatum quiddam magis pleriſque videbitur munus id, quam quod virum tam grauem decere poſsit. Quid attinet autem tuas aures deditas publicæ vtilitati violare rebus, magna ex parte, ita deſidioſis? Quid

Ἀεὶ δὲ περὶ μούσαισι, καὶ λόγοις πάρει, ὅπου τι σοφίας ἔργον ἐξετάζεται.

Natur. Hiſt. lib. 18. & Plaut. apud illum.

dicam de Adonidis Heſperidumque Hortis? Nam res ipſa monet, quam famoſa nomina ſint vanitate fabularum. Eo accedit, quod magiſter otij blandioris Epicurus Hortos primus omnium in vrbem tranſtulerit: quod vnum; vt deſint cætera, contumeliam facere poteſt Hortorum honeſtati, qui tali authore, res inter ſerias, ne vel appellari quidem poterunt ſine ſuſpicione. Plin. lib. 10. c. 4.

Quamquam non committam hic, vt oratione nimis anxia, excuſem apud te Hortorum innocentiam: ne, defenſione non neceſſaria, confundam cauſæ bonitatem. Nam Venus, Heſperides, Adonis, quis neſcit, quæ nugæ ſint, quam leues & friuolæ? Nec video, curiniuriam facere poſsit Hor-

torum poſteritati, Philoſophiæ ſuæ licentia Epicurus: de cuius moribus iam non quæro, quos audio defendi per quoſdam Philoſophos e noſtris. Non neceſſe eſt autem hic commemorare me, quod copioſe diſputatum à ſapientibus, colendæ telluris artem omnium eſſe innocentiſsimam. Vnde, non ſine cauſa, vitam olim putabantur agere valde bene moratam, qui terram colebant: nam telluri operam dare, idem exiſtimabat eſſe Philoſophus naturalis, *atque cunctorum parenti adeſſe, eique patrocinari.* Id autem, vt eſt liberale imprimis, atque humanum, magnopere valere poteſt, pro candore morum, vitæque ſimplicitate retinenda: cum, vt à Catone dictum, *minime male cogitantes ſint,*

Pli. proem. lib. 18.

ſint, qui in eo ſtudio ſunt occupati.

Quod moribus tuis quam bene conueniens ſit, VIR ILLVSTRISSIME, ſatis per ſe planum eſt: cum ea ſit opinio tuæ virtutis, vt de vera laude ſermo iam in vrbe eſſe non poſsit: quin illico omnium animis obuerſetur os tuum; vitæque tuæ ratio, temporum diſciplina ſit, exemplumque vniuerſæ ciuitatis: ad quem proinde quodammodo pertinere videatur illud dictum de P. Scipione Æmiliano tam memorabile: *Vir togæ dotibus, ingeniique, ac ſtudiorum, eminentiſsimus ſæculi ſui: qui nihil in vita, niſi laudandum aut fecit, aut dixit, aut ſenſit.* Nihil dicam de admirabili illa, quæ propria tua laus eſt, εὐαπαντησία, per quam & concilias amores omnium, & ex-

Velleij Pater. hist. l. 1.

primis in te difficillimam illam ſocietatem grauitatis cum humanitate, quæ patriciæ dignitatis ſumma virtus eſt. Cum vero iudiciorum tuorum ſanctitate, publicam rem tam caſte geras, eam apud populum meritus es nominis celebritatem, quam prædicabit præſens ætas, poſteritas mirabitur, conſecrabit immortalitas. Nam temporum conſcientia numquam ſuſtinebit ſileri LAMONIVM, qui ſe tam corruptæ ætati præbeat tam incorruptum.

Poſſem perſequi dotes cæteras agriculturæ, pro munere apud te commendando. Habet enim ars iſta permagnam vim, non modo ad innocentiam vitæ, ſed etiam ad amœnitatem litterarum, omnemque adeo vitæ li-

beralis honeſtatem excolendam. Quare mirum videri non debet, VIR ILLVSTRISSIME, ſi te ceperit aliquando oblectatio artis iſtius: nam quamuis eſſes ingreſſus vitæ inſtitutum, in quo te popularis aura, tuæque opinio virtutis prouexerit longius, quam deſtinarat pudor tuus, & ea viuas ætate, qua mores ciuitatis incubuerint ad luxum & ambitionem: hoc tamen otioſo & ſimplici vitæ genere duci interdum te vidimus, delectarique magis, quam ferebat temporum licentia. Credo, ne in tanta honeſtarum artium, qua florebas apud tuos commendatione, tantæque ſpectatione dignitatis, ſuauitatem eam tibi præterire ſineres, quæ percipitur è vita tam innocente: cuius etiam quaſi diſcipli-

nam aliquam formare ipſe per te non dubitaſti, quam traderes ciuibus tuis; principes viros imitatus, qui ſcriptis hanc artem commendarunt. Nam; vt monet Plinius, *de cultura agri præcipere, principale fuit etiam apud exteros: ſiquidem reges fecere, Philometor, Attalus, Archelaüs.* Cyrum omitto, qui gloriatur apud Xenophontem, ſe, tot inter opes, conſitorem Horti. Tanta nimirum dignitas eſt agriculturæ, qua contendit Cato apud Tullium, *nihil ſibi magis regale videri*: eamque Modeſtinus Columella affirmat *proximam, & quaſi conſanguineam ſapientiæ.* Vnde apparet, quam bene inter te, & illam conueniat, VIR ILLVSTRISSIME, qui non ſapientiæ modo; ſed *virtutum omnium*

Lib. 18. hiſt. nat. c. 3.

Lib. 10. de re ruſt. c. 1.

ſupremum apicem conſecutus ſis , iure longe potiori, quam Princeps is Syracuſius, de quo Pindarus in Olympiis. — Δρέπων κορυφὰς ἀρετᾶν ἀπὸ πασᾶν. de Hierone εἰδ. α'.

Verum licet colendæ telluris ratio in vniuerſum liberalis , & honeſta ſit; cum tamen cultus Hortenſis purus liberque videatur à duritate laboris, quo ſe conficit agricultura communis: quiddam etiam habet magis accommodatum , non modo ad tuendam dignitatem, ſed etiam ad celebritatem nominis faciendam. Quod intelligebat per ſe ſatis legiſlator mortalium ſapientiſsimus , qui, pro ſe apud ſuos commendando, moliebatur Hortos. Sic enim ille. *Magnificaui opera mea* , *feci Hortos & pomaria* , *& conſeui ea cuncti generis arboribus.* Idem accepimus , florente Republica, videri cœ- Eccleſiaſt. cap. 2.

ptum Romanis: qui vt erant honestiores cæteris gentibus, studiosioresque vitæ elegantioris, de parandis Hortis, sic tanquam de fama, & existimatione sibi facienda laborare videbantur. Testis Tullius, qui non tam suos, quam sui temporis mores describit, per literas, ad Atticum. Nihil enim peræque flagitare videtur ab amico, quam

Epist. lib. 12.

vt sibi paret Hortos, & quidem, inquit, *ob hanc causam: nihil enim video, quod tam celebre esse possit.* In quo gustus exercitatissimi vir, arbiterque boni saporis non sentiebat aliorsum, atque postulabat sua, vel fama celebritatis amans; vel ætas, fastidij in omni delitiarum genere delicatissimi. Sic enim existimabant principes in ciuitate viri, patricium hominem, post res foris be-

ne geſtas, non magis apud ſuos, quam Hortorum celebritate ſpectari poſſe.

Qua laude ne careres, qui cæteris abundabas, VIR IMMORTALITATIS DIGNISSIME, ferre non debui, poſtquam præſertim de tua humanitate meritus ſum, vt in otio familiari me tolerares. Obligatus tam grandi beneficio, operam dedi, vt Hortos tibi pararem, non tam vt animum tuum forenſi labore fatigatum leuarem, domeſtica remiſsione, in quo tamen eſſem laude dignus: quam vt te, qui noſtri temporis ſummum decus, ornamentumque ſis, in omni genere honeſtatum, omni monimentorum genere commendarem poſteritati.

PRÆFATIO
AD ERVDITVM LECTOREM.

AVDACIA *videbitur non tolerabilis, operis totius antiquitatis perfectißimi partem eam carmine velle perſequi, quæ prætermiſſa ſit à Poëta poſt hominum memoriam, omnium excellentißimo. Nam ſcitum illud Romani Vatis, ex libro quarto Georgicon.*

Forſitan, & pingues Hortos quæ cura colendi.
Ornaret, canerem, biferique roſaria Pæſti:
Quoque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ, *&c.*

Sentires eo in loco ſibi placere Virgilium, adeo effuſus eſt; opinor non ſine cauſa; quem materiæ tam liberalis inuitabat amœnitas. Sed ſiue quod vrgeatur ab inſtituto, de apibus, carmine; ſiue quod otium iam præparet Heroi ſuo, in opere deſtinato, deſinit non ita multo poſt cœptam rem proſequi: quam tamen dignam putat, quæ pro ſcribendi argumento, proponatur vniuerſæ poſteritati.

Verum

Verum hæc ipſe equidem ſpatiis diſcluſus iniquis
Prætereo, atque aliis poſt commemoranda relinquo.

In quo vix impetrare potero, vt amoliar à me arrogantiæ bene magnæ ſuſpicionem, qui partium à tanto viro deſertarum poſſeßionem tam fidenter occupare cogitem: nec dubitem Latine ſcribere de re, quæ, ſi Plinio fides eſt, deterrere potuit ſcriptorem tam exercitatum. Accedit, quod in propoſita tam diuini vatis imitatione, faciam expectationem maiorem, quam per facultates ſuſtinere poßim: exemplumque propoſitum non tam oſtendat opem, quam deſperationem certißimam. Quæ vero temeritas, tentare rem, quam partim propter difficultatem eorum, quæ prætermiſerat Virgilius, partim propter eorum quæ cœperat excellentiam, perſequi nullus poſterorum auſus ſit? Deinde cum eo perducta ſit apud nos cultus Hortenſis perfectio, vt ei nihil iam deeſſe videatur ad elegantiam; eius dignitatem, quæ ſumma eſt, vt aſſequi difficulter potero, non ſatisfaciam opinioni. Proem.l.14. nat. hiſt.

Deterrebat etiam me non mediocriter egeſtas

Latini ſermonis. Eſt enim audaciæ non ferendæ, Latine ſcribere velle de re apud Latinos prorſus ignorata. Nam culturæ Hortenſis ratio, quæ nunc eſt, ſiue in digerendis per areolarum deſcriptionem floribus, ſiue in arboribus fructiferis applicandis ad murum informandiſque; nullum plane locum habuit apud illos. Venit tamen in animum ſperare, ſi quid peccem vel ignoratione ſermonis, vel inopia; vt ætas noſtra, ſupra cæteras amans, Hortorum indulgeat aliquid audaciæ rem maioribus intentatam molienti. Addebat animos in opere tam difficili, ſtudium cultus Hortenſis, quod per id tempus, ſic viget apud Patritios & Optimates; vt haud ſcio, an vnquam plus celebritatis habuerit. Conueniebat autem, vt ætati noſtræ ſupra omnes anteactas Hortorum longe curioſiori impertiretur aliquid amœnitatis illius, quæ partim temporum diſciplina, partim induſtria cultorum peruenit ad ſummum. Sic enim, exiſtimo ex illa partium complexione, qua nunc Hortos conficimus, eam conformationis & decentiæ fieri abſolutionem, cui ad ſummam dignitatem rei Hortenſis nihil deſit.

De natura carminis, quod vſurpari ſolet, in

tradendis præceptionibus, non necesse est dicere me pluribus, cuius exemplum proponitur in Virgilij Georgicis perfectißimum : cuius quidem naturalis ingenuitas vix dabit locum veniæ cultus elegantioris, quem adhibui : contra quam ferebat carminis istius mediocritas, in quo quæritur cura puræ nudæque simplicitatis. Certe non excusabo facti conscientiam : obsecutus sum materiæ tam delicatæ, in qua non facile sibi temperare potuisset ipse Virgilius : quod illi non difficile fuit in agricultura duriori ; in qua tamen, vt est obseruatum à Plinio, è tantis, quæ retulit, flores modo rerum decerpsit. *Nihil enim omisit eorum, quæ nitorem & ornamentum recipere poterant : hinc tam crebræ digressiones à proposito, quibus occurrat satietati & fastidio, quod monet Macrobius Saturnaliorum libro quinto.* In Georgicis, *inquit*, post præcepta, quæ natura res dura est, singulos libros acuti argumenti interpositione conclusit : primum de signis tempestatum, de laudibus vitæ rusticæ secundum : tertius desinit in pestilentiam pecorum : quarti finis est de Orpheo, & Aristæo non otiosa narratio. *Nec ipse passus*

Plin. l. 14. proem.

ſum partes in eo deſiderari meas: feci, quod erat docentis non plane duri: reſperſi floribus ſatis liberali manu langorem præceptionum, vt mitigarem pertinaciam locorum eorum, quæ dehoneſtabat humilitas materiæ, pro vitanda ſatietate.

Si tamen videar non peperciſſe ſatis elegantiæ: factum tuebor authoritate Græcorum pœne omnium, qui de floribus, aut florum cultu ſcripſere. Nam vt omittam cæteros: quid elegantius Hortorum pictura, quos ad agrum Piſanum, qua præterfluit Alpheus, Nymphis Jadibus deſcribit Nicander ſecundo Georgicon? In quibus tam creber & frequens vſus eſt ornamentorum eorum, quæ poëtica petit à temporibus fabuloſis. Incredibile dictu eſt, quam copioſi ſint & elegantes cæteri in ea materia quorum mentionem facit libro XV. *Athæneus, qui coronariorum florum copiam carmine proſecuti ſunt, vt Cratinus in effœminatis, Hegeſias in verſibus Cypriis, Anacreon in Odis, Sappho in fragmentis, Pancrates in poëmate, Chæremon in Baccho, Eubulus in nutricibus, aliique innumerabiles.*

At non erat tam licenter indulgendum fabularum copiæ, & vanitati, in ea materia, quæ

faciebat expectationem grauitatis, & disciplinæ: erat peruestiganda natura florum & plantarum, describendæ proprietates, æstimandaque vis singularum. Fateor; neque opinor defui partibus his: non immemor tamen quam personam agerem, Poëtæ nimirum, non Philosophi, qui per orationis religiosæ simplicitatem nimis crudam, fidem quærat. Quamuis autem pars hæc poëticæ versetur in mediocritate, orisque sit angustissimi, colligit tamen animos interdum, quadam excelsitate spiritus, ne iaceat humilitate rerum quas tractat, & ipsa materiæ tenuitate frigere videatur. Quod ne contingat, excitandus identidem animus, vt secundum Anacreontem de poëticæ sublimitate erecta mens, diuina spiret.

Νόος ἐς θεοὺς ἀερθείς.

Sed profanorum numinum fieri mentionem, per Vatem non profanum, graue videbitur iis, qui non plane norunt ingenium poëticæ, quæ per deorum ministeria, & fabulosum sententiarum tormentum, *animos tollere debet interdum, vt inueniat admirationem: Quam potestatem per se facit artis licentia, si religionis*

non interſit , quæ nec lædi ſe putat , nec bonos mores violari ; cum pro ingenio ludit poëtica, vt per fabularum gratiam minus languide quærat veritatem.

Maiorem curam ſimplicitatis exhibui in Nemore , & Aquis , quam in Floribus , quorum amœnitas fecit me copioſiorem : niſi quod parumper hæſi certis in locis , quæ videbantur idonea, in quibus poëticæ dotes eminerent , per illecebras fabularum : ne carmen langueret inſita ieiunitate præceptionis , quam profitebatur.

De Pomario , vereor ne non ſatisfecerim eorum expectationi , qui ſperabant enumerationem bene longam fructuum pomorumque , quorum vim per ſe incredibilem recenſere , cum pene infinitum ſit ; in exponendis fructuum ſpeciebus , ſummam rerum ſecutus ſum , Virgilium imitatus , qui ſecundo Georgicon in vinorum copia , & multitudine, quæ patebat latiſſime , pauciſſima quædam leuiter attigit ; tres oliuarum , totidemque pyrorum ſpecies complexus : Nihil enim eſt magis alienum ab ingenio carminis iſtius , quam ſeries odioſa rerum ſingularium , quæ non poteſt , quin faſtidio proxima ſit , ſi deſcendat ad ſingula , minutiuſ-

que omnia partiatur. Ne forte leuitatis ostentatione ita manifesta, fiat similis illi fabro tam inepte diligenti, de quo tam scite Horatius in poëtica.

Æmilium circa ludum faber imus, & vngues
Exprimet,& molles imitabitur ære capillos,
Infœlix operis summa.

Quod cadere minime potest in scriptorem emendatum, cuius proprium est habere delectum, non sequi copiam. Cæterum cum vitare non possim, quin multa sint digna reprehensione: si velim excusare omnia, ipse vanus amensque sim. Quapropter ne verbosioris proemij libidine fatigem lectorem, cuius quæro gratiam, excusationum importunitati supersedebo.

Addam tamen verbum vnum de fine, quem sibi proponit carmen διδασκαλικόν*: qui cum non alius sit, quam qui propositus est poeticæ vniuersali; res est procliuis. Nam generosior est eius spiritus, quam vt amet simplices nugas, nudamque vanitatem: tametsi summam artis ponat in mouenda delectatione: in quo Philosophia ipsa videtur sapientior, quæ seueritatis suæ tristitia peruestigationem veritatis faciat multo diffici-*

liorem. Finis itaque poëticæ istius, perinde ac vniuersæ, est docere: quæ, vt monet Horatius ad Lollium,

Quid sit pulchrum, quid turpe, quid vtile, quid non:
Plenius ac melius Chrysippo, & Crantore dicit.

In quo Senecam, hominem cæteroquin non inconsideratum, sed criticum nimis interdum præfidentem, ferre satis patienter minime possum, qui summa iudicij licentia putet Virgilium in Georgicis, non quid verissime, sed quid decentissime diceretur aspexisse, nec agricolas docere voluisse, sed legentes delectare: *quo in loco peruertit officium præcipuum poëticæ liberalioris, cuius partes qui felicius sustinuerit Virgilio, perspicuum est vnquam fuisse neminem. Quapropter non moror iudicium Senecæ, de quo prouocare possum ad conscientiam totius antiquitatis*, quæ si sapimus, nobis semper est adoranda. *Nihil autem necesse est dicere, quam parum verisimile sit, hominem in omni rerum naturalium cognitione exercitatissimum, qui tanta cum religione versatus sit in cæteris, nugari voluisse*

Senec. ep. 87.

Macrob. l. 2. Saturnal.

luisse in ea materia, in qua profitebatur disciplinam. Quid enim magis indignum viro liberali, quam ludere velle, cum docere debeat; & quærere delitias, cum facit expectationem rerum seriarum: quod de Virgilio quis ausit suspicari, nisi qui splendide stolidus sit?

De terræ cultu, qui scripserunt ex antiquis, video innumerabiles apud Varronem: cum tamen vnus prope modum Hesiodus, cum Menecrate Ephesio, carmine rem complexus sit, omnium, vt testatur Plinius ea de re scriptorum antiquissimus: ante millia annorum, inter principia literarum, Hesiodo præcepta agricolæ pandere orso. Plin hist. nat. proem. lib. 14. *Quamquam Hesiodus mores hominum magis prosecutus sit, quam naturas rerum; de quibus agendum sibi proposuerat: in quo licet Philosophi moralis potius, quam sinceri poetæ partes egerit: laudem tamen summam meruit; sed inferiorem longe Virgilio, qui perfunctus est eo munere, supra admirationem. Quod facit, cur eum respiciam vnum, qui contra quam soleat reliquum Poëtarum vulgus, bene sciteque norit nihil præstare de se, nisi modestiam & simplicitatem, quæ meo quidem iudicio, consultißima via*

bonæ mentis est, cuius sinceritas, perfecta consummatio est sapientiæ illius, quam requirit Horatius ad Pisones, pro recta bene emendateque scribendi disciplina.

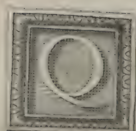
Scribendi recte, sapere est & principium, & fons.

HORTO-

HORTORVM
LIBER PRIMVS.
FLORES.

QVI cultus lætis felices floribus hortos
Efficiat; melior nemori quæ forma ſerendo;
Ducendæ quis aquæ, quis fructibus vſus habendis,
Et canere, & cantu totum vulgare per orbem
Aggredior. Cælum ventis aperite ſerenis
Dij ſuperi, quorum floret ſub numine tellus.
Ignotam Muſis me quando inuitat Apollo
Ire viam, magno quæ primum oſtenſa Maroni,
Extremo cum vela trahens ſub fine laborum,
Italiæ pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canere agricolis, populoque parabat.
Fas mihi diuini tantum veſtigia vatis

Poſſe ſequi; ſummoque volans dum tendit Olympo,
Sublimem aſpicere, & longe obſeruare tuendo.
Tu mihi, tu gentis lux, ô ſuprema togatæ,
Præſide quo, Francæ florebunt denique leges,
LAMONIDE, legum ſi quid tutela tuarum,
Magnarumque ſinant, tractas quæ pondera, rerum;
Adſis ô, mecumque meos ſpatiare per hortos.
Dumque altus Themidem, Themidiſque palatia magnæ
Summa tenes, & regna fori impacata gubernas,
Exemploque tuo mores, luxumque coerces,
Muſarum tenues etiam ne deſpice luſus.
Fors erit, vt quamquã leuia, & minus ampla ſecutum
Nominis æqua tui ſi vatem afflauerit aura,
Te poſſim canere, atque tubas æquare canendo.
Tum tibi grande meo veniet de carmine nomen:
Te nemora, & fontes, te patria rura loquentur,
Atque mei flectent ſe per tua tempora flores,
Vnde immortalis nectam tibi ſerta coronæ.

HORTI SITVS.

Salubritatem cæli, & vbertatem ſoli requirit Cato cap. 3. de re ruſtica.

Palus omni modo vitanda. Pallad. l. 1.

Plurimum refert ſoli cuiuſque ratio. Plin. l. 16. cap. 21.

Principio tellus horto quærenda parando eſt,
Obuerſa ad Zephyrum, & cœlo ſubiecta ſalubri.
Cui non vicino collis de rure propinquus
Immineat, fumoſque palus obducat inertes.
Nam cælo imprimis flores lætantur aperto,
Nec poſſunt tardos ſtagnorum ferre vapores.
Ante pares autem ruri quam cuncta ſerendo,
Quære, quod ingenium, quæ ſit natura colendæ
Telluris: tellus melior, cui plurima ſubter
Vligo, pingui gaudent vligine flores.

Hanc fuge, quæ pictis latebras dedit ima lacertis
Argilla in ſterili, vel quam natiuus adurit
Tophus, & infelix cretoſi glarea ruris.

γῆ κηπεύεσθαι ἀρίστη, ἡ μήτε ἀργιλλώδης, μήτε λίαν βα-χεῖα Didymi in γεώπον. lib. XI. cap. 30.

Atque ingrata ſoli ne forſan gleba rubentis,
Teque, tuumque habeat vana tellure bidentem,
Ne pigeat ſcrobibus fundum explorare ſub altis:
Quoſdam ſæpe ſoli facies externa fefellit.
Intus enim vitium viridis ſub gramine glebæ
Aut tophus ſcaber, aut vrens argilla latebat.
Vidi equidem multos terram purgare lapillis,
Multifori in cribro, ne ſcrupea ſaxa nocerent
Floribus, aut mollem premerent ſub cautibus herbã.
Poſtquam autem, parte ex omni, conſtare videbis
Et cælum, & terram: nam terra obnoxia cælo eſt,
Ipſe mihi validam quatiens per teſqua bipennim,
Limitem agat latum, & longe nemus omne repellat
Villicus, omne nemus, nocet omnis floribus vmbra.
Tum raſtro validiſque bidentibus vndique tellus

ἀρότρεις γῆς ῥῆξαι δάπεδον, Ariſtoph ἐν πλούτ. Ταμὼν ἐπὶ τέλσον ἀρότρῳ. Apollon. 3. Argon.

Verſanda, & vaſtum fractis æquanda per æquor
Aggeribus glebarum, hortoque paranda futuro.
Ne tamen æquatum properes deſcribere campum
Areolis, buxumque ſolo plantare recenti.
Differ opus, totos autumni perferat imbres
Campus iners, dum terra ſitu durata reſidat.
Et poſtquam fundo penitus perſederit imo,
Actaque tranſierint glebis hyberna ſubactis:
Vere nouo terram rurſum verſabis, & omnem
Æquabis raſtris, & adunco vomere campum:
Quem deinde in varias buxo deſcribe figuras.

Olim tempus erat, cum res Hortenſis ab arte,
Munditiem nullam, nulla ornamenta petebat.
Sæpe roſam paſſim permixtam agreſtibus herbis
Vidiſſes; nec erant per humum ſegmenta viarum
Digeſta in ſeſe, & buxo deſcripta virenti.

μεταξὺ τῶν δένδρων πληροῦσθαι ῥόδων καὶ κρίνων καὶ ἴων. Florent. γεωπον lib. x.

Prima autem cultum pro ſe quæſiuit, & artem
Flora, corymbiferi celebrat dum numina Bacchi.
Feſta dies aderat; vicini numina ruris
Conuenere; ibat pando Silenus aſello
Cum Satyris; dabat ipſe Deus ſua vina vocatis:
Adfuit & Cybele Phrygias celebrata per vrbes;
Ipſaque cum reliquis Flora inuitata deabus
Venit, inornatis, vt erat neglecta, capillis;
Siue fuit faſtus, ſeu fors fiducia formæ:
Non illi pubes ridendi prompta pepercit,
Neglectam riſere. Deam Berecynthia mater
Semotam à turba, caſum miſerata puellæ,
Exornat, certaque comam ſub lege reponit,
Et viridi imprimis buxo (nam buxifer omnis
Vndique campus erat) velauit tempora nymphæ.
Reddidit is ſpeciem cultus, cœpitque videri
Formoſa, & meruit: nouus hinc decor additus ori.
Ex illo, vt Floram decuit cultura, per artem
Floribus ille decor poſthac quæſitus, & hortis:
Quem tamen Auſonij cultores, quemque Pelaſgi
Neſciuere, ſuos nulla qui lege per hortos
Plantabant flores, nec eos componere norant
Areolis, tonſaque vias deſcribere buxo.
Culta ſuper reliquas Francis topiaria gentes,

Ingenium ſeu mite ſoli, cælique benigni
Temperies tantam per ſeſe adiuuerit artem;
Siue illam egregiæ ſolers induſtria gentis
Extuderit, ſeris ſeu venerit vſus ab annis.
Tuque adeo ſi quando hortum, villamq; parabis, HORTI FLORIFERI DESCRIPTIO.
Quære duces operi eximios, artiſque magiſtrum,
Qui tibi membranæ puro ſuper æquore formam,
Exemplumque operis plumbo deſcribat, & omnem
Cum duce & ipſe tuo tecum meditare figuram,
Explorans, ne quid forſan, tellure ſub ipſa,
Poſthàc ars prauum, vel inemendabile peccet.
Nam magis in ſumma, ſi quid deforme, figura
Et patet, & melius longe ſibi ſubuenit error.
Sunt qui mille modis pertexunt mille figuras
In buxo, quales Creta confuſus in alta
Exhibuit Labyrinthus, & irremeabilis error.
Sunt alij, Phrygium quos ars imitata laborem,
Plus iuuet, intonſæ ceu cum per ſtamina lanæ
Ducit barbaricos virgo Sidonia textus:
Et tendunt oras circum, quas floribus explent.
Multi ſimplicibus, rata per diſcrimina, quadris
Delectantur, vbi ſe flores vndique prompti
Obiiciant ſpectantum oculis, manibuſq; legentum.
Sed quid ego innumeris hortorum exempla figuris
Proponam, vnde tibi e multis optanda requiras.
Illa mihi reliquas placeat ſuper optima formas,
Ipſi quæ campo, textu meliore, quadrabit.
Poſtquam cuncta tibi fuerint prouiſa, ſubactum
Area ferro iterum late explananda per æquor:

Ne ſi planities dorſo decedat iniquo,
Deformet textumque horti, buxique figuram.

Cum conſumpta bruma iam intepeſcit annus, permittit clementior dies opera moliri. Colum. l. 2. cap. 2.

Mox vbi dura ſuo de frigore bruma remittet;
Cuncta tibi ſtratum buxo plebs ruſtica campum
Conſerat, & quamquam cauſando multa moretur,
Feſtina, dum ſole licet, cæloque ſereno.
At quoniam florum penitus natura, genuſque
Et varium eſt, & multa modis ſunt ſemina miris:
Illorum proprios generatim diſcere cultus
Profuerit, tum quo præſertim ſidere creſcant,

Πρὸς ἅπαν εὐφυὴς ἑκάστη γῆ. Theop. l. 8. c. 8. de plan.

Quæ quibus eſt habilis tellus, quæ commoda plantis.
Nam neque quam variæ ſpecies, & ſemina florum,
Eſt numerus, nec quæ quibus eſt vis inſita bulbis.
Quorum pars brumæ impatiens, & condita terræ
Ver tepidum expectat, donec ſe tollat in auras,
Pars hyemem paſſura, ſua ab radice vireſcit
Per brumam, rigidos Boreæ aſpernata furores,
Pars amat apricum ſolem, pars frigus, & vmbram.
Nec tellus omnis vires dabit omnibus æquas.
Namque hos ſiccus ager flores iuuat, humidus illos:
Quæ cultu infelix, & cautibus horret acutis,
Vtilis eſt aliis, aliis incommoda tellus:
Omnia ſolerti quæ ſunt diſcenda colono.

Τὸν ἐφεστῶτα τῇ τοῦ ἀγροῦ οἰκονομίᾳ ἀναγκαῖον εἰδέναι τοὺς καιροὺς, καὶ τὰς τῶν τροπῶν μεταβολὰς γινώσκειν. Florentini lib. 1. γεωπ. cap. 1.

Dumque ſeris flores, iterumque, iterumque monebo,
Menſtrua vt euoluas ſignantes tempora faſtos:
Cæleſtiſque legas ſuprema volumina mundi,
Et memor obſerues, quid ſol, quid ſidera portent,
Quo ventos cornu, quo Cynthia prouocet imbres.

Namque tibi imprimis ſuperis de rebus habenda
Eſt ratio, venerare Deos, & ſidera ſerua.
Nam neglecta aliis, & inobſeruata per annum
Sidera ſæpe nocent: ſuperi poſuere ſub illis
Fataque, fortunaſque virum, vitæque labores.
Ne te autem varij fallant diſcrimina cæli
Ante iuuat ventos præſciſcere; nam niſi noris,
Ventorum morem varium, & mutabile cælum,
Felicem fruſtra alterius miraberis hortum.
Et quamquam celi veniat clementior aura
Cum vere, & Zephyris, tamen ipſis fidere ventis
Deſine: namque fidem produnt hoc tempore venti.
Nota aura agricolis, nihil eſt incertius illa.
Et licet ipſe aries veris præſagia portet,
Aurato inſignis villo, Zephyroſque reducat:
Neſcio quid tamen interdum fatale minatur
Floribus, & duro per cælum ſidere ſæuit.
Tempore non alio nubes grauioribus Auſter
Rumpit aquis, ſegeteſque ipſas populatur, & hortos.
Floribus ipſa etiam vis eſt metuenda relicti
Frigoris; ah prorſus reſtent ne frigora, cælo
Reſpice, diſcedens veſtigia certa reliquit
Triſtis hyems, hæc ſigna memor ſeruare memento:
Et quæ ſeminibus ſint æqua, & iniqua ſerendis
Sidera, ſideribus certis nam ſemina certa
Sunt mandanda ſolo. Tu commoda tempora diſce.
Ipſa ſuas poſtquam implerit topiaria partes:
Ne molli ſubeant campo, & dominentur in hortis
Herbæ infelices, hortorum margine in ipſo

Ad cæli cuiuſque mores dirigenda ſollertia. Plin. lib. 17. cap. 2.

In omni agricultura multum rationis obtinere ventos. Plin. c. 2. lib. 17.

Zephyrus ver inchoat, aperitque terras tenui frigore ſaluber. Plin. lib. 18. cap. 34.

Quæ χειμώνων σημεῖα. *Vide apud Ariſtotelem & Theophraſtum.*

Inter & areolas, gracili perfundit arena
Terram omnem, purgatque locum de more colonus.
Et niſi perpetuis campum inſectabere raſtris,
Ipſa etiam herba frequens ſparſam ſuperabit arenam,
Maluæque, tribulique, & inexſuperabile gramen.
Nec te difficilis quamuis hæc cura retardet;
Namque ſuo veniet merces non ſera labori:

Ἀνθεμώδους ἦρος. Æſch. in Prometh. ἀνθεμόεσσαι εἴαρος ὧραι. Oppian. lib. 1. Hal.

Vix hyberna nouo conceſſerit aura tepori,
Terra ſinus laxabit, & vndique germine rupto,
Multa per areolas ſeſe tibi copia florum
Fundet, opeſque tui attonitus miraberis horti.

PRIMVLA VERIS.

Ipſa autem, ante alios flores, candore niuali,
Fronde ſuper larga tollet ſe primula veris:
Interdumque ſinus aperit diuerſa rubentes:
Et quæ non vno flores fucata colore,

CYCLAMINVS. ἀντεαπίας κυκλαμίνου. Nicand. in Georg.

Græca peregrinis venit cyclaminus ab oris.
Altera nam niueos, rubros oſtentat amictus
Altera, florentes vernis in menſibus ambæ.
Corcyræ geminam montes peperere frequentem;
Et crebrum ſaxis Coritum, & nemoroſa Zacynthus.
Menſibus æſtiuis floret quoque plurima, & ipſum
Deinde ſub autumnum multo ſe flore propagat.

FVMARIA.

Ipſa etiam primo glacilis fumaria vere,
Oſtendet varios per Norica ſaxa colores.
At non horrendos cæli perferre tonantis
Vt perhibent poterit, læſo non flore, fragores:
Cum vel fulmineo fumaria tacta vapore
Deficit, & lapſa infelix ceruice recumbit.

CHAMÆIRIS.

Et tu flore tuo flammas imitata chamiris

Verſicolor

Verficólor te tollis humo : quam litore natam
Fama Boryſthenio fecit de virgine florem.
Montibus illa olim nimium famoſa Boruſſis,
Mænaliæ formam fertur ſpreuiſſe Dianæ,
Et meritos diuæ vltricis ſenſiſſe furores.
Nunc quoque, celeſti quæ dicitur Iris ab arcu,
Splendebit, flores variata coloribus illis,
Quos pluuia accipiunt aduerſo nubila ſole,
Iridis ac ſpecies varias, varioſque colores
Diſtinguet, variis pro tempeſtatibus, annus.

IRIS VERNA. Ἀπὸ τῆς κατ' οὐρανὸν ἐμφερείας ὀνόμασται, καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν ἀπεικάσθη ἴριδι τῇ οὐρανίᾳ. Dioſ. cap. I.

Tuque chelidonium, cum nuncia veris hirundo
Stagna ſuper volitauit, auis de nomine dictum,
Ad primos veris Zephyros florere parabis.

CHELIDONIVM.

Nec mora flauenti pallebit multus in auro
Narciſſus, miſer ah ! quondam puer, ille ſub vndis
Dum ſe contemplatur, amat ; ſed perdit amantem
Forma, peritque ſuis oculis, de corpore amantis
Fecit amor florem, proprio qui pallet amori.

NARCISSVS VERNVS. Θεατὴς δὲ τῆς οἰκείας μορφῆς ἐραστὴς ὁ αὐτὸς καὶ ἐρώμενος διεφθείρετο. Γεωπ. lib. XI. cap. 25.

Et viola ipſa ſuos non iam celabit odores,
Quæ ferrugineo dum ſeſe obnubit amictu,
Frondibus in mediis, humili de ceſpite ſurgit,
Ipſa humilis, ſimplexque, & ſimplice perlita fuco.
Et ſi ſunt veri vates, ſi vera vetuſtas :
Nympha fuit, quæ iam flos eſt, comes vna Dianæ,
Sed comites inter longe pulcherrima Ianthis.
Hanc olim vaccas quando pauiſſe Pheræas
Dicitur, errantem vidit cum Phœbus, amauit :
Nec vulnus celauit amans, perterrita virgo
Proripuit ſeſe in ſyluas, monuitque Dianam.

VIOLA.

Ἴον μιώυσει αὐτμή. Oppian.

Illa, ſoror colles, inquit, fuge: namque ſupremos
Phœbus amat colles, & cælo gaudet aperto.
Ibat per valles virgo, fonteſque petebat
Vmbriferos, ſepeſque inter deſerta latebat:
Iſte pudoris amor, blandique modeſtia vultus
Addidit & formæ pretium, meruitque videri,
Dum latuit. Iam furta Deus, fraudeſque parabat.
Cum dea: formoſæ ſi non licet eſſe pudicam:
Ah! pereat potius quæ non fert forma pudorem.
Dixit, & obſcura infecit ferrugine vultum.
Iam deformis erat, fuerat quæ pulchra, Dianæ
Nec ſic diſplicuit: florem nam diua puellam
Eſſe dedit, tanto pro virginitatis amore,
Cui ſuus eſt & honos, & primum ſeruat odorem.

ἴα μὲν φορέοιτε βάτοι, φορέοιτε δ' ἄκανθαι. Theocrit. Idyl. 1.

Vere ſuos etiam, ceſſent modo frigora, promit,
Quos Hyacinthus habet, Phœbi de crimine, flores.
Namq; ſub Eurotam dum Phœbus torquet in auras
Imprudens diſcum, pueri per tempora venit
Obliquus, pariter de vulnere palluit iſto
Et Deus, & iuuenis, fuſo de ſanguine ſurgit
Flos nouus, & primos Phœbi teſtatur amores.
At ſpecies non eſt Hyacinthis vna, nec vno
Vere, ſed æſtiuo paſſim quoque tempore florent,
Nec ſimplex flori color eſt, in ſimplice forma.

HYACINTHVS.

Ὃν Φοῖβος θρήνησεν, ἐπεί ῥ' ἀκούσιος ἔκτα παῖδα βαλὼν προπάροιθεν Ἀμυκλαίου ποταμοῖο πρωθήβην ὑάκινθον. Nicand. in Ther.. Ouid. Met. x. & Luc. in Dial. Deor.

Tunc etiam tollunt humili ſe colchica Thyrſo,
Quorum vagina flores rumpuntur ab arcta
Diuerſi, & varios fundunt per rura colores.

COLCHICVM VERNVM.

Iamque per areolas pictum caput arduus effert,
Supra alios longè flores, qui fronte ſuperba

NARCISSVS IMPERIALIS.

Duxit ab imperio nomen : plebs vndique florum
Agmine circumſtat denſo , ſeu forte ſalutet
Regem humilis,capitiſq; altum veneretur honorem.
Illi ſurgit apex ,ſummo ſub vertice virgæ,
Aureus, hunc apicem criſta viridante coronat
Ingens luxuries foliorum , & vertice ab alto
Quatuor emittit ſub eodem ſtipite flores
Inuerſos in humum , & folio pendente recuruos.
Nec florum numero ex omni formoſior eſſet ,
Nec qui per campos regnaret dignior alter :
Si formæ inſigni dotem iunxiſſet odoris.
Et Regina fuit , ſi famæ creditur , illam
Perdidit ah ! miſeram rumor malus ,ipſaque ſponſi
Credulitas , ſolos errabat mœſta per agros ,
Et regnis pulſa , & thalamis, longoque dolore
Tabuit in florem. At primam mutata figuram ,
Formam etiam dignam imperio cum nomine ſeruat.
Nec ſeruauit eum , rapuit quem rumor odorem,
Vſque adeò eſt rumor formoſis ſemper iniquus.
At tibi ſi puri ſoles , & aperta ſerena.
Contigerint,nulloque graues à frigore Lunæ :
Mane nouo florum ingentem admirabere ſyluam,
Omnibus areolis. Omnem nam multa per hortum,
In tenues folijs ſe verſicoloribus auras
Proferet, atque ſuum oſtendet tulipa decorem,
Cui formæ pretium varij fecere colores.
Nam ſeu permixtum niueo candore ruborem
Confundat folijs , ſiue illam ſparſa cruentet
Purpura , ſeu ritu viduarum , veſte ſub atra

TVLIPA.

Tuliparum differentiæ ineffabiles ſunt, adeò vt meritò regina florũ dici mereatur. Iul. Scalig. in Theoph.

Eam πιπῶνα Theophrasti idē Scaliger esse suspicatur, speciem Satyrii alii, cum Dioscoride.

Palleat, aut varium filis imitetur achatem.
Obtinuit primos formæ excellentis honores.
Et si vera fides, qui flos iam lucet in hortis,
Dalmata virgo fuit, fontis cui Nympha Timaui
Mater erat, Proteusque pater, sic omnia rerum,
De patris ingenio, Nympham diuersa decebant.
Nam seu pallam auro textam, seu simplice lino
Indueret, cuius seu cumque coloris amictus,
Siue ferox esset vultu, seu blanda, placebat.
Orbe pererrato fines Vertumnus obibat
Illyrios, Nymphæ matris sub fonte sedenti
Dicere blanditias, & amantia verba parabat.
Illa autem longè fugit auersata parantem.
Sed variorum vt erat virgo studiosa colorum,
Vertumnus formas se se vertebat in omnes,
Pro vario Nymphæ ingenio, si forte placeret.
Verum vbi vota Deus se perdere sensit, & artes,
Perdere blanditias, audax iam factus amando,
Se pariterque Deum, pariter confessus amantem est,
Vimque adeò addebat verbis: seruate pudorem,
Dij patrij, exclamat virgo: cœpitque videri
Digna suis votis, factus de virgine flos est.
Quod fulsit nitidis aurum crinale capillis,
Et quæ tæniolæ capiti, vittæque fuerunt,
Mutantur folijs; largo de pectore thyrsus
Fit gracilis, qui se tollit sublimis ab alta
Luxurie foliorum, ipso de vertice thyrsi
Flos calicem cælo versum componit, in orbem
Oblongum, senaque calix se fronde coronat,

Omnes pandit vbi, quot habet, natura colores.
Nam virgo quamuis formam mutata, colorum
Quos habuit, primos etiam ſeruauit amores.
Floribus his autem vitio telluris ab ipſo
Maior forma venit: quod enim mirabile dictu,
Affecto ex habitu, & fundo infelice, ſequuntur
Confuſi melius maiori errore colores.
Et ſi forte velis his floribus addere formam:
Languens quære ſolum, languor dabit ipſe colorem
Tulipis: tellus ah ne ſit fertilis illis,
Quæ male, de fundo nimium felice, rubebunt.
Exin diues vbi puluillis omnibus hortus
Floruerit, madidis ſi ſors Notus imbrifer alis
Ingruat, aut gelida Boreas effuſus ab Arcto,
Ferte dijs herbas, gaudent florentibus herbis
Dij ſuperi, tollat viuo de ceſpite florem
Votiuum, & tepido pro ſanguine, portet ad aram
Villicus. His perhibent olim placaſſe tonantem
Muneribus Glyceram, dum cælo cogeret imbres:
Illa potens voti frontem redimita coronis,
Templorum ornabat textis altaria ſertis:
Tempore quo, lectis è gramine floribus, aras
Simplice munditia, & cultus non prodiga magni
Infima plebs voti nondum ambitioſa colebat.
Imbribus & quondam nimijs memini ipſe malignā
Temperiem vidiſſe anni, multumque madenti
Aprilem perflatum Auſtro, quo perditus omnis
Veris honos, & ſpes anni populata recentis.
Tunc olim, vt fama eſt, vallis per rura Sabinæ PALILIA.

Festum Palis 21. April. ex 4. Fast.

Mos erat ambusto celebrare Palilia fœno.
Tum madidus vino diuinæ pastor agebat
Festa Pali, ne grando satis, pecorique noceret:
Vrebat paleas campis, stipulasque fabales,
Placabatque deam, cui Februa sacra parabat.
Lucida Sidonij parent cum cornua Tauri:
Pratorum quondam nymphæ, nunc florea nymphis

BELLIDES

Ornamenta tuo florebunt Bellides horto:
Quas inter maior syluestris, caule præalto,
Hortensis nam flore minor, sed larga parentem
Nobilitat late soboles, quæ surgit ab vno

IRIDIS SPECIES VARIÆ.

Caudice, picta sinus fili de more trilicis.
Tum niueos Iris, quam mittit Etruria, flores,
At Lusitano quæ venit litore, profert

SISYMBRIVM. *Sisymbrium coronis addebatur nuptialibus, eoque sponsi coronabantur.* Bodæus ex Phauorino apud Theoph. lib. 6. plant.

Luteolos, forma hæc spectabilis, illa colore.
Et qui per montes se se Narcissus Iberos
Sublimi attollit iunco, folioque comanti:
Quæque per irriguas lætata Sisymbria valles
Crescunt, nectendis cum myrto nata coronis,
Flosque Iouis varius, folij tricoloris, & ipsi
Par violæ, nulloque tamen spectatus odore.
Prodit & Idaliæ Veneri ploratus Adonis:

FLOS IOVIS. FLOS ADONIDIS.

Illum etiam, primæ quamuis insignia formæ
Mutarit, dignum aspiceres, quem Cypris amaret.
Namque genas iuueni, quæ pinxit purpura, florem
Pingit adhuc, per agros ardenti murice lætum.

RANVNCVLVS.

Tu quoq; mulcendis blando qui carmine nymphis,
Litore clarus eras quondam, Ranuncule, Mauro,
Per virides campos, te versicolore paratu

Oſtentas , tacitoque animum pallore fateris.
Nam puer arcano mentem labefactus amore,
Quos dederat nymphis , cantando acceperat ignes.
Omnibus eſt illis facilis cultura , neque vllam
Expectant raſtri curam , incuruique ligonis :
Cum ſemel emiſſis tulerint radicibus auras.

CALTHA.

Nec vos pallenti flauentes lumine calthæ
Tranſierim , Siculo quas herbifer Acis in agro
Naſcentes , curuo primus ſub litore vidit.
Calthaque Solis amans,Solem dum ſpectat amatum;
Duxit eum , quem fert , ipſo de Sole , colorem.

LEVCOIVM Λευκόιον ἔχει πολὺ ἀρίστην εὐωδίαν, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγιστον. Iceſius de plantis apud Athen. l. 15.

Parte alia , toto viridis ſub margine buxi ,
Criſparique comam , ſummoque cacumine findi
Paulatim incipiunt , folio variata rubenti
Leucoia : inclemens ah ! ne vos læſerit aura,
Pro flore egregio , & merito pro floris odore:
Et quod non poterit brumam durare , nec imbres
Hybernos , triſteſque minas Aquilonis iniqui,
Leucoij genus omne , cauis imponere teſtis
Cura ſit , vt rauco ſi turbidus imbre Nouember
Ingruerit , teſtæ impoſitum transferre , ſub imam
Poſſis deinde domum , atque cauis ſeruare ſub altis.

SAMBVCVS.

Eſt quoq; Sambucus , patriis quam mittit ab oris
Gueldria , flore roſas candenti imitata tumentes :
Hanc etiam regnare tuos patiare per Hortos.

FLORALIA. *menſe Maio lib. 5. Faſt.*

Vt bene floreret , primis in menſibus , annus :
Ad Maias feſtum inſtituit Florale calendas
Poſthumius : molli tunc primum operatus in herba
Villicus implicitis , phylira frondente , capillis,

Sacra indicebat feſto Floralia pago.
Agricolæ plexis ornabant tempora ſertis,
Et matrem florum, Maio florente, piabant,
Primitiis Hortorum. At poſtquam Athamantidos Helles
Cedere vectorem cælo ſpectabis ab alto,
Iam flores Hortis alios variare videbis.
Maternumque bono ſi menſem aſpexerit aſtro
Magnus Atlantiades: nec campos imbribus atris
Obruat Oleniæ ſidus pluuiale capellæ:
Ipſa tibi ſolito iam lætior, omnibus herbis
Luxuriabit humus, dumis redolentibus, ipſæ
RELIQVI FLORES VERNI.
Florebunt ſepes, & rara fronde myricæ:
Florebit tum molle cicer, virideſque geniſtæ,
Et Peluſiacæ colocaſia nota Canopo,
Nodiſque ſpiniſque frequentibus aſper acanthus,
Partheniique nitens folium, roriſque marini,
Iſthmiacumque apium, vicinaque ſaluia rutæ,
Et viridem iam ſera comam, iuncoſa triorchis,
Et matronales violæ, Alpinumque thalictrum.
Voſque per Allobrogas carpenda phalangia valles,
Et thymus & rhamni, nec non & nardus agreſtis,
Sedumque, iſopyrumque, antirrhinumque, nec ipſi
Moly laudatiſsima herbarum Homero. Plin. l. 15. c. 4.
Arcadicum moly, flos prætermiſſus Homero.
Omnia quæ cultu, poſitum per ſemen, eodem
Proueniunt, flores puluillis omnibus illos
Conſerere, & campum late his veſtire iuuabit:
Ne pars vlla tuos ſit non ſpectata per Hortos
Tantum diſce ſuo bene ponere tempore ſemen.
Et

Et iusta campo immissum memor occule terra.
Pæonis at silua, per se, sublimis ab alta, PÆONIA.
Florem pandit ouans, saturo perfusa rubore:
At non ille tamen, non est rubor ille pudoris,
Crimen habet, tetro quod flos declarat odore.
Felix nympha, deum si non habuisset amantem.
Nam cum, Cyrnæo quondam sub litore, regi
Pæonis Alcinoo candentes pasceret agnos:
Cauit mortales virgo, superosque cauere
Non potuit, factus cælesti crimine flos est. CONVOLVVLVS.
Et tu rumpis humum, & multo te flore profundis, *Est flos non dissimilis lilio, ac veluti natura rudimentum lilia facere condiscentis.* Plin. l. 21.
Qui riguas inter, crescis conuoluule, valles,
Dulce rudimentum meditantis lilia quondam
Naturæ, cum sese opera ad maiora parabat.
Mox quoque sponte sua cyani, & delphinia, totos
Incipient textu vario frondere per agros:
Et pictos blande emittens blattaria flores, CYANVS. DELPHINIVM. BLATTARIA.
Nec non diuerso virosa aconita colore,
Fœniculumque, acinonq; lupique volubile gramen,
Qui varij formis, variique coloribus omnes,
Ostendent varium, per buxea texta, decorem.
His, & mille aliis sine nomine floribus Hortus
Diues erit, lateque suos iactabit odores.
Omnia tum cælo rident hilarata sereno:
Annus agit Zephyros, quos molli gramine tellus Τῶν ἀνέμων πόταπι Anthol. 6.
Excipit, & cantu exultans philomela salutat,
Lasciuique greges persultant pabula læta,
Lætifico mentes perculsi vere nouellas.
Non illo quisquam me tempore durus in vrbem

Οὐκ ἐθέλω κτ̓ πόλιν, ἀλλ' ἐπ' ἀρούρης δαίνυσθαι. Nicænetus Samius apud Athen. l. 15.

Ire velit, iubeatque meo diſcedere rure,
Gaudia ruris amem liberrimus. O! vbi qui me,
Alma Turo, riguos delatum ſiſtat ad amnes,
Carum inter, Ligerimque, ſuis qui maxima Franci
Litoribus late oſtendunt miracula ruris.
Salue ô magna parens Hortorum, Patria tellus;
Cui neque Bantini ſaltus, non molle Ferentum,
Non Surrentini colles, valleſque Sabinæ,
Non ager Oebalius, regnataque rura Phalanto;
Non ſe ſe æquiparent felices Tiburis vmbræ.
Adde omnem lætam riuis, & fontibus oram,
Pratorum immenſos tractus, & amœna ſecundum
Flumina, vitiferos vtroque ex litore colles.
Quid memorem variis opulentam mercibus vrbem,
Et ſtudia, & mores populi, quem ſerica texta
Tractantem fecit cæli clementia blandum?
Adde vmbras nemorum æternas, & mollia ſemper
Gramine prata nouo, & nunquã ſine floribus Hortos.
Talis ager, liquidis quem Sequana perfluit vndis,
Tales Medonici colles, vicinaque rura
Sanclouij; nec non Richelidis arua Ruellæ,
Et Sangermani montes, habitata ſupremis
Numinibus ſedes, & Mommorantia vallis,
Quæ te oſtentat herum, cãpum, Condæe, per omnẽ,
Non fundo tam læta, tuis quam clara triumphis.

Antiquitas nil prius mirata eſt, quã Heſperidũ, Semiramis, & Alcinoi hortos. Plin. l. 19. c. 4.

Nec mihi, quos olim regina Semiramis Hortos,
Grandi mole ſuper, tectis ſuſpendit ab altis;
Nec vos, Heſperidum viridaria culta ſororum,
Pomaque flammifero quondam vigilata draconi,

Aut vana Elyſios iactarit Græcia campos:
Tanta Pariſiaci poſtquam miracula ruris,
Et luxu vndantes hortos, ædeſque ſuperbas,
Et nemora, & fontes, fictoſque canalibus amnes,
Totq; domos populorum auro, ac ſudore redemptas,
Exhibet ipſa ſuis diues Lutetia campis.
Sed quid ego hæc longis verborum ambagibus vſq;
Perſequor? vrget vbi grandis me copia rerum.
Tu cælo, quando menſis Iunonius ibit,
Villice tolle manus, Tauri de fronte minantur
Imbrem Hyades, dubio pendent dum nubila cælo, LYCHNIS.
Si precibus places ſuperos, nimboſque repellas,
Ipſa alios humus, atque alios vberrima flores
Proferet, & pictis lucebunt omnia campis.
Aſpicies tollentem alte faſtigia lychnim,
Quemque olim Aſcræus celebrauit carmine vates,
Aſphodelum veſca ſe ſe radice ferentem,
Et Byſantini dictum de nomine Regis.
Maiorem cyanum, mox & clypeata per omnes
Horti puluillos naſturcia, mixta frequenti
Spectabis cytiſo, iuuenum pulcherrima quondam
Corpora, nunc flores, venator Dardanus ille,
Hic erat Argolica paſtor de gente profectus.
Nec te coniferas folijs imitata cupreſſos
Tardabit longum poſthac linaria tempus
Dicta Italis bello de nomine, bella videri.
Ipſaque cui violæ ſublucet purpura nigræ
Anthemidi permixta ſuos aquilegia flores
Per virides hortos, Tauro lucente, parabit.

Λύχνις στεφανωματική, ἄνθος ἐστὶν ὅμοιον λευκοΐῳ, πλεκόμενον εἰς τὰ στεφάνια. Dioſcor. l. 3.

ASPHODELVS. Ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ' ὄνειαρ. Heſiod. 1.

NASTVRCIVM.

CYTISVS.

LINARIA.

ANTHEMIS.

AQVILEGIA

Miſcebitque ſuos tum demum vtrique colores,
HELENIVM. Flos Helenæ illius, totum quæ tanta per orbem,
Tam magno Europæ, atq; Aſiæ repetenda tumultu,
Tot coniuratis incendia mouerat armis.
DIGITALIS Tum Germana ſinu ſeſe digitalis aperto
Oſtendit campis, cui diſcolor aura refulget,
Et tu non vno inſignis calamyntha decore,
CALAMINTHA. Anthoraque, Æthiopiſq;, rubroque colore tryallis,
Scillaque, diuerſum triplici quæ flore per annum
Lentiſco ſimilis, tria tempora monſtrat arandi.
Floriferumque lytrum, tyrioque ſuperbus in oſtro.
Conſolidæ regalis honos, obſcuraque in hortis
Cerinthe, vulguſque aliorum ignobile florum.
Vnde autem cælum inſolitos aſpirat odores?
ROSA. Non fallor, Zephyri fauet aura, roſaria florent,
Purpuream iam dumus agit de germine glandem
Floris odoriferi: plebeij cedite flores:
Hortorum regina ſuos oſtendit honores.
Præ qua puniceis ardens aurora quadrigis
Palleat, atque ſuos confundat Delia vultus.
Sed quæ ſe heſterno nondum roſa credere Soli
Audebat, nexus omnes, atque omnia rumpit
Vincla, premi impatiens, & germine turget aperto.
Poſſes de forma reginam, deque pudore
Virgineo poſſes ſentire, fuiſſe pudicam.
Nam pariter regina fuit, pariterque pudica;
Rumor Amazonia natam de gente ferebat,
Non verus. Nam Græca fuit, bimarique Corintho
Iura dabat, Graias vulgarat fama per vrbes,

Ἐρευθιάς τε θρύαλλις. Nicand. in Ther.

Lentiſcus tria tempora monſtrat arandi. Cic. ex Arat.

Εἰ τοῖς ἄνθεσιν ἤθελεν ὁ Ζεὺς ἐπιθεῖναι βασιλέα, τὸ ῥόδον ἂν τῶν ἀνθέων ἐβασίλευε. γῆς ἐστι κόσμος, φυτῶν ἀγλάϊσμα, ὀφθαλμὸς ἀνθέων, &c. Achill. Tatius.

Inſignem meritis. Iamque omnis Achaïa nympham
Optabat, nymphæque alto de ſanguine reges.
Et prior ante omnes ibat bellator Haleſus,
Iſiadeſque Brias, qui ſe ſeptemplice Nilo
Iactabat natum: venit ipſe bipennifer Arcas,
Deponitque ſuas lauros, belliqueque trophæa,
Thebanis tulerat victor quæ plurima campis,
Reginæ ante pedes: & ſpes affectat eaſdem.
Illa ferox animi (faciebat forma ferocem)
Non has, inquit, eram vobis quærenda per artes,
Debellanda fui, non exoranda; nec illos
Suſtinet audire inſtantes, populumque, patreſque
Ducebat ſecum armatos, temploque ſubibat.
(Illud erat ſacrum Soli, Soliſque ſorori)
Turba omnis ſequitur gradientem; venit ad aram
Virgo deam implorans, pro virginitate tuenda.
Ecce autem incenſus furijs & Haleſus, & Arcas,
Iſiadeſque Brias, cum magna parte ſuorum,
Accurrunt, rumpuntque fores: fit pugna, reſiſtit
Omni cum populo, medijſque in millibus ardet
Exultans armis regina, procoſque repellit.
At ceu maiores audacia mixta pudori
Addiderit flammas oculis, ſeu forma ſub armis
Creuerit, omnis erat quæ circumfuſa Rhodanthen,
Plebs ardentem oculis, & mira luce coruſcam
Obſtupuit, magnoque ſimul clamore: Rhodanthe
Sit dea, tollantur magnæ ſimulachra Dianæ:
Reginam imponunt aris, tolluntque Dianam.
Fraternos animos iniuria facta ſorori

Permouit, læſoque furens pro numine Phœbus
Vltores radios obliquo lumine torſit:
Lumine quo, cœpit primum tædere Rhodanthen
Eſſe deam. Nam pes per ſe ſe altaribus ipſis
Figitur, & ductis ſaxo radicibus hæret.
Iam virides tollit ramos, dum brachia tendit.
Languet egens animi, ſed adhuc regina, ſuamque
Dum mutat formam, vel ſic mutaſſe decebat,
Nam pulcher flos eſt, fuerat quæ pulchra Rhodanthe,
Felix, diuinos ſi numquam viſa fuiſſet
Digna pati cultus, nec ſic meruiſſet amari.
At populus, læſa pro majeſtate Dianæ,
Spinarum horrentem in cumulum conuerſus, acutis
Reginam telis etiam eſt defendere promptus,
Fitque Brias voluox, Arcas fit fucus, Haleſus
Papilio, ſeruant primos qui floris amores,
Certatimque roſam crebro affectare volatu
Non ceſſant, totiſque fragrantem ambire diebus.

Ῥόδον καλὸν ἐστι. καὶ ὁ χρόνος αὐτὸ μαραίνει. Theoc.

At florum è numero forma ſpectatior omni,
Eſt æui breuioris, habent ſic optima caſus
Quæque ſuos, nec fata ferunt res longa beatas.
Sed neque quot ſpecies, & quam diuerſa roſarum
Nomina ſint, iuſto poſſim comprehendere verſu.
Centum aliæ folijs, aliæ ſe mille coronant,
Vndantique ſinu, & criſpa ceruice comantes
Effundunt ſpinæ crebra ſub cuſpide flammas.
Simplice ſunt aliæ folio. Quid deinde Damaſco,
Aut Nomadum è ſyluis, aut ex Iericonte profectas
Commemorem, vel quos fert Luſitania ciſtos?

Flores in die gignit natura, magna vt palam eſt admonitione hominum, quæ ſpectatiſſime florent, celerrime marceſſere. Plin. cap. 10. lib.

Ipſa tuos etiam per agros ſaliunca decebit, SALIVNCA.
Quamquam puniceis non æquiparanda roſetis.
Sed non difficilis fuerit iactura roſarum,
Quæ tunc prætereunt, cum cælo lucet Orion, NARCISSVS TVBER.
Is modo Narciſſus, quem gens à tubere dicit
Celtica, fictilibus tibi floreat altus in vrnis.
Namque peregrinum nobis, ciſque æquora vectum,
Extremis nuper Francus mercator ab Indis
Attulerat: culto Calaber quem nobilis Horto
Exceptum, Romæ primum, gentique Latinæ,
Mox toti deinde Europæ tranſmiſit habendum.
Formæ excellenti flos candidus addit odorem
Eximium, niueæque oſtentans frontis honores,
Erigitur, lateque omni dominatur in Horto.
At te diuini ſi quando gratia floris
Ceperit, hunc reliquis Horti præ floribus vnum,
Sedulus imprimis ſelecto vaſe repone
Præcipuum, triſtes cæli ne perferat auras.
Ah! ne illum lædant venti, neue atterat imber
Improbus; & cælo dum Sirius ardet ab alto,
Abde domo florem tenerum, & violenta timentem:
Non quæri indignum trans æquora, tranſq; remotos
Indorum fines, & noſtris floribus addi.
Nec tibi mox etiam deerunt, quæ flore recuruo,
Cymbala puniceum iactant virgata colorem, CYMBALVM.
Qui flos ni coſtis retro tendentibus iret,
Lilium erat, alium quando non fundit odorem.
Ipſum etiam filis auro radiantibus ardens,
Lucebit ſaturo chryſantes murice pictum.

Et quamuis virides male pingat amaracus Hortos,
Μάλα δ' αὖ καὶ ἀμάρακος ἔῃ. Nic. in The. Ne tamen illius curam aſpernere : benigni
Nam ſi prædulcem vim naribus afflet odoris,
Fors erit, vt ſtudeas etiam componere teſtis
Emeritum, blandæ noris cum præmia plantæ :
Quam Venus ipſa ſibi eximiam, Simoente ſub alto,
Plantauit, plantamque ſuo donauit odore.
Mox & Achillæam foliis ſe mille ferentem,
ACHILLÆA Et varias toto miraberis Irides Horto:
LINVM MALVA. Et linum, & maluas, & ſemper flore decoram
MELILOTVM. Luteolo melilotum, & quæ radice tenaci
ONONIS. Luctantes plauſtro tauros cunctatur ononis,
Molle rubens, rudibus ſed deteſtata bubulcis.
Si ſe tum virides nympharum turba per Hortos
VSVS VARII FLORVM. Effundat, manibus flores decerpere plenis
Ne dubitet, textiſque imponere ſerta quaſillis,
Vnde ſibi plexam componat quæque coronam,
Et caput, atque ſinus lectis de floribus ornet.
Funus Cleopatræ per flores. Lege Plutarchum in vita Antonii, & Virgil. 8. Æneid. At triſte exemplum paueant, fugiantque puellæ,
Regina immeritos quo quondam Ægyptia flores,
Funeris horrendi triſtes temerauit in vſus.
Actiaco poſtquam ſub litore fuſus, & amens
Fœde terga dabat poſitis Antonius armis.
Illa autem ne ſe victori forte ſuperbo
Traderet, aut matres ſpectaret ſerua Latinas,
Præmiſſos furto, mediis in floribus, angues
Admouit lateri nudo, floreſque ſub ipſos,
Rapto expirauit mulier furioſa marito.
Sunt alij florum, atque alij, quos exequar vſus,
Floribus

Floribus vt varijs, magnum cratera coronant,
Ingentique abaco ſuper, atque tapetibus altis
Sublimem imponunt, aut inter ſplendida magnæ
Ornamenta aulæ, qui late ſpargat odorem.
Feſta ſuis alij templorum altaria ſertis
Intendunt textu vario, perque omnia fundunt;
Aut inter cœnas procerum, accubituſque ſuperbos:
Nec non & vulgus famulantum, & turba miniſtra,
Floribus ex horto lectis, & ſuauibus herbis
Exornat lances, quas menſæ imponit herili.
Sunt & qui flores, prunarum ardente fauilla,
Incoquere, & lentos ſoleant torrere per ignes, LIQVORES EXPRESSI FLORIBVS.
Vas intra oblongum, vel clauſi concaua vitri:
Fumidus it ſurſum vapor, & frigentis aheni
Hæſit vbi lateri incluſo, algoremque recepit,
Paulatim rorem fluidus denſatur in vdum,
Excurritque vagis patefacta per ora fluentis:
Stillantemque in aquam florum ſe ſpiritus omnis
Exprimit, atque nouas recipit de funere vires.
Floribus ipſa etiam è tritis ars ducit odores,
Nec non vibrandis per luxum vnguenta capillis,
Quaſque Tarentino quondam Seplaſia merces
Fecit auara foro, cuius de puluere fractus
Annibal, exitium quando infelicis Eliſæ
Vlturus bello, Romæ ſuprema parabat.
Quid memorem, vt florum exemplo, atque coloribus ipſis,
Incepit pictura ſuos miſcere colores.
Sic quondam factus Glyceræ de munere pictor

Pauſias Glyceræ inuentricis coronarum, imitatione picturam ad

numerosissimam florum varietatem perduxit. Plin. l. 35. c. xi.

Pausiades, cum per discrimina mille colorum
Pingebat flores, quos ad se nympha ferebat.
Inde suos etiam, Serum de stamine textus,
Illusit varijs texentum cura figuris.
Mel quoque, summorum munus celeste deorum,
Vestrum opus est, volucres qui mellis dona daturas
Pascitis, egregij vestro de nectare flores.
Forsitan, & florum morbis qui tristibus vsus,
Quæque potestates herbis, quæ dona medendi
A superis concessa olim mortalibus ægris,
Cantarem, ni me spatijs vrgeret iniquis
Copia dicendi, & cursum properare moneret.
Namque Parisiacæ qua Sequana defluit vrbi,
Rure suburbano, vitæ vir celibis, horti
Cultor erat, carpens priuatæ gaudia vitæ.
Et quamuis illi non essent prædia longis
Conspicienda iugis, pictæque tapetibus ædes:
Regum fortunas magnorum, paupere fundo,
Æquabat, seruans inopi non multa senectæ.
Nam sæpe & flores longinquo ex orbe petitos,
Et quas præsentes morbis cognouerat herbas,
Montibus afferri externis mandabat, & horto
Plantari, tum multa, super felicibus herbis,
Monstratosque vsus, charis narrabat amicis.
Languentum interea vicinis vndique pagis,
Cernere vulgus erat concursu accedere magno.
Et miseris omnes solamen quærere rebus.
Ibant, atra quibus pectus torrebat anhelum
Febris, & immiti carpebat viscera flamma,

Et quibus illuuies membris immunda fluebat:
Ibant ipſi etiam, quibus acer anhelitus artus
Quaſſabat, diros agitans ſub corde tremores:
Et quos nullæ artes poterant ſanare medentum,
Floribus ille ſuis morbos tollebat, & herbis.
Omnes namque domum læti, vegetique redibant;
Vatibus ipſe alijs quæ commemoranda relinquo.
Menſibus his noſtros etiam granadilla per hortos
Floret, Amazonij quam litore fluminis ortam GRANADILLA.
Ad nos extremo Peruuia miſit ab orbe.
Flos alte inciſas criſpato margine frondes,
Caule in ſublimi, vallo prætendit acuto,
Spinarum in morem: patiens ô Chriſte, tuorum
Inſcriptus folijs ſumma inſtrumenta dolorum.
Nam ſurgens flore e medio capita alta tricuſpis
Surſum attollit apex, clauos imitatus aduncos.
Sed iam flore ſinus maleagris picta comantes,
Atq; echium, atq; larix, atq; heſperis, atq; adiantum, χλοερόν τ' ἀδίαντον.
Æſtiuo varios ducunt à Sole colores. Theoc. εἰδ. ν'.
Proferet inde ſuas, ardent dum brachia cancri,
Cariophyllus opes, picto qui flore per agros, OCELLVS.
Præmia mutatæ oſtendit pulcherrima formæ.
Paſtor erat, curſuque feras dum turbat anhelo
Cynthia, paſcentem vidit per rura Niphatis,
Pœnituitque deam; ſed ne ſuccumbat amori
Tollit paſtori, quos iam laudabat ocellos,
Diſperſitque agris, formoſo è ſemine, nati
Formoſi flores, quos plebs quoque dicit ocellos.
Eſt odor eximius flori, vagina tumentem

Colligit ima comam foliorum, incisa profunde

HEMEROCALLIS. Ἡμεροκαλλὲς τὴν νύκτα μαραίνεται, ἅμα δὲ τῷ ἡλίῳ ἀνατέλλοντι θάλλει. Athenæ. lib. 15.

Sunt folia, & blande curuum crispantur in orbem.
At tu quæ flores in tergum auersa reflectis
Obliquos, ostro costas virgata rubenti,
Sin spatium vnius possis durare diei,
Hemerocallis eris; vos illam optate frequentem,
In serta ô nymphæ: sed si quæ gloria floris,
Si quis tangit honos, vos illam optate recentem.

OROBANCHE.

Tum si forte tuis orobanche floreat hortis:
Ah ne, vicino sub gramine, ruminet herbam
Bucula: sed plantæ fatali parcere discat.
Nam vaccæ, admorso tantisper flore, feruntur

MATRICARIA.

In Venerem, taurumque petunt, armentaque totis
Hinc furere interdum videas exterrita siluis,
Perque gregem indomitos ardere libidinis æstus.
Ardua candentes iam matricaria gemmas

THLASPI. CHAMÆDRYS. ORCHIDES *Ambæ orchides ex Diosc. sunt cynosorchis & Sarapias, à Serapi Ægyptio.* Bod. in Theop. l 9.

Cuspidibus tollit longis, stipata frequente
Thlaspi. Cres nympham puer olim Thlaspis amabat.
Fortunati ambo, si mutua gaudia vobis
Venissent per non infelices hymenæos.
Interea gelidos per fontes vda chamaidrys
Gaudet, dentatis ceruice simillima serris:
Gaudent & folijs bicoloribus orchides ambæ,
Culturæ indociles. Nec iam reor abfore, quin mox

LILIVM. *Lilium rosæ nobilitate proximũ: nec vlli florũ excelsitas maior candor eius eximius.* Plin. l. 21 c. 5

Aspicias hortum candenti albescere sylua.
Nam nisi sera æstas cunctabitur, ordine longo
Læta super virides tollent se lilia virgas.
Ante alias autem florem hunc sibi Gallia gentes
Præcipuum optauit. Phrygijs seu missus ab oris

Per Francum Hectoridem, cum parma inglorius alba,
Appulit his primum terris, sedesque locauit:
Siue, quod antiquos perhibent memorare parentes,
Lilia, summo olim ceu lapsa ancilia cælo,
Primus qui Franca Christum de gente professus,
Accepit manibus puris Clodouæus, & ipsos
Mandauit donum hoc diuûm seruare nepotes,
Pro gentis scuto insigni: & fatalibus armis.
Quæ magni fatis Lodoici, pace sub alta,
Iam florent: totum postquam terroribus orbem
Impleuit, belliq; omnem armorumque tumultum,
Atque injustitiam, & fraudes, & sæua duella
Componens, cunctis indixit fœdera terris.

Λευκὸν τὸ κρίνον ἐστὶ, μαραίνεται αἴκα πίπτῃ. Theoc. eid. 23.

CLYTIE.

Ecce autem virides, ardenti Sole, per hortos
Pallet, & antiquos Phœbi suspirat amores
Infelix Clytie, reliquos super ardua flores.
Nam iunco se se tollit sublimis in alto
Ad Solem, si forte suo spectetur amanti.
Nec deerunt Clytiæ comites æstiua secundum
Solstitia, ipse crocus chara cum Smilace, virgo
Hæc, puer ille, suos promittunt germine flores.
Postquam crispatos imitata papauera cirros
Floruerint: tum terra alios induta paratus,
Diuersos, in non diuerso flore, colores
Ostentabit, opum monimentum insigne suarum,
Munus Eleusinæ matris, Cereale papauer,
Cui sublime caput, folium sandice rubenti
Puniceum: sed quæ species est alba, crepanti
Concolor argento, gaza resplendet agresti.

Et crocus in paruos versus cum smilace flores 4. Met. Ouid.

PAPAVER.

Sanandos etiam ad morbos, exempta resectis
Grana papaueribus, medicos adhibentur in vsus,
Ægro, nocte sopor seu conciliandus iniqua,
Siue suus tussi modus imponendus anhelæ.

ERYNGVS.

Non male tum Graijs florens eryngus in hortis
Quæritur, hunc gremio portet si nupta virentem,
Nunquam inconcessos coniux meditabitur ignes.
Illo flore Phaon meruit Saphonis amores:
Credita si quondam, sit adhuc credenda vetustas.

HORTI IRRIGATIO.

At dum feruenti per agros canis æstifer astro
Perfurit, & nulli descendunt nubibus imbres,
Cum gelidos noctis rores Sol dissipat, & cum
Iam seræ veniunt altis de montibus vmbræ:
Ne pigeat largos hortis inducere fontes,
Vnde animam reddas herbis, ni stirpibus imis
Omnino aruerint, crebraque aspergine campum
Perlue, dum possis penitus reparare caducas
Languentum florum, vitali flumine, vires.
Non illos vdis veniens Aurora capillis
Iam reficit, nec se ros humifer applicat herbis.

AMARANTVS. *Summa eius natura in nomine est, appellato, quoniam non marcescat.* Plin. l. 21. cap. 7. Ελίχρυσον ἀμάραντον καλοῦσιν, ᾧ τινὲς θεοὺς στεφανοῦσι. Diosc. l. 4. κνημαιζήλοιο κονύζης. Nicand. Ther.

Sed reliquos inter flores, quos serior æstas
Proferet, insignes magis, & maiore superbos
Ornatu videas immortales amarantos.
Nam florum late varium sine nomine vulgus
Per reliquam deinde æstatem, serosque calores,
Luxuriare tuo passim sectabis in horto,
Horminum, hedysarumq; rubens humilemq; conyzã.
Stoechades, vscyamos, menthas, cichorea, nigellas,
Clematidem, armeriam, isatidem, calthasq; palustres,

Berberin, & gracili coriandra trementia filo,
Et geminum abrotonum, myrrhim, tenuemque
melissam,
Buphthalmumque, siumque, & olentia centaurea.
Non aberit, vario pingit quæ rura colore,
Diuersos referens diuersa calendula vultus.
Sicque suos æstas alio dabit ordine flores,
Autumnusque suos: sic, per sua tempora, florum
Munere perpetuo redimitus habebitur annus.

CÆTERI FLORES ÆSTIVI.

Tum micat in pratis flos aureus, Atticus aster
Dictus Graiugenis, Latij cui nomen amello
Fecere agricolæ, riguis in vallibus illum
Pastores, fontesque ipsos, & curua secundum
Flumina decerpunt, nectendis torquibus aptum:
Tempore quo, soli vindemia pendet aprico.

AMELLVS. Ἀστὴρ ἀττικὸς ἔχει φυλλάρια ἀστέρι ὅμοια. Diosc. l. 4

Est etiam extremo qui nuper venit ab orbe
Narcissus, flores lucenti concolor ostro,
Auratisque litus maculis, ceu sparserit imber
Aureus, egregium texto sub murice florem,
Qui possit Tyrios foliis hebetare tapetas.
Vosque boni, vos illum Hortis inducite crebrum
Cultores, rurique nouum decus addite Franco.

NARCISSVS IAPONIVS.

Ipsa per areolas buxus tondenda, sub ipsum
Septembrem, primiue tepent cum tempora veris:
Si prius effusum paullo mollitus ad imbrem
Ramus erit, nimium ferro ne forte resistat.

Cuncti autem nec sorte vna, nec legibus iisdem
Nascuntur flores: positis pars altera granis,
Altera tuberibus, pars prouenit altera bulbis.

Menſe ſub Octobri, bulbos tellure refoſſa,
Longa ſuper tabulata, ſereni ad luminis auras,
Ordine proponunt longo, dum protinus omnem
Collectum æſtate humorem, tellure ſub ipſa,
Ad ſolem exuerint: purgatos tempore certo,
Committuntque ſolo rurſum, ſcrobibuſque ſub altis
Infodiunt, rigidæ durent vt frigora brumæ.
At non tuberibus ſimilis debetur habendis
Cura, ſemel quæ miſſa ſolo, ſe ſponte propagant,
Summã ſubter humum: tamen altius infode bulbos
Tuberibus, maioris egent humoris, & ipſum
Ni fundo ſubeant, metuunt penetrabile frigus.

Τὴν τοῦ φθινοπώρου φυτείαν μᾶλλον προσδέχομαι. Florentini γεωπονικ. lib. 10.

Quod ſi non ipſos inter conſtare colonos
Aſpicias, quo ſint flores de menſe ſerendi,
Obſeruabis, vbi cedenti Scorpius ibit
Obuius Erigonæ, chelaſque mouebit inertes:
Cum gruis auditur raucæ, de nubibus altis,
Clangor, & it tardis per cælum exercitus alis:
Non eſt vlla magis plantandis floribus apta
Tempeſtas: terram ſi, paucis ante diebus,
Humifer autumnus largo tepefecerit imbre.
Ipſa ſinu tellus bulbos complexa tepenti,
Lætificum humorem germen diffundit in imum.
Effuſos ne terra tamen reſtagnet ad imbres,
Vnde ſoli fundo bulbos corrumpat aquoſi,
Aggeſto, cliuum in modicum, paullumq; tumenti,
Pendentique ſolo, flores plantare iuuabit.
Excidat, vt prona tellure, ſuperfluus humor.
Sic famulos, flores nuper plantare monebat
Noſtrius,

Noſtrius, Auguſtis vnus qui præſidet hortis,
Ornandi ruris magnus monſtrator, & omnis
Egregius culturæ hortorum, artiſque magiſter.
Contemplator item, felix quæ Luna ſerendo eſt:
Namque illam cæli, tempeſtatumque potentem
Et tellus colit omnis, & alte obſeruat euntem,
Dum cælo fulget radiis argentea puris: Σελήνη καθαρᾷ ἐπὶ φαινομένη εὐδίαν δηλοῖ. Arat. l. 1. & γεωπ. c. 20.
Illius & faciles veniunt de munere venti,
Atque ſuos ponunt auræ, tolluntque furores.
Poſt quartam, donec plenum ſe curuet in orbem,
Optima floribus eſt ſatio; cum deficit, omnis
Infauſta eſt operi, nec terræ eſt apta mouendæ.
Nec cælo agricolæ inuito date ſemina terris.
Quando Luna vetat, Lunæ parete vetanti:
Cumque fauent ſtellæ, ſtellas audite fauentes.
Sunt qui ſæpe ſuos, medicato ſemine, flores
Folliculo maiore, ſinus laxare tumentes,
Et calicem anguſtum, foliorum implere comanti
Luxuria, & contra morem, turgere docebunt.
Sunt etiam, certa qui floribus arte, colores
Conciliare alios, alioſque inducere odores,
Et propriam norunt formæ emendare figuram,
Aut differre ſuos, in non ſua tempora, fœtus,
Aut illos, partu properato, vrgere morantes.
Quæ tibi delitiæ faciles, ſumptuque parandæ
Non magno: nec enim deerunt, qui talia præſtent.
Sed quæ floruerant extremos ſolis ad æſtus,
Dum grauis ardentes vrebat Sirius agros,
Hybernos etiam durant tanaceta per imbres, TANACETVM.

Clara colore ſuo, criſpæque volumine frondis.
Hunc primus, Pœno quondam de litore, florem,
Dum premeret victor dura obſidione Tunetum,
Carolus Auſtriades terræ tranſmiſit Iberæ.
Dumque riget brumale gelu, primaque December
Vrit humum glacie, Scythici ſub frigore cæli,
Sarmaticoſque viget nigranti flore per agros,
Helleborum, ſummaſque virent aconita per Alpes,
Lutea: namque alium florent diuerſa per annum.

Ἐν δ' ἀκοναίοις θηλείην ἀκόνιτον ἀνεβλάστησεν ὀρόγκοις. Nic.

FLORES HIBERNI.

Inde pharetrata cyclaminos Perſide miſſas,
Curuaque laureolam Moſæ per litora natam,
Atque crocum, aëriæ ſuper alta cacumina Iuræ,
Creſcentem, largumque coma, folioque meraſcum,
Et toto paſſim vernantes frigore ſoncos.
Nec non, menſibus his, Narciſſum ſera comantem
Florere aſpicies, & brumales hyacinthos.
Sed contra triſtes ventos, hyememque niuoſam,
Congeſtis ſtipulis, & multi ſtramine fœni,
Diſcite cultores flores defendere veſtros.

Κρόκος παρὰ τὸ ἐν κρύει θάλλειν. E Callimachi Scholiaſt.

ANEMONE.

At quis te, quis diuûm autem, tam numine duro,
Hortorum decus, & formoſi gloria ruris,
Perque niues medias, & acerbi incommoda cæli,
Expoſuit teneram rigidis, anemona, procellis?
Tempore digna alio, & cæli melioribus auris.
Namque colorato cum primum murice criſpum
Exeris os, lucique comam diffundis apricæ,
Et picturatos, non vno errore colorum,
Oſtendis diuerſa ſinus, flammaſque comantes,
Spectantum blandos in te conuertis amores:

Αὗται τ' ἠΐθεαι ἀνεμωνίδες ἀστράπτουσαι. Nicand. in Georg. apud Athen. l. 15.

Ὀξυτεθηποσιν ἐφελκόμεναι χροιῇσιν. Nic. ibid.

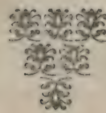
Et nullus florum numero tibi certet ab omni,
Aut ſic criſpari, aut totidem oſtentare colores:
Ipſaque, quam radio, per vellera texta, ſonanti
Sidoniæ ducunt matres, tibi purpura cedat.
Hanc Flora, vt perhibẽt, ſtimulis agitata malignis
Inuidiæ, cælo immeritam damnauit iniquo.
Illa, vt erat Graias inter celeberrima nymphas,
Forma excellebat: ſed obeſt quoque forma puellis:
Obfuit huic certè. Nam dum fortaſſe per agros,
Libertatis amans, frigus captaret, & auras,
Impleretque ſinum Zephyris, non æmula nympham,
Flora tulit Zephyri coniux, ſtudioque mariti
Exarſit: diuæ numen mox ſenſit acerbæ
Infelix Anenoma, ſuos quæ clara per agros,
Seruaſſet formam, ſi non formoſa fuiſſet.
Quæque fuit patrias inter pulcherrima nymphas,
Nunc flores inter flos eſt pulcherrimus omnes.
Et Venerem fert fama, ſuum dum plorat Adonim,
Fulmineis torui perfoſſum dentibus apri,
Illo præcipuum ſolatam flore dolorem.

Ἀνεμώνη ἄνθος ἀόδμον ὅ φασιν ἀναδοθῆναι ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀδώνιδος. Theocr. Scholiaſtes Eidyl. ε′.

Nam poſtquam fuſo, quod erat mortale, cruori
Eripuit, ſacroque aſperſit denique ſucco;
Haud mora purpureo natus de ſanguine flos eſt
Purpureus, Veneri ereptum qui penſet Adonim.
Vt flori non eſt vnus decor, aut color vnus,
Vidi gramineo qui plenum ceſpite diſcum,
Illius vario perfundant ſemine floris.
Mox vbi ſe primum profert, vis multa colorum
Illudit ſpectantum oculis, & amabilis error.

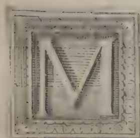
Et Theoc. de Venere & Adonide Eidyl. ε′. Αἷμα ῥόδον τίκτει, τὰ δὲ δάκρυα τὰν ἀνεμώναν.

In Lucemburgis ſic Gaſto Aurelius hortis,
Huius floris amans, illum plantare ſolebat:
Florentemque, domus intra penetralia, diſcum
Mandabat coram afferri, menſamque ſub ipſam:
Seque, ſuamque aulam aſpectu oblectabat amœno.
Sic te præ reliquis anemonen floribus vnam
Imprimis colere, hyberno ſub Sole, monebo,
Omnibus egregios flores vt crebra profundat
Puluillis, & parte hortum plus occupet æqua,
Vna ſuo cladem hortorum, ruriſque ruinam,
Atque hyemis vultum horrentem ſolabitur oſtro.
Aruaque dum foliis ſquallent inhonora caducis,
Et ſterilem pluuiis contriſtat Aquarius annum:
Squallentes criſpo recreabit murice campos:
Illa tamen ſe ſe meliori proferet ortu,
Lenis vbi placidi ſpirauerit aura Fauoni:
Namq; & amat Zephyros anemone, & amatur ab illis.
Floribus at variis omnis dum pingitur annus,
Ne ſemper pictos hortorum reſpice flores:
Reſpice ad authorem florum, cælumque ſalutans,
Contemplare ſuos, vt habet, quot ſidera, flores.

HORTORVM
LIBER SECVNDVS.
NEMVS.

E nemora, atque omnis nemorum pulcherrimus ordo,
Et ſpatia, vmbrandum late fundenda per hortum
Inuitant: hortis nam ſi florentibus vmbra
Abfuerit, reliquo ſua deerit gratia ruri.
Vos grandes luci, & ſyluæ aſpirate canenti:
Is mihi contingat, veſtro de munere, ramus,
Vnde ſacri quando velant ſua tempora vates,
Ipſe & amem meritam capiti impoſuiſſe coronam.
Iam ſe cantanti, frondoſa cacumina, quercus
Inclinant, plauduntque comis nemora alta coruſcis.
Ipſa mihi læto fremitu, aſſenſuque ſecundo,
E totis plauſum reſponſat Gallia ſiluis.

Nec me deinde ſuo teneat clamore Cythæron,
Menalaque Arcadicis toties luſtrata deabus,
Non Dodonæi ſaltus, ſiluæque Molorchi,
Aut nigris late ilicibus nemoroſa Calydne,
Et quos carminibus celebrauit fabula lucos:
Vna meos cantus tellus iam Franca moretur,
Quæ tot nobilibus paſſim lætiſſima ſiluis,
Conſpicienda ſui late miracula ruris
Oſtendit, luciſque ſolum commendat amœnis.
Quiſquis es, in patrio villam qui condere fundo
VILLÆ POSITIO. Forte paras: hac parte tuas metaberis ædes,
Vnde tibi liber pateat proſpectus, in hortum
Extantem, vtroque domus bipatente feneſtræ
Ordinibus longis Eoi lumina ſolis
Accipiant. At qua veniunt de parte procellæ,
Horrifer vnde Aquilo brumam molitur, & imbres,
Plantabis ſiluam. Nam ni bene prouidus obſis,
Omnia quippe ruat Boreæ intractabilis ira,
Ille etiam rupeſque altas, monteſque ſupremos
Siluifragis agitat flabris, & murmure rauco,
Æſtuat, illiſis per colles robora ramis
Quaſſa gemunt, plangũt valles, & magnus Olympus.
Tuque adeo ſiluam rapidis opponere ventis
Sis memor, vt rumpant ventorum verbera rami.
Talis & ipſa, mari qua Neuſtria parte Britanno
Procurrit, ſiluis late defenditur altis
Oceani contra ventos, Boreæque furores:
Hic pagi ingentes, & latifundia magnis
Diuiſa arboribus, toto ſub litore proſtant.

Nunc age, quæ nemoris ratio, quæ forma parandi
Expediam: quamuis ipſa de ſtirpe parentis
Pullulet, & tenues tollat ſe quercus in auras,
Aut mutata ſolo, ramis exultet opacis:
Forma tamen nemoris non ſit mihi gratior vlla,
Quam quod per campos, poſito de ſemine, creuit.
Et quamquam ſit agro prælongum tempus inerti
Durandum, ac tardæ ſurgant de ſemine quercus:
His tamen, his longe veniunt felicius vmbræ.

RATIO NEMORIS PLANTANDI. Τῶν δὲ δρύων τὰ μὲν γίνονται ἐκ σπερμάτων, τὰ δὲ δι' ἑαυτῶν. Ariſt. l. 1. de gen. animal. QVERCVS.

Nam certum eſt de glande ſatas radicibus imis
Altius in terram per ſe deſcendere plantas:
Maioreſque adeo in cælum profundere ramos.
Seu quod dediſcant mutatam ſemina matrem,
Degeneremque ferant alieno ex vbere prolem:
Siue quod ipſa ſibi cognatæ inoleſcere terræ
Glans primo melius paulatim aſſueuit ab ortu.

Τούτων γενέσεων, ἀπὸ σπέρματος, καὶ ῥίζης φυσικώταται δόξαιεν. Theoph. lib. 2. de hiſt. plant. c. 1.

Proinde nemus ſparſa cures de glande parandum:
Sed tamen ante tuo mandes quam ſemina campo;
Ipſe tibi duro robuſtus vomere foſſor
Omne ſolum ſubigat late, explanetque ſubactum.

Ἰσχυρὸν ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἔθος. Theoph. l. 3.

Cumque nouus fiſſo primum de germine ramus
Findit humum, rurſus ferro verſanda bicorni
Conſita vere nouo tellus, cultuque frequenti
Exercenda, herbæ circum ne forte nocentes
Proueniant, germenque ipſum radicibus vrant.
Nec cultu campum cunctantem vrgere frequenti,
Et ſaturare fimo pudeat, ſi forte reſiſtat
Culturæ: nam triſtis humus ſuperanda colendo eſt.

Κόπρος μανοῖ τὴν γῆν, καὶ διαθερμαίνει. Theoph. l. 3.

Ipſa tamen nemoris ratio diuerſa ſerendi:

Eſt qui per campos ſpargit ſine lege, ſine vllis
Ordinibus glandes: at digerit alter in æquum
Omnia quincumcem, certis dimenſa figuris,
Vt latere ex omni, recto via limite quadret.
Ludicra vti fictis belli ſimulacra ſub armis,
Buxea compoſuit legio, quem Schaccia ludum
Nympha Italis quondam primum monſtrauit in oris.
Exhibet alternos tabula interpicta colores,
Atque omnis iuſto partitus limite campus
Æquali & ſpatio, & forma reſpondet ab omni.
Tuque adeo ſectas ſeu matrum è corpore plantas
Deponis ſulcis, ſeu terræ ſemina mandas,
Indulge ordinibus, terram iuuat ordo; quod ipſis
Diuiſa arboribus, vires dabit omnibus æquas,
Et vacuo poterunt ſe rami extendere cælo.

Εστι δ' ὐδὲν οὕτως οὔτ' εὔχρηστον, οὔτε καλὸν, ὡς ἡ τάξις. Xen. in œc.

Ordinum in arboribus ratio neceſſaria, non perflatu modo vtilis, verum & aſpectu grata. Plin. c. 11. l. 17.

At dum ſpem primis oſtendit frondibus arbos:
Tu procul hinc pecoris prohibe genus omne petulci,
Vrenteſque malo noua germina dente capellas.
Acer equus colles hinnitu rumpat acuto,
Liberaque immenſos errent armenta per agros,
Sed parcant nemori tenero, ramoque recenti.
Pro quo, ſunt circum, lento de vimine, ſepes
Texendæ, longeque greges poſt clauſtra tenendi.
Exin vbi certos paulatim ſilua per annos
Creuerit, & terræ radicibus hæſerit altis,
Omnis ramorum ferro tollenda recuruo
Luxuries, ne par nondum ſub pondere truncus
Succumbat, ramoque animos profundat inani.
Ima autem teneras quercus quas ſtirpe recides,

Εν ταῖς ἀγαθαῖς χώραις πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν ἐπινέμουσι, καὶ ἐπικείρουσι, &c. Theoph. l. 8.

Has

Has ſe efferre ſolo, & magis exultare videbis; *Hæc ſatorum genera, vt denſiora ſurgant, reciduntur.* Senec. de Clem.
Ceu plus accipiant, ipſa de cæde, vigoris:
Et quæ terra humili ſe tollere, tempore longo,
Vix potuit, tenues demum manifeſta ſub auras
Aſſurget late ramis frondentibus arbos.
    At poſtquam validis radicibus ardua cælo
Exierit, poteritque Notos durare frementes:
Iam ſua ſub molli deſcribere carmina trunco,
Diſcant paſtores, & iniqui iurgia pagi.
    Ne tamen ah! ferro immiti, rigidaque bipenni,
Ne violent lucos felices grandibus vmbris.
Illis numen ineſt: ſunt qui videre fluentes,
Roboris inciſi læſo de cortice, guttas
Sanguinis, & trepido ramos horrore moueri.
Scilicet hæc quondam, priſcos inceſſit agreſtes
Relligio, crimen pauidi qui triſte putabant,
Antiquas durâ quercus temeraſſe ſecuri.
Crimine pro tali, ſenſit Dryopeïus iras
Cæleſtes, ferro Æmoniam cum tollere quercum
Auſus, & infeſta Dryadem violare bipenni.
Nymphæ fida Ceres, pro tam furialibus auſis,
Sumpſit ab iniuſto meritas Eryſichthone pœnas.
Grande nefas adeo eſt, ſacros exſcindere lucos:
In quibus horrorem tenebrarum, altoſque receſſus, *In lucis ſilentia ipſa adoramus.* Plin. lib. 12. c. 1
Atque vmbras, atque ipſa ſilentia vulgus adorat.
Nam ſacer eſt lucis, vaſtiſque receſſibus horror;
Quamquam non aliud luci, ſiluæque profundæ
Numen habent, quam quod late penetralibus altis,
Horrorem oſtendunt, vmbra e nigrante, verendum.

Ἐκ τῶν ὀροδάμνων ἱερὰν ἀπορρήξασα φωνήν. Lucian. de quer. Dodon. in Amoribus.

Olim silua tamen meruit Dodonis honores,
Tempore quo, quercus oracula sacra ferebant
Fatidicæ, vatesque ipsos ventura monebant.
Cumque feret truncos arbor procera valentes,
Et sua frondosæ diffundent brachia fagi:
Pastor sub ramis frigus captabit opacum,
Cum gregibus, calamoque suos cantabit amores.
Fors & erit festis, pago plaudente, diebus,
Vt resonent hilares non vnam Amaryllida siluæ.
Nil tamen incestum lucis agitate sub altis,
Pastores: sacro nemorum sed parcite honori.
Vos folia, & rami, vos alta silentia testor,
Est Deus, est vestris Deus in penetralibus vltor,
Iusta parum castis mittat qui fulmina lucis.
Sed dum per siluas pubes cantabit agrestis,
Turba aderit volucrum, festo quæ murmure, lucum
Personet, & crebro permulceat aëra cantu.
Ipsa suæ Philomela olim plorata sorori,
Omnes implebit, Terei de crimine, ramos
Noctes atque dies, & conscia saxa mouebit.
Agricolæque sinant volucres assuescere siluis,
Plurima per volucres cælum monet: improba cornix
Sæpe caua e quercu ventos prædixit, & imbres:
Vnde suis rebus præsagia ducat arator,
Auguriumque petat, cælumque exploret, & auras.
At lucis diras volucres absterreat altis.

Φηγὸς ἡ δρῦς λέγεται παρὰ τὸ φαγεῖν. Eustat. Iliad ε′

Sed dum plantabis siluam, tibi plurima & ipsis
Quercubus est inter fagus miscenda, neque altas
De genere hoc, duro cum robore, reiice cerros.

ESCVLVS.

Est quoq;glandifera celebris de gente, supra omnes,
Iliceis regnat longe quæ maxima siluis
Esculus; ingentem nam late amplectitur vmbram,
Ipsa ingens, ramoque nemus facit vna comanti.
Hanc neque præcipites, ruptis de nubibus, imbres,
Non venti, non duræ hyemes, tristesque procellæ
Conuellant, altis adeo radicibus hæret.

Esculus, si Virgilio credimus, quantum corpore eminet, tantum radice descendit. Plin. l. 16. c. 31.

His quercus sociis est semper læta, suoque
Iungi & amat generi, & cognatam agnoscere gentē.
Si quando armandæ naues, & bella paranda,
Det quercus nautis tabulata, det arma furori
Bellantum, det ligna foco, det aratra colono,
Aut aliis alios porro sumatur in vsus.
Testor ego superos, quidquid sit deinde futurum,
Quercus sacra, meo nunquam violabere ferro.
Decerpant de te ramos, sumantque coronas
Victores bello egregij, quos Martia virtus
Instituit dulces patriæ defendere muros.
Hinc & ciuili præcinctus tempora quercu,
Quærebat famæ æternos Romanus honores.

Corona ciuica ex Esculo Ioui sacra, variatumq; & cum quercu est, custodito tantum honore glandis. Plin. l. 16. c. 4.

At quercus primos quæ patria viderit ortus,
Mænalus, an Ladon? an pinguia culta feracis
Chaoniæ? memorat rumor diuersa vetustus:
Plus omni rumore, fidem sibi fabula fecit.

QVERCVS FABVLA.

Iupiter immensum mundi dum conderet orbem:
Immanes terra nati de matre Gigantes
Bella mouent superis: summi moderator Olympi
Dissipat instantem vibrato fulmine turbam,
Et coniuratos cælum perrumpere fratres,

Natorum cædem Tellus miſerata ſuorum,
Feruidum adhuc, Hylei, vt erat, complexa cruorem:
Namque fuit matri fratrum chariſſimus vnus
Hyleus, quem gremio mater dilecta tepenti,
Dum fouet, ingenti de corpore tenditur ingens
Truncus, & edurum creſcit de pectore robur:
Robur ſunt humeri, fit robur & ardua ceruix,
Et totidem tollit ramos, quot grandia nuper
Centimanus vacuo iactabat brachia cælo.
Truncum durus arat libro ſeptemplice cortex,
Ingenſque ingenti de corpore conſtitit arbos;
Ipſi, quam læſo pro numine, terra tonanti
Deuouet: vnde Deo quercus ſacra, cuius opaca
Primi mortales glandem fregere ſub vmbra.

Meminit Homer. in Odyſſ. φ. & Virgil. Geor. 2.

Quamquam ſacra Ioui ſit quercus, & illius vmbræ
Conſtet honos, paueat tamen alto vertice in auras
Cum tollit ſe ſe. Nam ſicubi forte rubenti
Tela manu quatit inſultans, tonitruque coruſco
Iupiter, illius frontem quatit igne ſuperbam:
Dum parcit myrto bonus, indulgetque myricæ.
Nunc porro reliquas nemoris deſcribere partes
Perſequar. Accedant fagis, & quercubus, vlmi,
Et tiliæ: nec erunt ſiluis frondentibus alni
Indecores, & acer ligno bicolore notatum,
Et quæ per montes ramis vberrima pinus
Frondoſæ lætum prætendit frontis honorem,
Nec non & mixtæ corylis fruticantibus orni,
Et cornus teres arbor, & Oryciæ terebinthi,
Et piceæ, & loti, & ſalices, & idonea bello

Δόρυ μείλινον μείλινον ἔγχος. Hom. Iliad. ε'.

Fraxinus; at longe betulas, taxosque repelle.
Supremos pinus montes, abiesque coronet, *Ne propius tectis taxum sine.* Virg. 4. Georg.
Per siluam inculti teneant media omnia vepres,
Et dumi, tantum de spinis lædere nati.
Arua nuces habeant late, camposque patentes,
Et quæ frænando in cellis dant vincula Baccho
Castaneæ ingentes, & iuniperi hirsutæ.
Nec te autem lateat, quo sint discrimine quæque κάστανον ὅ τινες διὸς βάλανον καλοῦσι. Damogen. γεωπ. lib. 10. c. 33.
Plantandæ hæ species, paucis, aduerte, docebo.
Vt viror est vlmo lætus, ramique comantes,
Arduus, alta petens, & læui cortice truncus,
Vlmum adhibe ordinibus, quoties fundenda per Hortum, VLMVS.
Sunt serie spatia ingenti, texendaque totis,
Æstiuos contra Soles, vmbracula campis:
Vna alias inter texendis aptior vlmus
Marginibus spatiorum, exornandoque vireto.
Seque adeo series, plano super æquore, tendat
Vlmorum tractu longo; quantum ipsa tuentum
Lumina, vel gressus valeant lustrare sequentum.
Tales Bellaquei viridaria fontis, & Hortos
Exornant ducti, diuerso limite, tractus
Vlmorum immensi, prætentaque brachia cælo.
Hic magnis nullus spatiis modus, ipsaque late
Et viret, & quadrat, versu non simplice, scena.
Corycius sic ille senex, qui rure paterno,
Oebalij coluit ripam, camposque Galesi,
Ponendas, in mille modis, mille artibus, vlmos,
Et longa campos illarum ambire corona,

Aut rectos seriem in versus differre docebat.
Arboris immensæ crescit ramosa propago,
Et docet in similes stirpem sobolescere ramos:
Verum aliæ obturbant aliis, ni forte serendum
In partes iusto dirimas discrimine campum.
Ipsaque, Threïicio vati quæ tenderet vmbram
Vlmus digna fuit, cum valle rediret Auerna:
Et se se ad superos rapta bis coniuge ferret.
Arduus ad gelidum mons est Rhodopeïus Hebrum:
Monte super, cytharā simul impulit, vmbra comātes
Densa simul ramos prætendit, & vndique multa
Arbore componit subitum nemus: adfuit ilex,
Et platani, & salices, & odoriferæ cyparissi.
Vna tamen reliquas super ambitiosa sorores,
Vlmus tollebat sese, vitemque maritam
Vati ostendebat, qua non spernenda moneret
Connubia: at plantæ monitus neglexit amicæ.
Namque viro fatale fuit, socialis honorem
Vitauisse thori, atque omnes spreuisse maritas.

Vites nubūt populis & vlmis, maritasque complexæ procacibus brachiis scandentes cacumina æquāt. Plin. lib. 14. c. 4.

TILIA.

Nec tiliam faciles quæ det spatiantibus vmbras,
Et caput alta ferat, spernat plantare; sed inter
Plantandum, memori veniat sub mente Philemon,
Nec non Baucis anus, casti quos fœdere lecti,
Et pietas & amor, tecto sub paupere, quondam
Iunxerat: hospitio susceptus Iupiter ambos,
Annorum iam mole graues, & inutilis æui,
In virides mutat tilias: hinc sexus vterque
Seruatus tiliæ, quæ mas, & fœmina nunc est.
Torno planta habilis, nemori nec tarda parando.

Τῆς δὲ φιλύρας ἡ μὲν ἄῤῥεν ἐστὶν, ἡ δὲ θήλεια, διαφέρουσι τῇ μορφῇ τῇ ὅλῃ. Theophr. l. 3. de plantis c. 10.

Ipſe etiam in ſiluis non aſpernandus acernæ
Frondis honos, tiliæ forma, foliique colore,
Non multum abſimilis, ſed iniqui corticis arbor,
Informem truncum crebris arat horrida rugis.

ACER. Τῆς δὲ σφενδάμνου δύο γένη ποιοῦσιν, οἱ δὲ τρία. Theophr. lib 3. Ἔχει δὲ καὶ φλοιὸν μικρῷ τραχύτερον τοῦ τῆς φιλύρας. Ibid.

Quę ſe autem exultans partes profundit in omnes,
Ipſa teres trunco, paſſiſque ampliſſima ramis
Pinus, erit toti non vltima gloria luco,
Æternum quando diuinæ frondis honorem
Serũat, & ingenti nemora inter frondea trunco
Aſſurgens, late ſiluam dominatur in omnem:
Grata Deûm matri; poſtquam Cybeleïus Atys
Mortales vultus truncum durauit in illum

PINVS. *Pulcherrima pinus in hortis*. Virg. 4. Georg.

Hac olim, vt memorant vates, ex arbore victus
Marſya, per Phœbum nudatus pelle pependit.
Atque vt præduri ſe ſe munimine ſepti
Pinea nux contra ventos defendit, & imbres,
Ipſa poteſt pinus montes extare per altos,
Impune, & rapidis ſe ſe committere ventis.

Ouid. Metamorph. l. 10. fab. 2. Diodorus Sicul. lib. 4. Arnob. l. 5.

Nam ventos amat, & montes, & vallibus imis
Languet, vbi tenui ramorum exuberat vmbra.

Πεύκη μὲν ἐν τοῖς προσηλίοις καλλίστη, καὶ μεγίστη φύεται, ἐν δὲ παλισκίοις ὅλως οὐ φύεται. Theophr. c. 1. l 4.

Naſcuntur paſſim coryli; ſed cornus, & orni
Per lapidoſa ſitu loca, inacceſſoſque receſſus,
Exultant, ventoſque vltro patiuntur, & imbres

CORYLVS. ORNVS.

Alni autem, & ſalices riuos, & læta fluenta
Prætexunt: & priſca ſibi ſi fabula conſtet,
Ambo olim ſocij vnanimes, piſcoſa ſecundum
Flumina, lintre cauo vitam, linoque trahebant.
Feſta dies aderat, pagum ſolemnis in omnem
Sacra Pali, feſtæ lucis dum retia tendunt

Ἰτέαι, καὶ πάντα τὰ ὁμοιογενῆ τοῖς καθύγροις τόποις χαίρει. Apuleius 2. γεωπον.

Immemores, iram diuæ ſenſere furentis.
Namque, vt erant, fluuio intentos, operiq; vacantes,
Indignata Pales, æternum litore in ipſo,
Figit, & ignaua duratos mole coercet,
Ad terram: longæ patiantur vt otia pœnæ.
Qui tamen humor aquæ præter labentis obibat,
Aerias vtrumque dedit frondere per auras:
Sed frondes, ipſo vel adhuc de crimine, pallent,
Longa quibus turpes dicunt conuitia ranæ.
Tu decliue ſolum, & ſupremos inſere montes

Abies in montibus altis. Virg. Ἐστι δὲ καὶ μακρίτατον ἡ ἐλάτη, καὶ ὀρθοφυέστατον, διὸ καὶ ἱστοὺς ἐκ ταύτης ποιοῦσι, Theo. l. 10.

Abietibus, montes lætabitur inter apertos
Ardua per ſe arbos. E ſilua haſtile reciſum
Infodiatur humo: nec multum tempus, & illa
In cælum late ramis ingentibus ibit,
Neglectura notum, curſuſque auſura marinos.
Sed per planities camporum fraxinus æquas,

FRAXINVS.

Miti danda ſolo: non eſt ignobilis arbos,
Poſtquam Pelidæ dedit olim, Pelio ab alto,
Haſtam fatalem, qua magnus concidit Hector.

Et fraxinus vtilis haſtis. Ouid.

Ipſa quidem frangi patiens, ſed neſcia flecti.
At non Heliadum fortuna tacenda ſororum,
Grandibus in ſiluis, quæ dum fraterna dolerent

POPVLVS. Ouid. Met. lib. 2.

Funera, populeæ fecerunt ſemina genti,
Flauaque mœrentum fletus in ſuccina verſi,
Tam magno maius pretium fecere dolori.
Tu ſociam nemorum gentem hanc admitte tuorum:
Omnibus arua licet plus hæc amet Itala terris,
Et patrem Eridanum, ramo exultante, coronet.
His autem ſaltus cures implere profundos

Arboribus:

Arboribus: lætæ veniunt namque omnibus vmbræ,
Omnes vim ſimilem cognato è ſemine ducunt.
Et quamuis ebeno dites ferat India lucos,
Pictus odorato ſudantia balſama ligno
Portet Arabs, ſiluis depectant vellera Seres,
Totaque thuriferis vireat Panchaïa plantis:
Ipſa mihi, Francis quæ collibus edita ſurgunt,
Plus placeant nemora, & felices frondibus vmbræ,
Digeſtique ſuo per campos ordine luci.
Nec ſe vana mihi generoſæ filia ſiluæ,
Et genus antiquum laudarit Pontica pinus.
Nec iam quæſierim veteris pineta Lycei,
Atque Cytoriaco prognatas vertice buxos,
Aut ſacra late horrentes formidine lucos,
Vallibus Idæis, atque Arcadico Erymantho.
Quando nec ſimiles, nec tam exultantibus vmbris,
Tollebant cælo, quales nunc Gallia ſiluas.

Quamuis Pontica pinus ſiluæ filia nobilis iactes & genus & nomen. Hor. car. lib. 1. Τὰ γὰρ κύτωρα ὄρος, οὗ πλείστη πύξος γίνεται. Theoph. l. 3.

Sæpe tamen rupto pubent cum germine rami:
Eſculeæque virent per campos frondis honores,
Annus corruptis bacchatur peſtifer auris,
Vnde graui ferus illuuie ſe bruchus in ipſas
Effundit frondes: it late exercitus ingens,
Ore vorax auido, & ſiluam depaſcitur omnem,
Nec non & glomerata modis animalia miris,
Erucæ, forma horribiles, & quæ mala tetro
Cantharis arboreos fœtus inceſtat odore.
Illas cultores, ſi quæ vos cura tenebit
Seruandi nemoris, quam primum tollite peſtes.
Implorate Iouem, primos rumpentur ad imbres.

Portet & ipſa frequens placandæ ruſtica pubes
Liba Pali, ſi forte Deam vicinia læſit,
Aut ramo imprudens lucum ſpoliaris opaco:
Illa furit, ſi dij non obſeruentur agreſtes.
Nec noua defodere in terram virgulta, neq; altis
Ceſſandum veteres ferro decidere ramos
Arboribus, prolemque aliam ſupponere lapſis.
Et tibi ſunt ſtatuenda loco plantaria certo,
Vnde genus ſiluam poſſis differre per omnem,
Atque nouo populo gentem reparare caducam.
Ipſa proinde omnem per agrum tibi crebra iuuentus
Exultet, veniat quæ ſedibus hæres auitis.
Dumq; vacas nemori curando, vmbræq; parandæ,
Plantandis te non poſtremam impendere curam
Edico arbuſtis, horti decor vnde petendus,
Phillyreæ, & myrto, & lauro, & rhododaphnæ, & acantho,
Gelſeminoque, citriſque, & tonſilibus cypariſſis.

Τὰ στεφανωματικὰ τῶν δένδρων, καὶ ἀείφυλλα. ex lib. XI. γεωπον.

Planities, ipſi propior quæ præiacet horto,
CARPINVS. Carpinei nemoris partim exornanda virenti
Prætextu, tonsâ partim cingenda cupreſſo.
In tractus longos facilis tibi carpinus ibit,
Mille per errores, indeprehenſoſque receſſus,
Et molles tendens, ſecto ſeu pariete, ramos,
Præbebit viridem diuerſo è margine ſcenam:
Primus honos illi quondam, poſt additus ordo eſt,
Attonſæque comæ, & formis quæſita voluptas
Innumeris, furtoque viæ, obliquoque receſſu,
In tractus acta eſt longos & opaca vireta.

Quin etiam egregiæ tendens vmbracula frondis
Temperat ardentes ramis ingentibus æstus.
Quamquã autẽ rasas bene digerat ordo cupressos
Perpetuam in seriem, melius descripta tenebunt
Interualla situ certo, certisque figuris:
Namque vt tonderi docilis, fingique cupressus,
Et per se patiens in quaslibet ire figuras,
Ipsa suo virides discriminat ordine campos.
Nec te pœniteat, Ceæ pulcherrime gentis
Infelix Cyparisse, graues quod senseris iras
Siluani, qui te tanto donauit honore.
Ceruus erat, quondam iuueni dilectus, & ipsi
Siluano, qui dum frigus captaret in herba,
Hunc puer imprudens iaculo transfixit acuto.
Vtque suum agnouit, percussit pectora palmis,
Se miserum inclamans: non ipsum excusat amore
Errorem, factum verbis obiurgat amaris
Siluanus, durum increpitans, & crimen acerbat.
Ille probro victus simul, oppressusque dolore,
Pertæsusque sui, lachrymarum flumine largo
Lauit humum, tellus isto tepefacta calore,
De puero tecum fecit, Siluane, cupressum.
Olim monstrando per sese nata dolori
Arbor erat, sed nunc ornando commoda ruri.
Si præsertim humili se pumila vertice tollat,
Et versu oblongo pratorum extrema coronet,
Hortorumque aditus; aut sicubi detumet agger
Herbidus in terram, nutu clemente, iacentem.
Namque comæ æternum seruans felicis honorem,

CVPRESSVS.

Παρὰ τούτοις ἐστὶν ἡ κουριζομένη κυπάριττος. Theoph. lib. 2.

FABVLA CYPARISSI Ex lib. 10. Met. Ouid. fabul. 3.

Διττὸν αἱ κυπάρισσοι ὄνομα ἔχουσι χάριτες μὲν διὰ τὴν τέρψιν. Cass. Bas. l. 11. γεωπ.

Luctus testata cupressus. Lucan.

Tendit inæquales ramos, criſtamque comantem,
Et longum foliis viret immortalibus æuum:
Immites etiam fortis contemnere ventos:
Et plus laudis habet ventis agitata cupreſſus.
Tum folio nitidam ſemper, ſemperq; virentem,

PHILLYREA. Φιλλυρέα δένδρον ἐστὶν ὅμοιον κύπρῳ κατὰ μέγεθος, φύλλα ἐλαίας ὅμοια, πλατύτερα δὲ καὶ μελάντερα. Dioſc.

Tortilibus ferri nodis, aut vimine lento,
Phillyream late hortorum prætende ſub ipſis
Parietibus, virides per ſe namque illa tapetas
Textu imitata ſuo, & magnarum aulæa domorum,
Proſpectu late campum oblectabit amœno.
Et ſic per muros errare licentius omnes
Phillyream patiare, ſuis quos texere ramis,
Gaudeat, & viridem paſſim prætendere ſcenam.
Phillyra & ipſa fuit quondam, ſi vera vetuſtas,
Inter Hamadryadas cultu formoſa ſorores:
Quæ ſi furtiuos vitaſſet Panis amores,
Formoſa eſſet adhuc virgo, æternumque fuiſſet,
Æternæ quando ſeruauit frondis honorem.
Et non ille ſuo tenues curauerit horto
Delitias, mollis qui tendere norit odoros

GELSIMINVM.

Ad murum, plexis ſcite per mutua ramis,
Gelſimini textus, priſcis apiaria ſeclis.
At niſi per cratem doceas hærere ſalignam
Parietibus, per ſe trunco male fultus iniquo
Vix conſtare frutex poterit, qui more tenacis
Laſciuæque hederæ, multa ambitione, per omnes
Intendit ſeſe muros, & cratibus hæret,
Lento errore ſequax, & ligno ductilis arbor.
Adde quod & faciles, & centum nexibus aptos,

Et dociles fundi, longa propagine, ramos
Explicet, & ramis flores bene olentibus addat:
Vnde & ament se se molles ornare puellæ,
Atque ipsæ matres aras, ac templa coronent.
Ipsa quoque externi passim ne copia desit
Gelsimini, seu quod per valles floret Iberas,
Seu Lusitani quod pallet sidere cæli,
Siue quod extremis per pontum affertur ab Indis.
Omnibus his species sua certa, suique colores.

MALVS AVREA.

Ἑσπερίδων δὲ μήλων οὕτως καλεῖσθαί τινά φησιν ἀφ' ὧν καὶ Ἡρακλέα κομίσαι εἰς τὴν ἑλλάδα, τὰ χρύσεα διὰ τὴν ἰδέαν λεγόμενα μῆλα. Athen. lib. 2.

Sed non vlla magis fontes ornabit, & hortos
Vmbra, Atlantiaci quam quæ viret arbore mali.
Illi est æternus folij decor, inter opacum
Albescunt nitidi flores nemus, aurea ramis
Poma micant, fuluoque ardent radiata metallo.
Si nemus auricomum, siluæque arbusta virentis
Consita fagineis in corbibus, inque dolati
Roboris asseribus, felici induxeris horto:
Semper flore nouo, semper ditabere pomis.
Vnde suum accedet decus hortis, & sua ruri
Gratia. Nam pariter fructuque, & flore superba
Implebit teretes arbor spe diuite ramos.

Μῆλον τὸ μηδικὸν καὶ τὸ περσικὸν καλούμενον εὔοσμον δὲ πάνυ. Theop. l. 4. c. 4.

Ne vero, cum flos argento concolor albo
Auriferi nemoris ramis crebrescere cœpit,
Ne prohibe effusas carpendo à flore puellas;
Ad prædam coniux, omnisque domestica pubes
Accedant, & flore domus lætetur odoro.
Nam nocet ipsa sibi, viresque profundit inanis
Luxuries, cupidis illam permitte puellis,
Illos nam pro se flores in serta puellæ

Φόρει τὰ μῆλα πᾶσαν ὥραν. Theoph. l. 4. c. 4. Id. Athenæus & Plin.

Nectere amant, fructuque sinus implere recenti.
Illius infelix Athalanta cupidine pomi,
Iam vinci se posse suo monstrauit amanti,
Quamuis ipsa viros currendo vicerat omnes.
Sed nunquam vel odore nouo, vel ditibus vmbris
Arboris auricomæ felix lætabitur hortus:
Quin procul auertas inimicæ incommoda brumæ.
Tuque adeo, rapidis violenti flatibus Euri
Ne noceant, occurre prior, munimine firmo,
Prætentorum operum, ductiue crepidine muri.
Illa proinde citro sedes, nemorique beato
Optanda imprimis, quæ nulli obnoxia vento.
Nam præter rapidi quam vastant omnia venti:
Ipsa etiam patriam Assyriam, Medosque calores
Solis amans nunquam obliuiscitur aurea malus.
Nec ratione alia, glacialem ad Strymonis vndam
Languet, vbi Hesperios exultat læta per hortos.
Idcirco mollem lædant ne frigora plantam,
Cum Boreas florum semper sæuissimus hostis,
Torquet agens violentam hyemē, vel nubila differt,
Est tibi porticibus longum retinenda sub altis,
Et contra duros hyemis seruanda rigores,
Donec agat Zephyros annus, solemque reducat.
Sic tibi florebit nemus admirabile luxu
Perpetuo, semperque nouos halabit odores.
Diuersas porro species, diuersaque poma
Arbor habet: tendit citrus se tuber in orbem
Oblongum, spissoque suum sub cortice succum
Includit: tristes gustus, acidique sapores

Ex Ouid. metam. lib. 10. Fab. 2. Δρόμῳ νικῶσα πάντας ποδῶν τῇ ταχύτητι, νικᾶται μειλανίωνι μῆλα χρυσᾶ ῥιπτοῦντι. Io. Tzetz. chil. 453. & Theocritus Idil. 3.

Ὑπὸ νότου ὠφελεῖται, ὑπὸ βορρᾶ δὲ βλάπτεται. Florentini. γεωπον. χ. c. 7.

Ὑπὸ στοαῖς πρὸς ἥλιον ὁρώσαις τὰς κιτρείας φυτεύουσι. ibid.

CITRVS. Τὸ μῆλον ἐπιμηκες ἐρρυτιδωμένον χρυσίζον τῇ χρόᾳ,

Sunt interdum aliis, quos ora offenſa recuſent,
Quanquam cor fouet is, qui linguã torquet amaror.
Sunt alij guſtu mites: Limonia qualem
Gens habet, Hetruſco quæ laudatiſſima rure.
Et Luſitanis malum quod venit ab oris.
Eſt etiam pomum, cui primum Aurantia nomen
Vrbs fecit Dircæa, ſub Actæo Aracyntho.
Ipſa quidem citris ſunt longe Aurantia mala
Pelle magis molli, & magis vbere rorida ſucco:
His ſola diuerſos faciunt diuerſa ſapores.

ὕδδες μετὰ βαρέως, σπέρμα ἔχον ἀπίῳ ἐοικός. Dioſc.

At ſuper aurifero memorant quæ plurima pomo,
Carminibus Graij vates, ne quærere cura:
Vt quondam Heſperidum fuerit cultura Sororum,
Ad magnum Atlantem, Mauri ſub littore ponti;
Vt ferus in telis, & cæſi pelle leonis,
Alcides per vim dites irruperit hortos;
Pomaque ſopito male cuſtodita draconi,
Primus Auentino victor ſub monte locarit,
Ruraque citrigenis repleuerit Itala ramis:
Nam ſunt multa & adhuc, quorum te cura requirat.
Vt teneras myrtos, & purpuream rhododaphnen,
Auricomo nemori, ac pomis flauentibus addas,
Et ſuus eſt illis etiam decor, & ſua forma:
Ipſi autem imprimis, diuûm de munere, myrto.

Metamorp. Ouid lib. 4. fab. 17.

Μυρσίνη πολλὴν ἐμποιεῖ εὐωδίαν τῷ κήπῳ. Florentini γεωπ. XI.

Et quondam, vt fama eſt, cùm primas aurea myrtos
Plantaret Venus, vmbroſi ſub vallibus Idæ,
Nuda cohors illas circum ludebat Amorum,
Lucentem ad Lunam, puræ per tempora noctis.
Quippe Venus myrtum, plantis ex omnibus, vnam

MYRTVS. *Myrtus Veneri ſacra* ex Plin. l. 12. c. 1. Plutar. in Probl. c. 19. Pauſa-

nias in Eliacis. Ipsa sibi optauit quondam, propriamque dicauit,
Formosa myrtus Veneri. Virg. Ecl. Non aliam ob causam, sua velant simplice myrto,
Tempora nuptæ omnes, ad solemnes hymenæos.
Ipsa deûm regina, toris præferta maritis,
Παρθενία μύρτα χαρί-των κνπεύματα. Aristoph. in auibus. Tædiferas adhibet, sacra ad mysteria, myrtos.
Hinc etiam Elysiis in vallibus, omnis amantum
Turba suas & habet myrtos, & myrtea circum
Virgil. in lib. 6. Æn. Sylua tegit, quos non vel amor post fata reliquit,
Phædramq;, tristemq; Procrin, mœstãq; Eryphylen.

Triumphans de Sabinis Posth. Tudertus primus omniũ ouans ingressus vrbem myrto coronatus. Plin. lib. 15. c. 29. Is non vnus honos myrto, sibi victor ouantem
Illâ nectebat quondam de fronde coronam
Tudertus, victisque prior de more Sabinis,
Imposuit capiti myrtum, inseruitque triumphis.
Ipsa arbos trunco est humili, nec vertice celso,
Mollibus & foliis, & ramo crebra comanti:
Illius & blando nymphæ tanguntur odore
Frondis, & eximiæ mirantur præmia formæ.
Si calor inclemens fuerit, vel frigus iniquum,
Vtraque vis myrto namque est metuenda, calores
Tu nimios, nimiumque caue, pro tempore, frigus.
Vnde iuuet plantam quadrato includere ligno,
Vt cùm sæuit hyems, illam sub tecta reponas,
Aut fontes fundas gelidos, dum perfurit æstus.
Et si qua est pietas, ab acutæ vulnere falcis,
Et pecoris morsu, molles defendite ramos.

RHODODAPHNE. Νήειον, οἱ δ' ῥοδοδάφνη, οἱ δ' ῥοδόδενδρον θάμνος γνώρι- Est quoque, qui nemori citrio, myrtoq; virenti,
Grandibus impositam rhododaphnen misceat vrnis.
Nam plantæ alterius niueo, alteriusque rubenti
Confusus de flore decor venit additus hortis.

Vallibus irriguis, & fontes propter amœnos,
Floret odoratis laurus pulcherrima baccis,
Nobilis æternæ cui gloria frondis obumbrat.
Nec quis, dotibus his, natam de ſtirpe pudenda
Eſſe putet: magno de flumine, maxima quondam
Edita virgo fuit, ſummi nurus eſſe tonantis
Quæ poterat: ſi forte Deo contenta marito,
Audiſſet primos Phœbi victoris amores.
Ille humeros pharetra inſignis, ſpolioque ſuperbus
Pythonis, meritoque ſuo, quærebat amari.
Felix virgo, dei thalamos ſi forte rogantis,
Solis equis, cæloque omni dotanda, tuliſſet.
Quanquam cæleſtis ſpreuit dum vota mariti,
Grande tulit pretium, ſeruatum nympha pudorem,
Quoſque ipſo Phœbi de munere laurus honores
Arbor habet: quòd ſit toties clamata theatris,
Tarpeiique Iouis poſtes figenda ſub altos,
Summa ſuis late Capitolia frondibus ornet,
Auguſtaſque fores ramis prætendat opacis.
Tu ſacros Phœbi tripodas, tu ſidera ſentis,
Et caſus aperis rerum præſaga futuros.
Te iuuat armorum ſtrepitus, clangorque tubarum:
Perque acies medias, ſæuique pericula belli,
Accendis bellantum animos, te Cynthius ipſe,
Te Muſæ, vateſque ſacri optauere coronam:
Ipſa ſuis Virtus te ſpem proponit alumnis,
Tantùm ſeruatus valuit pudor, & bona fama.
Eſt etiam arbutea florens de gente liguſtrum
Perſarum, volucres peregrino ex alite criſtas,

μος ἀμυγδάλης μακρότερα, καὶ παχύτερα, τὸ δὲ ἄνθος ῥοδοειδές. Dioſc. l. 4. c. 32.

LAVRVS. *Fabulam narrat Caſſianus Baſſus in eclogis georgicis*, l. 11. c. 32. & Ouid. 1 metamorph.

Laurus Apollini ſacra vt telorum deo. Tertul. de cor. milit. quia ἀνεργεῖ πρὸς τοὺς ἐνθουσιασμούς. vt habet Heſiodi Scholiaſt. & ſic μαντικὸν φυτὸν apud Lycoph.

Cæruleo quod flore refert, ramoque comanti,
Et floret, primi frondent cùm tempora veris,
Atque suo virides hortos incendit odore.

MALVS PVNICA.

Quid memorem, quanto se punica malus honore
Efferat, vt virides ramis fruticantibus hortos
Ornet, & ardenti ramos conuestiat ostro.
Nam neque se quisquam florum de gente, nec ipso

Βαλαύστιον ἄνθος ἀγρίας ῥοιᾶς. Diosc. & Galen.

De genere arbuteo, simili se iactet honore.
Fronde super viridi multo flos aureus igne,
Et formæ insignis, varioque volumine crispus
Lucet, & egregio per agros splendore superbit.

Primus pomi huius partus florere incipientis cytinus vocatur, antequàm malum ipsum prodeat. Plin. 23. cap. 6.

Postquam autem flori sua denique forma recessit,
Purpureo pro flore, suum se fructus in orbem
Informat, tenditque nouo super orbe coronam.
Intus quæ Tyrio sunt perlita grana rubore,
Mille latent, digesta suos, ex ordine certo,
Per loculos; ceu cùm moliri cerea regna
Cœpit apis, mellique suas distendere sedes,
Ordine multifido, & crates fundare fauorum.

Ἔνιαι μὲν αὐτῶν εἰσιν ὀξεῖαι, τινὲς δὲ γλυκεῖαι, πλέον ἢ αὐστηραί. Galen.

Nam sua cuique acino cella est angusta, suusque
Ordo, quem tereti septo membrana coërcet
Durior, & reliquæ ponit fundamina moli,
Granaque sunt ori per sese dulcia tantum,
Quantum acida, & mixtũ referunt ab vtroq; saporẽ.
Vnde corona autem, seu purpura mixta coronæ,
Venerit huic pomo, non est exponere longum.
Maura fuit prisco Nomadum de sanguine virgo,
Et quantum color ille tulit, formosa: sed isti
Non par respondit fati indulgentia formæ.

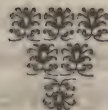
Nam patrios vates, atque ipſa oracula diuûm,
Dum ſe virgo ſuper, nimis ambitioſa rogaret:
Reſponſo vatum ambiguo ſibi regna putabat
Portendi, quando ſpondebant fata coronam.
Demens, quæ vatum potuit confidere dictis!
Namque triumphatis dum ſe referebat ab Indis,
Illam connubij ſpecioſo nomine cepit
Vitiſator Bacchus: mulier fruſtrata, coronam
Erepti retulit pretium dotale pudoris: Ῥοιὰ δὲ οἰνώδης μέσην
Poſtquam facta virens, de corpore virginis, arbos, ἔχει δύναμιν. Dioſc.
Formaque ſucceſſit formæ diuerſa priori.
Nec decus hortorum non iuuerit, horridus ille
Sit licet, & folio rigeat paliurus acuto, DVMI.
Et rhamnus, ſpinæ nomen cui contigit albæ,
Frondiferumq; capri folium, & ſilueſtris acanthus,
Alceaque, Idæuſque rubus, ruſcique, halimique.
Et quas mille modis ad normam ponere norit
Villicus arbuteo fruticoſas de grege ſtirpes.
Nam neque multiplices dicendo exponere formas
Eſt tempus, nec iam ſpecies fas ire per omnes.
Ipſa Horto egreſſis ſe ſiluis ſcena coruſcis
Explicet, atque omnes diuortia longa viarum
Differat in partes, & partibus omnibus idem
Angulus, & ſpatio reſpondeat vnus ab omni.
Quamquam alias alij deſcribunt ſæpe figuras,
Qui nemori obliquos tendunt inuoluere flexus,
Ordine ab aduerſo; poſtquam via limite recto
In longos tractus ſe longe effuſa tetendit.
At tibi ſeu recto ſpatiorum linea verſu,

Seu forte obliquo ſe proferat, aureus ornet
Puluis iter, ſecto vel humus ſe gramine pingat.
Si vobis Horti, nemora aut ſpatioſa terantur;
Non deſint, quæ vos portent carpenta, puellæ,
Et matres, ne forte pedes via longa fatiget:
Quamquam præualidas labor is quoq; forte iuuabit.
At de phillyrea tonſas ſeu ducere ſepes
Contingat, nemoris virides ſeu tendere textus
Carpinei, lenti ſeu flexile vimen acanthi,
In teſtudineum moliris flectere dorſum,
Forcipibus crebris ramos compeſce fluentes.
Nam niſi præſectis reprimas haſtilia virgis,
Iam ſua tonſilibus tolletur gratia textis:
Si quid ſepem vltra verſu turgebit iniquo.
Et quoniam ſemper ſpatiis injuſſa virebunt
Gramina, ſemper erit tellus purganda, neq; vllis
Sordibus, aut vllis tractus glaber horreat herbis.
Hunc autem imprimis, hunc villicus ipſe laborem
Experiatur, eas partes agat, ipſe feraces
Figat humo plantas, & campum floribus ornet.
Voſque ô ſolerti famulantum turba magiſtro
Ferte ſimul veſtramque operam, veſtroſque labores
Ferte alacres, iſtique manus impendite curæ.
Pars habiles terras, ſpatia ad fundanda, cylindro
Proſubigat, glebaſque ſoli perſcindat inertes:
Pars Horto inducat fontes, riuoque ſequenti
Et foueat plantas, & temperet arua fluentis:
Tonſilibus pars lenta paret retinacula textis:
Pars nemus omne leuet foliis, & ruris opaci

Luxuriem tollat nimiam: pars raſile buxum
Tondeat: hic ferro ſolers rimetur acuto,
Quæ cœci fodiunt ſinuoſa cubilia talpæ,
Sub terram, reparetque ſolum; ferat ille ſerendos
Areolis flores, opere omnis ferueat Hortus.
Præſertim villæ, certis ſi forte diebus,
Expectetur herus, rauca qui feſſus ab vrbe,
Dulcia ſecreti quærat ſolatia ruris.
   Felix ille, graui rerum quem pondere preſſum,
Semotum longe à ſtrepitu, & popularibus vndis,
Interdum molli patrium rus accipit vmbra:
Liber vbi penitus curarum, animique ſolutus
Tantiſper reſpiret, & aſpera diluat vrbis
Tædia, ciuiles permutans rure tumultus.
Nam medio ſeu forte calor decedere Soli
Admoneat, cælo inuitet ſeu veſper aperto
Lætari, ſummoſque ſuper ſe tollere montes,
Vt ſe proſpectu camporum oblectet amœno:
Blanda fatigatam mulcebunt gaudia mentem.
Ipſe autem lucum ſeu fors errare per altum,
Cum matutinæ rumpunt nemus omne volucres,
Mugituſque boum de valle audire reducta,
Cùm paſtæ ſeſe referunt ad tecta iuuencæ;
Seu flores luſtrare, ſuos ſeu viſere fontes,
Seu villam curas malit differre per omnem:
Neſcio qua lætam captus dulcedine mentem,
Inſanos iam non aulæ, non vrbis honores
Reſpiciet. Nam plus ſiluæ, riuique placebunt,
Et quæ pura venit, puro de rure, voluptas,

Οἷον ἀκοῦσαι βοῶν μυκωμένων, καὶ προβάτων βληχωμένων. Liban. de vitæ ruſt. laud.

Gramineuſque torus, vel ſimplice ſomnus in herba,
Quam foribus domus alta, pauimentoque ſuperba
Porticus, aut variis pictum laqueare figuris,
Atque illuſæ auro, Belgiſque tapetibus ædes.
Hunc ego, Saturno quondam regnante, putarim
Mortales primos viuendi habuiſſe tenorem:
Cum primæ quercus oracula prima ferebant.
Omne æuum in pratis, molli ſub graminis herba,
Ducebant læti, vitam qui ſimplice cultu
Degebant, monteſque ſuos, ſua flumina norant.
Nondum Romanis rupes Tarpeia triumphis
Diues erat, raræ, ſeptem ſub montibus, ibant
Ad paſtum pecudes, & vallis Aricia viles
Vix bene paſcebat, pratis Laurentibus, agnos.
Multa alia ipſe etiam poſſem præcepta referre,
Quæ ruri paſſim ornando, nemorique valerent,
Ni pars reſtaret cœpti properanda laboris,
Aſpiceretque ratis portus iam feſſa propinquos.

HORTORVM

LIBER TERTIVS.

AQVÆ.

VOs liquidi fontes,& ſtagna ſonantia riuis,
Speluncæ,vitreiq;lacus,& amœna fluĕta,
Deliciæ hortorum, atque vmbroſi gratia ruris,
Numinibus veſtris, veſtro ſuccurrite vati,
Si ſenſum fontes, ſi flumina numen habetis.
Fas mihi terrarum cœcos penetrare receſſus,
Et qua perpetui manent ab origine riui,
Dicere, & vnde ſuos habeant vaga flumina curſus?
Quis tam diues aquæ theſaurus? quove perennes
Tam iugi porrò replent ſe fonte lacunæ?
Ipſe mihi egregiam ducendis fontibus artem
Monſtranti, dandumque hortis hac parte decorem,
Villicus accedat, tota cum gente, docendus:

Vt nihil ornando desit, quod seruiat horto.
Tuque ô curandæ partes qui sumere villæ
Instituis, fundoque suum moliris honorem:
Vosq; omnes cultum hortorum, formamq; professi:
Floribus, & siluis latices inducite crebros:
Namque animi siluis, & floribus inde petendi.
Quærat aquæ fontes, fontanaque numina placet,
Et vocet in riuos currentem fluminis vndam,
Qui mea formandus venit ad præcepta colonus.
Ne deserta siti, ieiuno in tramite, tellus
Langueat, atque solum morientibus æstuet herbis.
Non erit ille labor durus tibi; sicubi rupes
In cælum attollat sese, de colle propinquo:
Namque supercilio vicini collis ab ipso,
Semper erit largæ vis plurima, quam tuus vndæ
Exprimat, & campum fossor deducat in omnem.

Aqua salubris, & facilis, vel in agro nascens, vel adducta. Pallad. lib. 1. tit. 2. Τὰ ὑψηλὰ ὄρη, καὶ πλείονας ἔχοντα κορυφὰς ἔνυδρα εἴη. Paxam. lib. 2. γεωπ.

NATVRA FONTIVM.

Nonne vides rapidum Ligerim, ingentemque Garumnam,
Quique Parisiacos fœcundat Sequana campos,
Et Rhenum, & Scaldim, & Rhodanum, magnumq; fluentem
Danubium, atque alios descendere montibus amnes.
Siue cauis subter spatium sit inane cauernis,
Hospitium vndarum, seu quod spirabilis aër,
Inclusum frigus rupis cùm sensit opacæ,
Paulatim in tenues longo fluit agmine riuos:
Vnde ipso tepidæ sudant humore cauernæ;
Quales marmoreis guttas stillare columnis
Humenti cælo, & bruma nigrante, videmus.

Rupi-

Rupibus idcircò ex altis permanat aquarum
Roſcidus humor, & vberibus flent omnia guttis:
Seu quod per montes altos, tellure ſub ipſa,
Imbribus è cælo ruptis, niuibuſque ſolutis,
Multarum ſeſe vis plurima cogit aquarum
Ima petens, donec iam copia, viribus auctis,
Erumpat vallo, campiſque inſultet apertis.
Nec deſunt, quorum melior ſententia menti,
Qui perhibent fontes genus altum accerſere ab ipſo
Oceano; nam totum orbem circumfluit ingens
Oceanus, magnæ ſubter ſpiracula terræ
Qui ſubit, in tenues fuſus ſub corpore venas
It ſanguis, totique facit commercia moli.
Quo fit vti nunquam creſcat, ripiſque redundet
Pontus, vbi vaſti de partibus omnibus orbis
Vndique tot tantis concurrunt fluctibus amnes.
Interior nam cum raro ſit corpore tellus,
Inque ſpecus altos, imperfoſſoſque meatus
Interdum deſcendat, & in loca concaua ſidat,
Vnda maris, raræ per curua foramina terræ,
Perque ſinus ipſos, furtiuo lubrica lapſu
Paulatim inſinuat ſeſe, cœcumque per imos
Aut quærit calles iter, aut molitur eundo.
Ac vbicumque magis ruptæ ſe viſcera terræ
Perſcindunt, crebroque patent adaperta meatu:
Tum magis, atque magis largus ſe fundit aquæ fons.
Idcircò latices manant, ex æquore ſalſo,
Non ſalſi; nam cum multum, tellure ſub ima,
Multiplices ſe per ſalebras, & acerba locorum,

Perque cauos flexus, & inæquales per arenas,
Torsit agens maris vnda, salis quæ crassa marini
Materies hærebat aquæ, purgatur, & omne
Seu per cola means, vitium detergitur vndæ.

Aqua sit perspicui coloris, nec vllo sapore, aut odore vitietur. Pallad. lib. 1. tit. 4.

Nec per se hæret aquis vllus sapor, aut color vllus,
Quos terra de matre petunt: hinc sæpe nocentes,
Sæpe salutiferas, vario discrimine, vires
Pro varia tellure, videbis ducere limphas.
Tales Borbonios, tales fas credere fontes
Pugiacos, succo affecit quos terra salubri,
Per quam sublapsi medicatum hausere liquorem:
Vnde omnes per se valeant auertere morbos:
Nec vim tantam alibi poteris sentire medentum,
Nec tam præsentem diuûm cognoscere curam.

Ὑπὸ τὰς ῥίζας τῶν ὀρέων πλεῖσται πηγαὶ καὶ μέγισται. Democ. lib. 2. γεωπον.

Ergo tibi labor is primùm impendendus, vt horto
Inducas fontem vicino è colle petitum:
Nam vicinus aquam collis dabit; vndique terram
Late ipsum circa montem, & decliuia montis,
Assiduus fodere, & ferro explorare memento.
Si tibi de plana se fons tellure profundat,
Illum sperne, tuo qui vix erit vtilis horto:
Nam salientis aquæ non est speranda voluptas,
De plano; neq; enim vis vnquam assurgit aquarum
Fontem supra ipsum; sed per decliuia labens,
Esse potest per humum ducendo commoda riuo.

Οὐκ ἐλπίδας ὕδατος ἔχοντες τόποι. Paxami 2. γεωπ

Si natura soli fontes sperare negarit:
Qualis gleba grauis vulgò perhibetur arenæ,
Nec quidquam voto riuos optabis inani.
Vidi ego, qui fontes horto dum fortè rigando

Quæreret, & foſſo nullos reperiret in agro,
Creber aquam, votis nil proficientibus, omnes
Orabat diuos, nec aquam per vota ferebat.
Et qua Medonici ſe ſe ſubducere colles
Incipiunt, vir nuper erat ditiſſimus vnus,
Qui fuit in Francis: nam fundi largus opimi,
Ingentes campos centum vertebat aratris:
Huicque ſuas & opes, atque auri magna talenta
Rex ſeruanda dabat, regni pro rebus agendis.
Ille domum, ſummo iam tum ſub monte, pararat
Magnificam, limenque domus prætenta ſub ipſum,
Planities, late campum aſſurgebat in omnem;
Arduum opus, totique agro ſpectabile, & vrbi.
Nec fundo deerant Horti, ſiluæque virentes,
Non campos late pulcher proſpectus in omnes;
Sed fontes deerant, & aquæ, nullique per herbam
Errabant rauco ludentes murmure riui.
Ergo cauæ ferro penetrantur viſcera terræ,
Atque omnes pariterque operas, artiſque magiſtros
Conuocat ipſe loci dominus, nec ſumptibus vllis
Parcit aquæ cupidus: maior quoque fontis habendi
Per non tentatas creſcit fiducia terras.
Quin etiam fontes, ipſa de nocte, repertos
Somniat, & voto vigilans ſe paſcit inani.
Namque omnem late, loca per decliuia, campum
Rimanti, totoque ſolum ſub monte mouenti,
Nullarum prorſus ſe ſpes monſtrabat aquarum.
Difficiles adeo, pro conditione locorum,
Interdum terræ fonti inueniuntur habendo.

Ipſe ergo grates, inuento fonte, colonus
Perſoluat ſuperis, & numina ruris adoret:
Hoc ego pro vobis, vos hoc præſtate coloni.

VSVS ANTLIÆ.

Quamquam ſæpe cauis, tereti ſiphone, colonus
Ducit aquas puteis, & quos natura recuſat,
Arte facit fontes. It machina penſilis alto
E tubulo, lymphas motu ſiphonis anhelo
Quæ ſurſum attollat, moles licet ipſa repugnet.
Qualis aquas, ſub ponte nouo, Samaritis ab imo
Excelſa educit fluuio, eductaſque refundit.
Si quem forte ſuo non antlia iuuerit vſu,
Illius oret opem, ſola qui voce liquentes,
Percuſſa de rupe, poteſt deducere riuos.
Ne tamen artis opem conatu quærat inani
Explorator aquæ: nam multos terra fefellit:

INDICIA FONTIS LATENTIS. Τῶν δ' ὀρέων ἔνυδρα τὰ πλεῖστα, καὶ τὰς ὑπωρείας, &c. Democ. lib. 2. γεωπ. Ἔνθα πεφύκασι ἢ κόνυζα, ἢ ὄθλεις, ἢ κάλαμοι, ἢ σχοῖνος φαίνεται, ἐκεῖ πε ὄρυσε. Paxami. 2. γεωπον.

Arcani fontis dentur quæ ſigna, monebo.
Si pendens tumulis, & collibus edita crebris,
Vel iuncis fruticoſa, vel othlibus algida tellus;
Aut ſi mollis erit limoſa vligine campus,
Quique frequens herbis, & caricis vber acutæ,
Hic dabit indicium laticis manifeſtus, & ipſa,
Intus aquæ carecta dabunt tibi ſigna latentis,
Quique ſoli fundo creſcit condenſus aquoſi
Muſcus, & humentem lætata conyza per algam;
Batrachiumq;, ſiumque, & odoriferæ calaminthæ.
Cum diuerſo igitur de colle, coegeris vndam
Errantem, ſubiectum illam curabis in Hortum
Deduci, ducendi autem non vnica fontis
Eſt ratio: ſunt qui plumbo, teſtaue receptos,

Vallem in ſubiectam, ſoleant traducere fontes.
Si via præſertim fuerit non longa, latexque
Colle in pendenti, vena vberiore, repertus.
Nam ſi cogendis & adhuc, de valle propinqua,
Multiplicandus aquis, venæ non vberis ibit,
Ille caui anguſto, ſub terram, pariete ſaxi,
Includendus erit, quo defluus imbribus humor,
Vicinoque latex circum de rure coactus,
Inſinuans ſeſe, muri per ſepta meando,
Agglomeret, curſuſque patens ſe laxet eunti.
Ne tamen vnda fluat per iter ſalebroſa lutoſum,
Perque ſinus cæcos, aut ſordes ducat ab ipſa
Terrarum eluuie, ſpatia inter certa locorum,
Riui curſum omnem putealibus infode foſſis.
Nam planum per iter, raperet quem curſus aquarũ, PVTEALES FOSSÆ.
Limus iners fundo puteorum hærebit in imo:
Nec poterunt raptæ foſſam tranſcurrere ſordes,
Curſu interceptæ medio, immerſæque lacunis.
Et quamuis caueæ tractus penetrabitur altam
Omnis ſubter humum: puteis tamen omnibus extent
Sublimes ſpeculæ, per quas vel turbida cœno SPECVLÆ.
Vnda repurgetur, vel fundo prorſus ab ipſo,
Quæ ſordes ſe forte cauo infudere patenti,
Mittantur, labeſque omnis tollatur aquarum.
Nec mihi, nec quiſquam ſumptus perſuadeat iſtos, ARCOLII AQVÆDVCTVS.
Rure in priuato, ducendo impendere fonti,
Quos quondam Arcolio fecit Medicæa ſub alto,
Lutetiam ad magnam: quando deduxit in vrbem
Pontibus impoſitos, tanto molimine, fontes.

Admirandi operis moles præcelſa, ſuperbos,
Pariete perpetuo, ſublime aſſurgit in arcus,
Suſpenſique fluunt, grandi ſub fornice, fluctus,
Qui curſu late exciſos labuntur eodem
Per montes, ac per ſubſtructas aggere valles.
Nam paries quadro iungit diuortia ſaxo:
Per quem, magnarum curſum frænauit aquarum
Regina, & totam fontes diuiſit in vrbem:
Romanæque omnes opere exſuperauit in vno
Vrbis aquæductus, luxus monimenta vetuſti,
Martigenæ gentis grandes ſpirantia faſtus.
Hos autem quamuis admittat publica ſumptus
Pro populo fortuna, tamen priuata recuſet.
  Voſq; mihi hîc eſtis, quibus eſt res ampla, monendi,
Ne fors ducendo cenſus pro fonte paternos
Contingat vobis expendere: vidimus iſtis
Sumptibus euerſaſque domos, abſumptaque nuper
Prædia magna, modum diſcant ſeruare modeſti.
Nec per compoſitos, teſta ex arente, canales
Ducere aquam pudeat, proclinataſque per alnos.
Namque alnos perhibent ducendis fontibus aptas.

Εὐτυχὲς μὲν σφόδρα, τὸ ἔχειν ἀπὸ πηγῆς ὕδωρ. Diophanis 2. γεωπ.

  Fortunatus at ille, ſuos qui præter euntem
Iugis poſſit aquæ riuum traducere in Hortos,
Abſque alni, aut teſtæ, plumbive canalibus vllis.
Quale Pariſiaco lymphis pernobile in agro
Berniacum, largos vber cui Biuara fluctus
Transfundit, curſuque locum circumdat amœno.
Tale Liancurtum, tales in finibus Horti,
Borgulij Andinis, Ligeris prope litus amœni.

Talis & ipsa, suo Musas quæ prouocat omnes
Murmure, multarum Polycrene diues aquarum.
At non te pigeat, fons ô pulcherrime, vilis
Si thalamus valli errantem confundat iniquæ,
Nec cursum satis æqua tibi det terra decentem,
Per Sancaronios saltus, callesque malignos,
Vel sic Lamonidæ placuisti. Si tamen ô si,
Vber vt es rigui laticis, limphæque perennis,
Rure Bauillæo flueres, hortosque rigares
Lamonios, tibi læta foret fortuna; neque esses
De Themidi fidis, credo, postrema deabus.

FONS LAMONIVS.

Iugis enim quæ limpha fluit, de diuite vena
Prætereuntis aquæ, neque longos passa canales,
Plus iuuat, & nulli est plumborum obnoxia damno.
Nam plumbum interdum rimas agit: ipsaque rimis
Effluit, & per agros misere deperditur vnda:
Et fit semper aquæ captiuæ iniuria, quando
Ingenio per agros vult liberiore vagari.

Quòd si non riui iugis tibi lympha propinqui
Contigerit: non longè horto caua perfode vasti
Stagna lacus sub humum, quo se mox omne receptet
Collectarum altis de montibus agmen aquarum:
Et cretosa imo sternatur glarea fundo:
Labentem, per se, nam glarea distinet vndam.

AQVARVM RECEPTACVLVM.

Nunc age, quâ fontes omnem ratione per hortum,
Quove modo riuos, quâ digerat arte colonus,
Quos quibus omnis aquæ motus moderetur habenis,
Expediam: te nil horum nescire iuuabit.
Mille modis dociles riuos, & mille figuris,

Diſpenſare potes (me diſcere cuncta magiſtro
Suſtineant, veniunt ad me quicumque docendi.)
Vt quæſitarum tibi gratia proſit aquarum,
Sunt ad vicinas valles, hortumque ſub ipſum,
Arcte includendi latices, plumboque premendi.
Nam niſi preſſa diu, & preſſo glomerata canali,
Non alte erumpit venis bullantibus vnda.
Multi ſæpe etiam tubulis vtuntur ahenis,
Impetus, vt rigido veniat magis acer ab ære,
Compreſſæque tubis, aſſurgant altiùs vndæ.
Ne tamen aut plumbi ductu, aut frænantis aheni,
Incluſi cœco luctentur turbine venti,
Irrumpantque tubos, & inania clauſtra pererrent:
Vnde graui ipſa etiam cum vento exæſtuet vnda,
Perſcindatque ſinus omnes, & vincula rumpat:
Spiramenta tuos inter miſcenda canales,
Vt tenues laxet liber ſe ventus in auras.
Haud aliter quàm cùm cellis noua vina Falernis,
Spumantique cado infundit, frænisque coërcet
Vinitor: ilignis aperit ſpiracula coſtis.
Ni faciat, coſtas violento ſpumifer æſtu
Quippe omnes rumpat Bacchus, ſoluatque catenas.
Ergo cum latices hortorum in limine primo,
Collectamque iugis partiri cœperis vndam:
Imprimis medio fons conſtituendus in horto,
Qui ſalientis aquæ, tubulo prorumpat ab arcto,
Plurimus, & vacuas iactu ſe libret in auras,
Quaſque accepit aquas, cælo, ventiſque remittat.
Fontem ipſum amplexus fundo, labroque capaci
Circumeat

Circumeat, tumido ſeu graminis aggere muſcus,
Siue laborato de marmore conditus orbis.
Proque tubo interdum varijs ſimulacra figuris
Imponunt, Phocas alij, Scyllaſque biformes,
Infuſos alij rigido Tritonas aheno.
Vt Lucemburgo qui ſemifer extat in horto,
Iactum fundit aquæ Triton delphine ſuperbus:
Magnificoque labri ſe quamuis orbe coronet
Nobilis Arcolica fons Lucemburgius vnda,
Sanclouio cedat fonti, quo læta Philippi
Primum Aureliadæ iactat ſe villa, ſuoſque — FONS SANCLOVIVS.
Vndarum magno lucos commendat honore,
Et pagum, domino ſe principe iactat in omnem,
Qui populi meruit primos, & Regis amores.
Hinc & aquæ iactus vobis exempla petenda, — AQVÆ SALIENTES.
Conciliare decus veſtro qui quæritis horto.
Ille alios vnus longe ſupereminet omnes:
Cui non Francigenis certet de fontibus vllus,
Aut tantum fluere, aut ſe ſic efferre ſub auras.
Quadri namque lacus medio de gurgite, plumbum
Os aperit tumidum limphis, ſtridentibus vnda
Erumpit ſcatebris, & iter rimata ſolutum,
Turbinis in morem, rapido petit æthera iactu,
Ceu rotet vndantem, liquidum per inane, ſagittam:
Exultant alti latices, lapſuque ſonanti
Vnda ſuperfuſam plaudendo verberat vndam,
Dum cadit, & labrum roranti perpluit imbre.
At qui primus aquis fuerit ſalientibus ortus,
Exponam: neque enim factum meminiſſe pigebit.

Phaſidis ad ripam, lecto cum robore pubis
Argolicæ, quondam Graia rate clauiger ibat
Alcides, & paruus Hylas comes ibat eunti.
Altus erat fagis terra in Bithynide lucus,
Aſcanium ad fontem, quem præter Theſſala pinus,
Dum vehitur, placida Minyæ potiuntur arena,
Æquore defeſſos artus in litore ponunt,
Ipſe autem longe ſocios præit impiger omnes,
Alcidæ dilectus Hylas, fonteſque requirit.
Vt ventum ad ripam, quam de ceruice gerebat,
Gramineis vrnam ingentem deponit in herbis
Laſſus, & extremæ ſedit ſub margine ripæ.
Tum pater Aſcanius, Thalamo ſub fluminis imo,
Inachiam pariter matrem, pariterque ſorores,
Atque Iſim, atque Ephyram, atque Lycaonidem
Melaninam,
Et quæcumque lacus, vicinaque rura colebant,
Indigetes nymphas menſis acceperat altis.
Et vidit prior Iſis Hylam, obſtupuitque videndo,
Miratur pueri vultus, oculoſque nitentes,
Et ſparſos zephyris per lactea colla capillos:
Illa fatigato, herbaque in viridante ſedenti
Iam parat inſidias, & ſpe præſumit amantem.
Ipſe autem, dulces ripa dum tollit ab alta
Pronus aquas, lapſus ſeu pes trepidauerit vdo
Margine, ſiue illum moles oppreſſerit vrnæ,
Labitur: Iſis adeſt labenti prompta, ſimulque
Non mihi non alius veniat ſperandus; at ille
Inſtantem pariter nympham, fluctuſque refuſos

Dimouet, & niſu per aquas luctatur inani:
Adſunt & nymphæ comites, puerumq; morantem,
Patris ad Aſcanij pendentia pumice tecta,
Inuitant, harum ſit vt is quoque numen aquarum.
Dum refugit, nec habent iam brachia laſſa vigorem,
Fons fit aquæ, fontiſque Deus, cui nympha repulſa
Vindictæ indulgens, & iam crudelis amando,
Addidit excelſum ingenium, moreſque ſuperbos,
Communem contra qui ſeſe tollat aquarum
Naturam, niſuque altum irrequietus anhelo
Necquicquam affectet: ſequitur nam iugis euntem
Lapſus, & ex ipſa trahit ambitione ruinam.
At puer intereà, toto ſub litore, fruſtrà
Alcidæ quæſitus, eo clamante ſonabant
Aſcanides paſſim ripæ, colleſque propinqui:
Omnis Hylã rupes, & Hylam nemus omne vocabat,
Mutatuſque locum primus ſalientibus vndis
Fecit Hylas, nymphæ durus dum ſpernit amores
Iſidis, & fontes ipſos fugiſſe laborat.

Cui non dictus Hylas? Georg. 3.

Hinc ſalientis aquæ celebres quæſita per hortos,
Et virides lucos, vna non arte, voluptas.
Nam varios pariterque modos, pariterque figuras,
Addidit artis opus varium erumpentibus vndis.
Cuncta Ruellæo poteris quæ viſere ruri:
Inſignes tot vbi, tam magnis ſumptibus, vndas
Extudit egregij monimentum illuſtre laboris
Richelius, magnis ferret dum pondera rerum
Conſiliis, regnique vices pro rege teneret.
Hîc & digeſtos, vario diſcrimine, fontes

FONTES RVELLÆI.

Aſpicias duci in præceps, ſurſumque reduci;
Inque omnes motus, & in omnes ire figuras.
Híc & aquæ iactum patulo vomit ore Chimæra,
Horrendum ſtridens, torrens it fuſus ab ore
Vndiuomo, ſpumantque rotati gutture, fluctus,
Et dum ſe partes motus draco verſat in omnes,
Terret circumſtans violenta aſpergine vulgus.
Inde tubi molem incurui venator ahenus
Tendit in excubiis poſitus, mortemque minatur.
Verum fatifera plumbi pro glande, repentes
Eiaculatur aquas, & torto flumine ſæuit.
Fruſtrati riſus vulgi, plauſuſque ſequuntur.
SPELVNCÆ. Sed quid ſpeluncis memorem quàm multa ſub altis
Ars ludit per aquam, cum deſuper intus ab imbre
Artifici, ſcatebriſque frequens ſtridentibus omnis
Perpluitur locus, & latices rumpuntur aquarum,
Inſultantque ſolo: ſalientes vndique riui
Grandibus humectant guttis pendentia ſaxa.
Sed quos non luſus antri, fontiſque magiſter,
Quæ non per dociles molitus ludicra limphas?
Quamuis iſta velint aliis præſtare iocoſæ
Naiades, antra leui ſi quando ſcrupea topho
Moliri, liquidoſque parent inducere fontes
Antris, & lapides ipſo ex oriente petitos,
Atque Erytræa ſuæ conchilia nectere rupi,
Ædificent alij manantia fontibus antra,
Pumice multicauo, vel conchis ſumma lacunent,
Quas in diuerſas concinnent rite figuras.

Omnia quæ melius proauis incognita noſtris:
Hæc inhians oculis quærat ſpectacula vulgus.
Quæ populo exhibeat, per tempora certa magiſter.
Tu grandes prudens & aquas, & ſeria rerum
Semper ama: lapſus quo ſit librandus aquarum
Diſce modo: labris vt magna capacibus altos
Impleat vnda lacus, fluuios imitata fluentis,
Stagnave tranquillæ referens ſpatioſa paludis.
Ipſe tuæ ſi iactus aquæ ſatis oris habebit,
Accipiat fontem largum, longeque remittat.
Nam placet vbertas in fontibus, ipſaque ſemper
Copia, quæſiti pars eſt & magna decoris.
Nec ſimili libranda modo, ſimilique figura
Eſt aqua per iactus, in aquis ſi ludicra quæras,
Effingunt alij profuſos iactibus imbres
Multifidis, alij radios, & lumina Solis,
Emiſſas alij cornu è ſtridente ſagittas:
Aſt alij rapida fluctus vertigine raptos
In præceps, Siculæ ceu parua exempla Charybdis
Orbis in anguſti labro deſcribere tentant.
Vnda agitata ſalit: ceu cùm crepitantibus ardens
Æſtuat in flammis liquor exultantis aheni.
At de præcipuo latices errare iubebis
Fonte redundatos, crebriſque excurrere riuis,
Per campum; ipſi etiam ſtagnum accipiantur in amplum
Currentes riui, ne quid perdatur aquarum.

Ἐν τοῖς κήποις αἱ ὑδραγωγίαι κατασκευάζονται ἀπὸ μιᾶς πηγῆς εἰς πολλοὺς ὀχετοὺς Ariſt. 3. de part. anim. c. 5.

Nunc quibus errantem frænis ars temperet vndã, RIVI.
Diſpenſetque omnes, ſua per diuortia, riuos,

Deſcribam; licet indociles aqua libera per ſe
Ire vias ſemper velit, obſequiumque recuſet:
Ipſe tamen poteris riuis imponere morem,
Et certos illis per humum deſcribere curſus,
Erroreſque viæ ambiguos, flexuſque locorum:
Quos vnda interdum curſu fraudata tenebit
Legitimo. Riui crebris nam ſæpe morandi
Flexibus, & iuſſa per campum ambage tenendi.
Talis Amymone patriis errauit in agris,
Poſtquàm Neptuni primos audiuit amores.
Nam virgo infelix violatæ plurima famæ
Permetuens, ſeſe curſu vitabat eodem,
Atque ſequebatur: nondum ſe forſan amantis
Senſerat illa Dei factam, de numine, riuum,
Qui pariter fugiens ſeſe, pariterque ſecutus,
Circuituſque trahens, ſua per veſtigia, longos,
Impleuit variis Dircæum erroribus agrum.
Fuſi igitur per mille vias fugientibus vndis
Vndique diſcurrant, ſecto ſub gramine, riui.
Pars rapidis paſſim, loca per prærupta, fluentis
Præcipitet; qualis multo tumefactus ab imbre,
Dat ſonitum ſaxis glomerato vortice torrens.
Pars timido curſu per humum trepidare laboret
Obliquam, ſed nullus obex cunctetur euntem:
Perſtrepat ille cauas, arguto murmure, valles;
Inſultanſque ſolo tenues aſſurgere in iras
Diſcat, & imbelli iam ſaxa laceſſere pulſu;
Iam ripæ intentare minas, & litora circum
Nec quicquã obſtrepere, & ſpumis aſpergere truncos.

Quique fluit iam parcus aquæ, raucoque per herbam
It ſtrepitu, tenuis ſine re, ſine nomine riuus,
Si quando riuos, vicina è valle, minores
Accipiat, quondam in magnum ſe tollere flumen
Audebit, ponteſque pati, grandeſque phaſelos:
Iſte ſuos aliis ardens confundere fluctus
Fluctibus, inuita curſum feſtinet arena:
Ille autem incertus fluere, oblituſque moueri,
Obſcuræ ſeu pacis amans, ſeu fontis egenus,
Voluat lentus aquas, & ad obuia quæque moretur,
Errorum impatiens; non illum cymba, nec vllus
Nauiget hæſurus, ſicco ſub flumine, linter.
Exultet molles lætiſſimus iſte per herbas,
Aut muſco in viridi: dum ſiluis ille ſub altis,
Rauca gemit, calleſque minis obiurgat iniquos.
Si quis erit, varios tendat qui flectere curſus,
Aut tua prata riget limphis, aut ſternat opimo
Rura luto, campoſque ferax oblimet inertes.
Si tamen altus eat, multa eſt tibi mole docendus
Hærere in ripis, & molli parcere prato.

Si palus aliqua parte ſubſidens restagnat, aqua deriuãda: nam aquarum abundantia atque penuria graminibus æquè eſt exitio.

Cæſar l. 2. de bello ciuili.

Cùm verò riui rumpuntur fontibus, & cùm
Vere natant vdo valles, atque imbribus atris,
Prata, nemuſque, ſolo contra defende regeſto:
Ne campum labes vltrò ſe fundat in omnem.

Vtque omnes riuos eadem non forma decebit:
Sic & diuerſas riuis intendere ripas,
Riparumque toros vario diſcrimine diſce.
Floribus hos, illos herbis, & gramine puro,
Atque laborati prætende crepidine ſaxi.

Obſcenas ripis velet ſua canna paludes,
Aut celebres fulicis, raniſque loquacibus algæ.
Nulla tuos ornet, puro niſi gramine, riuos
Herba, fluat nitidis vbi fons argenteus vndis,
Aut æquale ſolum fulua ſternatur arena,
Quod virides vlmi prætextu frondis opacent.
Nam riui ornandi ripis, cultuque iuuandi.
Dumque ibunt iuſſo, loca per decliuia, curſu,
Vallibus eſte viæ faciles; nullique morentur,
Si properent, lapſi, ripa è pendente, lapilli.
Fontibus ipſa autem, riuiſq; frequentibus, omnis
Silua ſonet: nemorum turbate ſilentia, fontes,
Murmure non vno, turbate ſilentia, riui:
Perque omnes luci flexus, adituſque viarum,
Vndique ſint latices, animos qui frondibus addant.
Dumque ſuis, oculoſq; tuos animumq; tenebunt
Deliciis riui, permulcebuntque morantem,
Fors erit, vt miſeræ infelix fortuna recurſet
Biblidis, & doleas mutatæ fata puellæ:
Ipſe etiam tibi forte ſuos Alphæus amores,
Atque ſuos Aretuſa, tuis monſtrabit in vndis;
Fors erit, vt dicas, quando te riuus habebit:
Sic ibat Simois, ſic tu, Penee, fluebas,
Sic Hypanis, ſic Volſcus aquas Amaſenus agebat,
Pattheniuſque rapax, & currens lene Melanthus,
Atque Boryſthenio tumefactus ab amne Dyraſpes:
Priſca olim vacuos tenuit cum fabula vates.
AQVARVM LAPSVS.
Ars etiam, reliquis cum fontibus, addere & horto
Magnarum certos lapſus monſtrauit aquarum:
Quales

Quales abrupti per ſumma cacumina Iuræ,
Perque Alpes ipſas, de rupibus ire videmus,
Et ſola terrarum per præcipitata refundi.
Et perhibent, qua parte grauem deuergit ad Arcton
Americe, duroque rigens Aquilone mouetur,
Trans magnum Oceanum, ripæ Canadenſis ad oram,
Inter perpetua nigrantes abiete lucos,
Præcipites altis labi de montibus amnes,
Cum ſonitu horrendo, tanto perculſa tumultu
Ripa omnis gemit, & valles, ſiluæque profundæ.
Hoſque Ruellæis imitatæ Naiades hortis,
Vndarum caſus, alta de rupe, ruentum,
Artis opus ſummæ, virides fecere per hortos:
Quo ſe animi ſimul oblectent, oculique tuentum.
Ardua ſtat cælo rupes, & rupe ſub alta,
Ingens multarum ſe copia rumpit aquarum,
In præceps, crebra ſpumant aſpergine fluctus,
Perque gradus fracti certos, & iniqua locorum:
Fit ſonitus: ceu cum torrens infrænis ab alto
Monte ruit; terra ingenti gemit icta fragore,
Subſtrati ſilices, rorataque ſaxa fluentis
Planguntur fluctu, toto ſonat auia luco
Horrendum tellus, longe omnis ſilua reſultat.
Illud aquis fatum feciſſe Pelaſgida Sappho,
Tum perhibent; profugum cum deſperata Phaonem
Nympha, per Ambraciæ fines ſequeretur, & altam
Leucada iam curſu aſcendens ſuperaſſet anhelo:
Et vix conſtiterat ſummæ ſub vertice rupis,
Actiacum triſtis, quantum patet, aſpicit æquor,

Quod ſuberat rupi. Sic Lesbia Naïas illi
Monſtrarat, duros vt aquis extingueret ignes.
Quod prior ipſe olim Pyrrhæ labefactus amore
Deucalion, miſero dederat ſolamen amori.
Sed dum rupe grauem caſum meditatur ab alta,
Ipſe pater vatum, ſaxo qui præſidet illi,
Carminibus celebrem Nympham, miſeratus Apollo,
Fecit aquam: cui ſe mittendi è rupibus altis,
In præceps, & adhuc amor, ingeniumq; relictũ eſt.
Si tibi forte iacens æquali contigit hortus
Terrarum tractu, cui nullus tubere dorſo
Immineat collis, præruptaue vertice rupes,
Vnde caducarum lapſus modereris aquarum:
Ipſe reclinato clementis ab aggere cliui
Ordinibus longis lapſuros digere fontes.
Vndarum lapſus ſic eſt metata ſuarum
Nympha Liancurti; namque horti margine in ipſo,
Riuorum longos, herboſo ex aggere, lapſus
Diſpoſuit, ſed non celſa de rupe, cadentum.
Par ratio huius aquæ, thalamo quæ fuſa ſub æquo,
AQVÆ TEXTILES. It læui de rupe fluens, interque fluendum,
Tenditur, attonſis ceu cum mantilia villis,
Carbaſeive ſinus cælo panduntur inani,
Sic gracili labens ſe textilis vnda fluento
Explicat, & lato exundans ſe margine tendit.
Non tamen hos lapſus, non hæc ludicra requiras,
Si latis tibi ſtagna patent ingentia ripis,
Atque effuſa labris, thalamiſque capacibus vnda
Ducenda in riuos, & agrum fundenda per omnem.

At mihi dicendis hortorum in grandibus vndis,
Grandius ora ſonent, veſtro de munere Muſæ. GRANDES AQVÆ.
Te primum terræ ingentes aperire lacunas,
Extra alios fontes, & in inferioribus hortis,
Præcipio: quo ſe errantes demittere riui
Aſſueſcant, konteſque omni de parte redundent.
Nam neque tam graciles riui, fonteſque placebunt,
Quam magni tractus vndarum, atque æquora lata,
Immenſos longis imitata cubilibus amnes.
Proinde cauos ſeu forte lacus, quadrataque ripis
Stagna pares, late grandi effodiendus hiatu
Alueus, abſciſſa circum tellure, patenti
Æquandus thalamo fluuiorum, altæue paludi.
Ipſum autem vallum, circum ſupraque, quod omnem
Continet amplexu ripam: ne forte ſub vndis
Perſidat, quadri fundandum pariete ſaxi,
Cæmentique ſolum multa compage tenendum.
Namque ipſi & lapides, ipſa & cæmenta fluenti
Subſidere & aquæ interdum, & fecere ruinam.
Ergo ne dubita firmas opponere moles,
Omnes per ſtagni ripas, ſpumantibus vndis,
Aggeribus murorum, & aquas ſua ripa refrænet.
Implebuntque lacus vacuos, de partibus horti
Diuerſis, iuſſi per campum accedere riui,
Et centum plenas inuergant Naiades vrnas.
Vidi ſæpe ſuos, qui de torrentibus ipſis
Impleuere lacus: & quas ex imbribus atris
Per campos paſſim, ſors ipſa coegerat vndas,
Ornauere labro ingenti, ripiſque receptas.

STAGNVM BAVILLÆVM.

Tale Bauillæo ſtagnum memorabile ruri,
Nympha loci, domino legum iam præſide maior,
Fortunaque domus diues meliore parauit.
Nam per ſemirutas prius ibat languida moles
Vnda, niſi hiberno forſan grauis imbre tumeret:
Scabraque deſtructæ manans per rudera villæ,
Per ſe fontis inops, & puluerulenta fluebat;
Hancque Bauillææ, Sancaronideſque iuuencæ,
Poſt paſtum, curſu in medio, potare ſolebant:
Quam poteram pedes ipſe leui tranſmittere ſaltu.
At domino cum venit honos, acceſſit & ipſi
Deinde loco. Nam quæ iunco male tecta paluſtri
Ibat parua quidem, magnis ſed debita fatis,
Grandi accepta lacu, iam piſcibus vnda natatur
Diues aquæ, plenoque tumet ſpectabilis alueo:
Et videt interdum magni capita alta Senatus,
Ciuiles dominos rerum, legumque magiſtros,
Feſſos vrbe, ſuis per gramen ludere ripis.
Iactus aquæ, ſtagno in medio, ſtridentibus vndis
Erumpit, totum lapſu qui perſonat hortum.
Stagna autem pro ſe diuerſas quæque figuras
Accipiant, ſint quæ referant, te maxime Lari,
Fluctibus, aut ſurgens vnda, Benace, frementi,
Sint & quæ ripis Traſymenum imitentur opacis,
Lucrinoſue lacus, & Auerna ſonantia ſiluis.
Nec te magnarum minus oblectabit aquarum
Ambitus, exciſum glebâ ducendus in orbem
Forma decens hortos, ſcenis ſi ſilua coruſcis,
Vernantes ripas, ramo pendente, coronet,

Gramineique tori, puroue ſedilia ſaxo.
Et ſeu conſtet iners, riguus ſeu profluat humor,
Silua coronet aquam, prætexens frondibus altis,
Omne latus, totique loco det frigus, & vmbram.
Sunt dulces & aquis, & amicæ fontibus vmbræ.
At non hic querulæ, confuſo murmure, ranæ
Antiquas lites, & iurgia longa recantent:
Hinc abige indignas; imo nam gurgite limum
Turba maligna mouens, permiſcet cuncta tumultu;
Sed puras late per aquas & flumina multus
Ludat olor, qualis, qui plumis abditus albis,
Tyndaridæ matrem cæleſtis cepit adulter.
Voſque coronati per flumina ludite lintres:
Pictaque ſpumantes perſtringat palmula fluctus.

Super omnem aquam viriditas, & ad oram fluminis. Ecl. c. 40.

Ne tamen ah! nimium ripis ne credite matres:
Perfida veſtrarum forſan neſcitis aquarum
Arbitria, & viridum numen crudele deorum.
Crimen fecit aquis, miſeri poſt fata mariti,
Halcione, fugienſque minas Athamantis, & iram
Infelix Helle, fecit crudelis Eliſæ
Anna ſoror, fecere viri, fecere puellæ.
Qui merſi toties altis periere ſub vndis.
Numen adorandum vndarum, ne talia veſtros,
Cultores florum patiantur fata, per hortos,
Hoſtibus hæc potius contingant funera noſtris.

At ne diſcedam longe, aut iam exorſa relinquam,
Vt tibi & ipſa etiam longis ſpatioſa fluentis
Arua natent, varijs diuerſi è partibus horti
Vnda omnis collecta, ingentes ſtringere ripas

Gaudeat & pleno per agros æquabilis alueo,
Et grandes curſu riuos imitetur, & amnes,
Litoribus rectis, ſtructæque crepidine ripæ.
Nam non plus virides riguis aqua fontibus hortos
Commendat, thalamo quam cum portenditur amplo
Vber aquæ riuus, villa ſpectandus ab omni,
Latifluoque ſonans per agros ſe gurgite pandit,
Tanquam legitimum ripis, ac nobile flumen.
Nec præcepta iuuat præceptis addere longis,
Vt ſi quæ fuerint iſtam monſtranda per artem,
Præterea longo durus tibi carmine texam.
Vos adeant, domino nuper florente, beatæ
O valles, ſi quæ ſuper his diſcenda requirant:
Inuiſant vario digeſtos ordine fontes;
Quot conſtricta ſolo ſubter, plumboque fluenta;
Quique, quot in formas fontanam iuere per artem.
Multifidi fontes, ornataque fontibus antra.
Vos adeant, riguis longe ô celeberrima limphis
Rura Liancurti, prætentaque gramina viſant,
Et quam mille modis Schombergia duxerit vndam,
Nympha loci cuſtos, ruri præfecta marito,
Vna inter patrias longe celeberrima matres.
FONS BELLAQVEVS. Teque adeo imprimis, quæ principe nobilis vnda,
Bellaquei Naias longe ô pulcherrima fontis,
Franciadûm regina tenes moderamen aquarum.
Nec ſe ſe vlla tibi, patriis quæ regnet in oris,
Nympharum anteferat, nec tantum affectet honorem.

Te fontes, patrijque lacus, te Gallica ſemper
Flumina, te latis gaudet qui Sequana ripis,
Atque Pariſiacæ iactantior influit vrbi,
Te rapidus Ligeris, Ligerique infuſus Elauer,
Externique colant fluuij, tibi Martia Tybrim
Italia, atque omnes ſubmittat Græcia fluctus.
Nam tu diues aquæ, & limphis opulenta beatis,
Totque olim Regum impenſis, cultuque ſuperba,
Vna ſuper reliquas tantum memorabere limphas,
Quantum alias inter celebratur Gallia gentes.
Illam & perfunctus bellis, & pace potitus,
Et toties victor Lodoicus grandibus auxit
Nuper aquis, ſcopuloque nouos molitus ab alto
Vndarum lapſus, magnum decus addidit horto.
Sed quid ego immenſos latices, fonteſque ſuperbos
Commemorem: quanto ſe porrigat vnda canali
Vnda immenſa, ingens, grandi quæ fluminis inſtar,
Maieſtate fluens, it ripis lata profundis.
Illa ſuo toties decerni litore vidit
Fortunas populorum, & miſſos vndique ab orbe
Regum oratores vario, qui ſupplice cultu,
Arbitriumque ſuum peterent, pacemque rogarent,
Sed non diuitias fontis vacat ire per omnes
Bellaquei, nec quos hortis Lodoicus honores
Addere molitur: nec vos regalia tecta,
Tot Regum fundata opibus, luxuque beato,
Florentes hortos iam fas memorare canendo.
Nec ſi fas eſſet, me dicere cuncta parantem

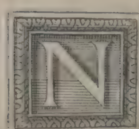
Iam ſinat audiri, quæ regia limina circum,
Omnis fama tubis ſonat omnibus. Aſpice quali
Lætitia, plauſuque domus iam ferueat omnis:
DELPHINI NATALIA. Ex quo aulam partu impleuit Lucina verendo,
Delphinique ſacris totus natalibus orbis
Applaudit, certæ portat qui grandia pacis
Naſcendo auguria, & denunciat otia terris.
Dum ſua Nympha domus celebrat iam gaudia; dumque
Magnanimum ingeminat Lodoicum, pace ſub alta
Regnantem, populis & dantem iura quietis;
Ruris opes reliquas, ſperandaque dona colono
Perſequar, & pomis fœlices mitibus hortos.

HORTORVM

HORTORVM
LIBER QVARTVS.
POMARIVM.

EC te, quæ virides regnas tam læta per hortos,
Non dicam, Pomona: tuis hic omnia quando
Muneribus ſunt plena, tuoque aſſurgit honori
Autumnus, viridi præcinctus tempora ramo.
Quæ tibi pars etiam noſtri ſpectanda laboris,
Lamonide, poſtquam præſertim, te duce, cœptum
Creuit opus, pelagoque dedit ſua vela patenti.
Et quamquam vultu leges Aſtræa ſeuero
Imponat per te populis, luxumque refrænet:
Te tamen & ruris dantem præcepta colendi
Vidimus, & morem arboribus, legeſque ferentem.
Namque omnes cultus ſpecies, genera omnia fœtus

Arborei proſtant per te deſcripta colonis.
Munere pro tali, ſic te tellure benigna
Deinde tuus fortunet ager, ſic diuite fundo
Luxurioſa tui curuent pomaria fructus,
Læta Bauillæi rumpantur vt horrea ruris,
Atque tuæ nunquam deſit ſua gratia villæ.
Quamuis non omnis tellus ſit idonea plantis
Non eadem omnia in eodem agro recte poſſunt. Var. 1. c. 70.
Omnibus, & certas leges, ac fœdera certis
Præſcribat natura locis, præſcriptaque ſeruet:
Illis Franca tamen non eſt obnoxia tellus
Legibus, eximiæ quæ fertilis vbere glebæ,
Nil fructus non læta ferat, nil culta recuſet.
Et quamquam multo generoſos palmite colles
Imprimis longo tollat Burgundia tractu,
Quamquam pomiferis lætetur Neuſtria campis,
Belſia ſit farris opulenta, Veſuna metallis,
Benharnus nemoroſa, racemiferique Tricaſſes,
Nutritor pecorum Biturix, Aruernus equorum:
Eſt tamen omne ſolum Francæ telluris, alendis
Hortorum arboribus, rurique inſigne colendo.
Præſertim riguæ tellus vicina Turoni,
Ver vbi perpetuum, ſemperque nitentia prata,
Et quos lentus Arar, præcepſque Druentius agros
Perluit, & pingui vallis rorata Garumnæ,
Voſque Pariſiaci ditiſſima prædia ruris.
Διαφέρει πρὸς τὴν τελείωσιν, χώρα τε χώρας, καὶ ἀὴρ ἀέρος. Theoph. l. 2. περὶ φυτῶν.
Si tamen ipſa tuo tellus optanda patebit
Arbitrio, glebæ fundus quærendus opimæ.
Nam fuge triſte ſolum, fulua quod languet arena,
Necnon quæ preſſos interiacet infima colles

Conuallis, cui lenta palus exhalet inerti
De fundo tetram craſſa cum nube Mephitim,
Vnde grauem referant etiam ſua poma ſaporem:
Et fuge perpetuis campum qui flatur ab Auſtris.
Optimus ille locus nobis, hæc optima ſedes
Arborei fœtus, vbi cœli mitibus auris,
Decliues campi terra pendente patebunt.

Aeris ſalubritatem declarant loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus abſoluta. Pallad. lib. 1. tit. 3.

At licet apricum ad ſolem, ventoſque tepentes
Vergat ager: non ille tamen remouendus ab horto
Florifero; ſpatio ſua ſint diuortia iuſto
Floribus, & pomis: ſed ferri ingentia clauſtra
Clathrorum ordinibus dirimant pomaria longis,
Defendantque aditus, populo, pecorique cauendos.
Non iam, telluri qui ſit delectus habendæ,
Hic repetam, moreſque ipſos, habituſque locorum,
Plantandique modos, & tempora certa ſerendi:
Omnia iam populis vulgata. Quis ilicet omnem
Monſtratum agricolis culturæ neſciat vſum?
Si verò arboribus per ſe ſatis æquus alendis
Non ſit ager: foſſa terram proſcinde patenti,
Ipſa pro ſtructi quæ ſtrata crepidine muri;
Et ſterilem latè non impiger effode campum;
Proque ſolo exhauſto meliorem ſuffice terram.
Hæc melior, graciles quæ fundo imitatur arenas,
Si tamen illius color eſt bonus, & bonus humor:
Campus alit nimias, ſi ſit nimis humidus, herbas.
Quære prius terrã fructus qui, quamque decebũt:
Vitibus an ſit ager magis ingenioſus habendis,
An magis arboribus: nam per vim nulla coacti

Τὰς τάφρους ἀναστομοῦσθαι. Herod.

Τὴν φύσιν χρὴ πρῶτον τῆς γῆς εἰδέναι. ὅ τι δύναται ἤ

Gratia ruris erit: ne ruri proinde colonus
Naturæ contra morem, ingeniumque coacto
Imperet, vt per ſe tellus tractata monebit.
Cum fuerit iam ſtratus ager, telluſque parata:
Imprimis ipſum, certo diſcrimine, campum,
Partiri, plantiſque ratas deſcribere ſedes
Mandabo: & poſtquam lecta de gente flagellum
Optaris, decerpe manu, aut exſcinde ſecuri
Silueſtrem ramum, terræque immitte tepenti:
Nec pigeat ſcrobibuſque manus adhibere cauandis,
Sternendoque ſolo. Te talem impendere curam,
Arboribuſque tuis primos imponere mores
Proderit, & ſectos, ipſo de corpore matrum,
Arboreos foſſo ramos deponere campo.
Nec fuit indignum quondam, dum prima vigeret
Perſarum fortuna, alto de ſanguine magni
Aſtyagis Regem campos coluiſſe ſuperbum:
Sæpe illum patrios flores & poma, per hortos
Plantantem, manibuſque ſuis plantata rigantem
Attonitus vidit mons vertice Tmolus ab alto,
Mæonijs vnus late qui præſidet aruis;
Et Regem agricolam longe miratus Orontes.
Hanc etiam, vt perhibent, ſeſe exercebat ad artē,
Cum domito Fabius Dictator ab hoſte redibat,
Non veritus, medio dederat qui iura Senatu,
Ferre idem arboribuſque ſuis, terræque colendæ,
Victriceſque manus ruri præſtare ſerendo.
Ipſa triumphales tellus experta colonos,
Atque ducum manibus quondam verſata ſuorum,

γῆ φέρειν, ὁ δ᾽ οὔ. Xenoph. in Oeconom.

Alius ager ad vitem appoſitus, alius ad aliam rē. Varr. 1. de re ruſtic.

In omni parte culturæ valet oraculum illud, quid quæq; regio patiatur. Plin. l. 18. c. 18.

Γινώσκειν εἰς ποίαν γῆν ποῖον φυτόν τε καὶ σπέρμα καταβλητέον. Plat. in Th.

Ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δι᾽ ἴσου πεφυτευμένα. Xenoph. de Cyro in Oecon.

Ipſorum tunc Imperatorū manibus colebantur agri, vt fas eſt credere, terra gaudente vomere laureato, & triūphali aratore Cic. in Cat.

Maiores fructus, maiora arbuſta ferebat.
Talis fœdifragum poſtquam Maſiniſſa Syphacem
Et Numidam infidum Pœnis fregiſſet in aruis,
Imperijs terram ipſe ſuis parere docebat,
Atque ſuo cultu Maurum manſueſcere cœlum.
  Tu quoque regnando curas dum diuidis orbi,
Nonnunquam ſolio, vt perhibent, deſcendis ab alto,
Et quas imperij, quas rerum tendis habenas,
Rure tuo, magne interdum LODOICE, remittis.
Nam Sangermani ſeu te accepere receſſus,
Seu fors Verſalij, ſiue alta palatia fontis
Bellaquei: per te curando incumbere fundo
Non dubitas: circum famuli ſtant ordine longo,
Centum qui pomis, centum qui floribus hortos
Conſerere ingentes, & aquas deducere certent:
Artificumque vices varias, operumque laborem
Per medios inſtans operi partiris; vt agrum
Omnia ſint, paribus numeris, dimenſa per omnem.
Læta ſuper, niueiſque volans Pax aurea bigis,
Prætendit populis ramum frondentis oliuæ.
Et quamquam externas longe tibi gloria lauros
Oſtendat, lauros alias, per patria rura
Ipſe ſeris, quas victor ames meruiſſe coronas.
Intereà omnis humus placidi te ruris amantem
Gratatur, tantoque ſolum cultore ſuperbum
Plus viget, atque ſuo ſe lætum indulget amanti.
  Sed quid ego hæc autem? non hortatoribus iſtis
Tempus eget, quando laus eſt nunc iſta potentum,
Hortorum arboribus ſe ſe oblectare colendis.

Tu quoque, tu talem non aſpernabere curam,
Si te ruris amor, ſperandaque gaudia villæ,
Atque fruenda ſuo te partu poma tenebunt.
Omnem autem impendas operam, nullumq; laborẽ
Arboribus, nullos cultus præſtare recuſes.
Nam neque te tantum tellus, nec ſidera tantum
Telluri per ſe conſpiratura iuuabunt:
Quantum ipſe aſſiduus cultus, præſtandaque iugis
Cultura arboribus. Cultu mollite frequenti
Tellurem agricolæ, tellus manſueſcit arando.
Si quid peccabunt ſoles, cælique maligni
Cruda intemperies, ſi venti imbreſque nocebunt:
Has cultura vices ſupplebit, & ipſa coloni
Sedulitas. Teſtis Marſorum è gente vetuſta
Ruſticus: is tenuem coleret dum ſedulus hortum,
Vicinos inter, cum cætera rura vacarent,
Vnus abundabat pomis, vnius in horto
Rumpebant ramos fructus, ſegeteſque nitebant.
Hæc digna inuidiæ viſa eſt fortuna ferendæ.
Theſſalicas hortum cultor curare per artes,
Et per quæſitas Marſis in montibus herbas
Dicitur, ac magicis ſegetes vrgere venenis.
Res delata foro, cauſam ſub iudice dicit
Ruſticus, oſtendit nitidos cum falce ligones,
Et ſolitos vſu è longo ſplendeſcere raſtros.
Ecce meum crimen, dixit, mea noxa, Quirites,
Splendida de cultu, iugique labore ſupellex,
Hi magici cantus. Simul hæc, ſimul horrida tendens
Brachia, monſtrabat natam, cum matre Sabella,

ὅτι γῆ εὖ πάσχουσα, εὖ ποιεῖ. Xenoph. in Oecon.

Ἁπλῶς ἡ γεωργία μεθίστησιν ἐξημεροῦσα τὰ δένδρα, καὶ τοὺς καρπούς. Theoph. 2. lib.

Furius Creſinus ex Pli. hiſt. nat. l. 18. c. 6.

Durataſque operi, longoque à Sole rubentes.
Et cauſam obtinuit laudata Quiritibus ipſis
Sedulitas. Adeo iugis labor vtilis aruis.
Si tamen hortus opem, cultum ſi terra recuſet,
Mitte recuſantem, perdat ne vota colonus,
Nec culturam alijs pigeat traducere campis.
Nunc vero, arboribus qui mos, quæ forma ſerēdis,
Dicendum, cœpti pars non poſtrema laboris.
Sit locus imprimis omni ſecretus ab horto
Spes vbi ſe generis late populoſa propaget: PLANTARIVM.
Arboribuſque ſeges per campum prima paretur,
Exultetque ſolo paſſim confuſa iuuentus,
Qua poteris lapſæ gentis ſarcire ruinas.
Ex acinis autem, nucleiſque frequentibus, omnis
Educenda tui ſoboles pulcherrima ruris.
Hinc indiſcretam nullo diſcrimine prolem,
Horti per muros omnes, per & ipſa vireta
Suffice. Nam melior, qui primo aſſueuit ab ortu
Terræ ipſi, ſeu terra ſuis credatur alumnis
Æquior, vnde ipſi cognata alimenta capeſſant,
Nec mutata ſuam dediſcant ſemina matrem:
Seu quod opem promptam facilis vicinia præſtet,
Sedibus & proles melius ſuccedat auitis.
Sed nati imprimis generoſa è ſtirpe petendi,
Qui patrios referant animos, primumque vigorem.
Hæc melior tibi planta, frequens cui nodus: at illam
Reijce, quæ raras, ipſo pro cortice, differt
Per ramos, & longa per internodia, gemmas.
Interea populo ſedes ſtatuenda futuro

Δεῖ τὰ φυτὰ λαμβάνειν ἐξ ὁμοίας γῆς, εἰς ἣν μέλλεις φυτεύειν. Theoph. 2. hiſt. c.7.

Ἅπαντα ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις καλλίω γίνεται, καὶ μᾶλλον ἀνθεῖ. Id. lib. 4. c.10.

Legenda sūt plantæ, in quibus nodus frequens, ſteriles ſunt quæ oculos ſuos per longa internodia diſtulerunt. Pallad. l. 3.

Ad ſolem. Sine ſole tuis non poma venirent
Arboribus, glebaque ſolum langueret inerti.
Ille & ventorum tempeſtatumque ſupremus
Arbiter, ingentem luſtrat dum lumine mundum,
Cuncta fouet, ſucciſque herbas vitalibus implet:
Et duodena ſuum dum temperat aſtra per orbem,
Terrarum, cælique vices moderatur, & anni.
Multum adeo rutili precibus qui lumina Solis
Conciliet, placetque Deum, iuuat arua: neque illum
Nequidquam cælo Phœbus ſpectabit ab alto.
Magnum igitur tecum Solem, Soliſque ſororem
Cum qua ſupremi regnum partitur Olympi,
Rite omnis precibus pubes obſeruet agreſtis.
Ambo boni arboribus, placandum numen vtrumq;
Agricolis, Solemque ſuum, ſua ſidera ſpectent.
Non tamen immodici Soles de vere vouendi,
Ne quod reſtabit frigus, tua vota refutet:
Et Solem, arboribus qui fors male fauerit ipſis,
Accuſes, ſi poma ſuum properata venirent
Ante diem: flos ipſe licet tibi germine læto
Promittat fructus, flori ne fide caduco,
Donec poma coquat maturis ſolibus æſtas.
Sæpe ſibi mendax ſperato pignore pomus
Defuit, & vano decepit flore colonum.
Interdum extremi ſub finem veris, vbi annus
Intepuit, florentque omnes iam læta per hortos
Poma, improuiſis arbos deprehenſa procellis
Vna nocte omnem longi ſpem perdidit anni;
Immiteſque magis regnant hoc tempore venti,
Et

Et turba Boreas immanſuetiſſimus omni,
Magnam hortis ſtragem dedit, arboribuſq; ruinam.
Idcirco primi dum florent munere veris
Arborei fœtus; vobis, ô ruſtica pubes!
Ipſæ auræ, & venti, tempeſtateſque piandæ
Muneribus, placate ſacris, placate coronis
Noctibus æſtiuis horrentes frigore Lunas,
Nubigenaſque notos, & Sithonios Aquilones.
Sæpe nocent etiam numquam imprudentibus imbres
Prouiſi agricolis: dubio ſi nubila cælo
Pendebunt, aut ſigna Iouis manifeſta dabuntur
Irati, clademque horto meditantis, & ipſis
Arboribus, memor anteueni, & præſagia cæli
Obſerua aſſiduus, ſignataque tempora faſtis.
Atcum certa ſuis diuerſi menſibus anni
Venerit inſitio, & ramos includere truncis INSITA.
Tempus erit, ſectiſque oculos imponere libris:
Si fuerint, vt erunt, tibi tardi poma ſaporis,
Tolle feros frutices, & mites elige fructus.
Vos hinc præcipuam cultores quærite laudem
Hortorum, veſtris hunc addite rebus honorem:
Externaſque pyros, peregrinaque poma per hortum
Accipiant patrij, fiſſo ſub cortice, trunci.
Hinc melior ſoboles, & opimi copia fœtus.
Ipſa, quibus careas, præſtet vicinia fructus,
Et quibus ipſa etiam vicinia forte carebit,
Quære vel extremo ſtudioſus ab orbe petendos.
Prima olim terris eduxit Achaïa plantas

Barbaricis, victrixque ſuos traduxit in hortos,
Quos etiam toties mutatis fructibus auxit,
Quando priſca ſuas implebat fabula partes.
Hinc moro noua fata, nouos fecere colores
Pyramus, & Thisbe, magnam Babylonis ad vrbem:
Quos impermiſſi deluſerat error amoris.
Et deſerta ſuo Rhodopeïa Phyllis amanti,
Littore ſub ſolo, fecit de funere plantam
Infelix, patrioque increuit Amygdalus horto.
Et vites Baccho primum, ficuſque repertæ,
Et Cereri inuentæ fruges, & oliua Mineruæ.

Hoc genus pomi de Ceraſunte primus Lucullus Romam pertulit, vnde & de patria arbor nomen accepit. Plin. l. 15. c. 25. Idem *Laurentius Corninator* apud Athenæum. lib. 2.

Quid memorem, vt Tyberim victor Romanus ad altum
Sæpe triumphatos peregrino e litore fructus
Attulerit: ceraſos ipſa vt Ceraſunte petitas
Lucullus patrijs primus plantarit in hortis:
Vt ſua mala vrbi Medus, ſua pruna Damaſcus,
Lydiaque, atque omni cum gente Ægyptus, & Indi,
Et Perſæ, Careſque, ſecuriferique Geloni,
Ac domitæ longo portarint agmine gentes.
Tum Iunonicolæ primum ſua rura Phaliſci
Grandibus implerunt, vno non ordine, pomis:
Cruſtumiaſque pyros Amiterna valle Sabini
Plantarunt, magnumque olea veſtire Taburnum
Cœpere Aurunci agricolæ, Bacchoque frequenti:
Miratuſque nouas Anio per litora plantas,
Atque ſuos omnis tum demum Oenotria tellus
Vndique fructiferas ſtirpes induxit in hortos,
Pingui læta ſolo, cæloque beata ſalubri.

Cum vero ſtirpes optauerit inſitor omni
E gente egregias, emendatique ſaporis,
Et vegetæ pubis iam robora lecta pararit,
Diſcat adoptiuos truncis imponere ramos.
Nec modus eſt ſimplex, nec res operoſa colono,
Ligno infelici felicem includere ramum.
Namque alij truncos per ſe capita alta ferentes
Exſcindunt, ferroque cauant; ceu robora quando
Quadrifidaſque ſudes findit lignator, & altè
Fit truncum in teretem cuneo via: deinde cacumen
Felicis rami robur deſcendit in imum.
Verum alij medio qua ſe de cortice gemma
Protrudit, tenuemque ſinum, nodumque tumentem
Exprimit, imponunt oculos, germenque receptum Ενοφθαλμισμός apud Theoph. l. 1.
Vdo deinde docent paulatim inoleſcere libro.
Excretuſque alijs, tenuis ceu fiſtula, cortex,
Siue teres ferro truncus terebratus acuto,
Siue arbos ſcuti in morem diffiſa rotundi,
Accipit immiſſas, ſolido ſub ſtipite, plantas.
Sedulus interea coniuncta ſtirpe putator
Obligat inciſum ſparto ſeptemplice ramum,
Aut pice perfundit truncum, cerave liquenti:
Ne pateant rimæ cæli non mitibus auris,
Atque intercluſo via diuidat aëre ſuccum:
Et ſua deinde neget iam plantæ alimenta receptæ.
Tum ſi rite omnis res ceſſerit, ipſaque conſtet
Per ſeſe inſitio, ſi ramum ramus adoptet:
Connubio è tali, fuerat quæ moribus arbos
Ante feris, ſilueſtrem animum deponet, & ipſam

Αὗται μὲν ἐν τοῖς χυλοῖς αἱ μεταβολαί. Theoph l.2.

Dediſcet matrem, ſuccos oblita priores.
Duraque tum cornus, flauenſque cydonia pomis
Curuabit ramos bicoloribus, ipſaque triſtes
Paſſim pruna ferent inuito caudice ſpini.
Inque alio ceraſus florebit adultera trunco,
Et verſa melior lætabitur arbore tellus.
Interdumque arbos ramis diuerſa, ſub vno
Stipite poma feret partu ſpectanda biformi.
Nunc quibus expediat varios confundere fructus
Fœderibus, quales ramis coniungere ramos,
Quæ quibus hoſpitium præſtent virgulta, monebo.

Ἐγκεντρίζεται μῆλον εἰς κυδώνια, καὶ γίνεται ἐκ τῶν κυδωνίων κάλλιστα. Diophantis ex γεωπ. lib. x. cap. 10.

Omne genus pomi bene fulua cydonia truncis
Suſcipit, atque ſuo pingit ſuſcepta colore:
Nec fugit ipſa ſuum pomo miſcere ſaporem
Cana pyrus, fruticique genus præſtare ſaligno.
Mutua quin etiam cum moro fœdera ficus
Seruabit, tetrum ſi temperet illa colorem.

Χαίρει μάλιστα τῷ ἐγκεντρισμῷ κερασία, καὶ οὐ καλὸν, οὐδὲ γλυκὺν δίδωσι τὸν καρπὸν ἐὰν μὴ ἐγκεντρισθῇ. Florent. γεωπον. x. c. 41.

Lauro etiam inſeritur ceraſus, partuque coacto
Fundit adoptiuum per virginis ora ruborem.
Ipſaque confuſos cum pomis poma ſapores
Miſcebunt, prunuſque pyrum geſtabit agreſtis,
Palladij ſi dicta fidem meruere magiſtri.
Omnia quæ patrios, per longa exempla, colonos
Ars melius docet, & poſthac maiora docebit.
Inſerit in ſalices pomos Aruernus: at illæ,
Quamquam poma bonũ oſtendunt ſpecioſa colorẽ,
Degenerant, triſtemque ferunt, de fœdere, tali
Pelle ſub eximia, & vultu mendace, ſaporem.
At nunc quæ varijs cæli natura, ſolive

Conueniat per ſe plantis, noceatve, cauendum.
Humenti campo pomus, cæloque tepenti
Gaudet: eam ſi per colles & ſaxa reponas,
Vix poterit fructus vitium excuſare caduci,
Ipſa genus terræ crudum durare valebit
Ficus, Hyperboreo ſi terga obuerterit axi,
Sed feret argutum gracili de rure ſaporem.
Plantatæ ſi forte pyro non largior aura
Defuerit, cæloque tepor contingat aperto,
Humentique ſolo tantiſper planta iuuetur,
Flores implebunt ramos, fructuſque tumebunt.
Cunctatrix autem ſiccam ſuper omnia terram
Morus amat, moro iugis nocet humor, & ipſum
Corrumpit pomi tellus nimis vda ſaporem.
Sed paſſim ceraſus lætam è radicibus imis
Pullulat in prolem, ceu quando Oenotria tellus
Creſcentem oſtendit ſobolem fruticantis oliuæ.
Terram optat mitem citrus, auſteramque cydonis:
Perſicam arena iuuat, ſi perluat humor arenam:
Armeniæ tellus vrens non æqua ferendæ eſt.
Quique fauent Baccho colles, ſunt ſæpe maligni
Et peponi, & citro, quæ gaudent mitibus auris.
Argillam perhibent ceraſo, vitique nocentem.
Eſt etiam rhamno tophus, fragiſque ſiniſter:
At ſi telluri mandentur fraga ſubactæ,
Et ſulco ex humili cælo exponantur aprico,
Implebunt teretes ſucco magis vbere baccas.
Quando prunus erit fundum ſortita tepentem,
Ipſa ſui pomis replebit vota coloni.

Amant poma pingue & lætum ſolum cui humorem natura ſuppeditet. Pal. l. 3.

Si pyra locis tepidis & ſolo iuuentur irriguo, florem plurimũ proferent, & magnitudinem pomi turgentes acquirent. Pal. lib. 3.

Humor aſsiduus moris prodeſſe non creditur. Pal. lib. 3.

Pruni loco læto, & humido, cælo-

que tepido melius proferuntur. Pal. lib. 12.

Si tamen aut prunus campis, aut languida pomus
Arbor erit, fuſa præter foueatur amurca.
Nec non proſciſſo, qui ſæpius æquore campum
Ipſis ſubiectum arboribus, circumque iacentem
Suſcitet, & raſtro vertat, ferroque bidenti;
Maiores plantis animos, & fructibus addat.
Salſus ager plantis, & qui perhibetur amarus,
Omnibus infelix: non illum cultus auari
Agricolæ, non longæ hyemes, gelidæque pruinæ,
Non auræ emendant ventis, pluuiæque frequentes,
Nec genus ille ſuum pomis, nec ſeruat honorem.
Omnia degenerant naturam oblita priorem.

VARIÆ FORMÆ ARBORVM POMIFERARVM.

Verum vbi fructiferis ſedem delegeris æquam
Arboribus, varias plantandi diſcere formas
Incipe: nam varia pro conditione locorum
Sunt variæ ſpecies. Alios, quibus arua patebunt
Apricum ad Solem, mitis ſub ſidere cæli,

PROCERÆ ARBORES.

Proceris campum arboribus plantare iubebo.

PVMILÆ.

Pumila per dumos alijs arbuſta placebunt,
Trunco humili, ramoque breui, cinctuq; rotundo,

MVRO APPLICITÆ.

Dum muros alij late digeſta per omnes
Componunt virgulta, ſuis retinenda catenis:
Quæ ceu per tonſas alij longo ordine ſepes,

CONSERTÆ RAMIS.

Conſertis in ſe ramis, diſtendere norunt.
Omnibus his decor eſt ruri quærendus, & horto
Conciliandus honos, quem tot diuerſa decebunt.
Ante tamen, quæ per patrios ſunt ſcripta colonos
His ſuper, obſerues. Mori nam multa vetuſto,
Artibus vt pollens iſtis, hæc addidit ætas,

Culturæ formam longe ſuperauit auitæ.
Tu campo teneros fructus ne crede patenti,
Quales ſunt ipſæ ficus, à ſole coquendæ
Æſtiuo: cælo ſed liberiore fruantur
Grandia poma, nuces, pruni, ceraſique, pyrique,
Quæque omnes fragilis durabit amygdalus auras.
Fructibus & iuſtum ſi conciliare ſaporem,
Atque boni ingenium ſucci, moreſque benignos
Forte velis, illos cælo propone patenti.
Namque tibi fructus meliores proferet arbos,
Quæ plenum ad Solem luci ſe pandit apricæ.
Seu quod, qui fructus cælo naſcuntur aperto,
Plus opis accipiant pleni de lumine Solis:
Siue quod ingenti trunco procerior arbos,
Longe plus ipſa petit à tellure vigoris,
Vnde etiam proli plus ſucci ducat alendæ:
Seu quod, de media cæli regione ſereni,
Purior arboribus ſummis afflabitur aër.
Ergo rite omnes primum ſunt poma per hortos
Solibus exponenda, quibus percocta ſaporem
Accipiant, atque æſtati duranda ferendæ.
Vt verò prolem teneram tueare benignis
Indulgens ſtudijs, maioraque corpora formes,
Stringe manu frondes nimias, & decute ferro
Luxuriem nimiam: nec matrem ramus opacet
Ipſe ſuam, nec onus ramo, quod ferre recuſet,
Imponas. Fœtus præſertim tolle caducos,
Donec prolem aliam, propria iam mole valentem
Videris, atque ſuo meditantem viuere ſucco.

Εἰδέναι τὰ ποῖα συμφέρει καταλιπεῖν, καὶ τὰ ποῖα ἀφαιρεῖν, καὶ πρὸς τοὺς ἑτέρους καρπούς, καὶ πρὸς τὴν ὅλην φύσιν. Theoph. l. 3. περὶ φυτῶν.

Sic poteris magnos pomorum educere fœtus.
Sed matri blandire, bona quam prolis ademptæ
Fruſtratam de parte, tuo ſolabere cultu.
Ipſe ſuburbanos memini vidiſſe per hortos
FRVCTVS PRÆCOCES. Cultores quoſdam, qui feſtinata frequenti
Poma fimo vrgerent properato creſcere partu:
Monſtrarentque nouos alieno tempore fructus.
Ne pueri, ne talem hortis inducite morem,
Hi fructus perimunt plantas, vruntque ferentes.
Ipſa importuno virgulta pereſa veterno,
Ante diem triſtis ſenſerunt damna ſenectæ.
Sed permitte, ſuo veniant in tempore fructus.
Ne vero immiti, pendent dum poma, colonus
Vellat acerba manu: duro ne lædat abortu
Matrem ipſam, ſtomachumq; grauet, ni mitia carpat.
ARBORES MVRO APPLICITÆ. At ſi magna ſui teneat te cura coloris
Fructibus addendi, muro prætende propinquo
Pomiferam longo ramorum ex ordine gentem:
Cui, medium rapidus cum Sol tranſcenderit axem,
Immineat: primumque reflexo ardore calorem
Augeat, & iuſti pingant tua poma colores.
Si murum fuerint pulchre digeſta per omnem.
Ipſum namque auget, reiecto Sole, calorem
Murus, & auertit rigidi mala verbera venti.
Quo nunc deinde modo Solis captanda reflexi
Gratia, fructus vti ſit pictior, inde monendum,
Atque ars augendi ad murum monſtranda caloris.
Principio paries ducendus tramite longo,
Obuerſus Solem ad medium: nam Sole petenda eſt
A

A medio, iusti potius mensura caloris,
Et murum viuæ prætextu perline calcis:
Calx omni solem melius de parte reflectit
Læuis, & ingenitos exurit torrida vermes,
Stragem olim arboribus magnam, exitiumq; daturos.
Tum ferri ad murum series præfigitur vnci,
Cui contos late intendunt, cratesve salignas,
Virgeus vnde omnis ramorum pendeat ordo.
Vimineis autem ramos deuinciat hamis
Villicus, & murum componat rite per omnem.
Ast illos alij melius per tortile ferrum
Parietibus tendunt longis, nodoque coercent.
Ipsum vltro rigidis lenti per tempus habenis
Parebunt rami: primis si forte sub annis
Ire doces sub vincla, suas vt discere partes
A teneris sensim incipiant, longoque subacti
Obsequio, toti assuescant insistere muro.
Nam quæ obduruerint longos virgulta per annos,
Tendere parietibus studio tentabis inani.
Ergo se partes vt ramus liber in omnes
Flectat, & imperium facilis promptusque sequatur:
Assuescat sensim obsequio, dum mollior ætas
Id finit, & dociles veniunt ad vincula virgæ.
Omnem igitur generis murum plantare sub ipsum
Arborei sobolem primis hortabor ab annis,
Paulatim per se vinclis parere docendam.
Vimque adeo remoue arboribus, quæ mitibus vltro
Imperijs dedunt sese, parentque volentes.
Ipsa etiam ramos non dedecuere fluentes

Vincula, ſi murum iuſtus quadret ordo per omnem.
Fœmina vittatos ceu cum ſub vincla capillos
Ire iubet, crinemque rata ſub lege reponit:
Dum parat ire foras, & ſe præbere videndam,
Crinem vincla decent, pars eſt bona laudis in illis.
Sic bene digeſtis, ipſo pro pariete, ramis,
Quantumuis arbos fuerit captiua, decebit.
Si nihil emineant raſis haſtilia virgis,
Et murum viridis prætextus veſtiat omnem.
Hæcque decens ſeries pictos imitata tapetas,
Murum omnem, campumq; ſuo commendat honore:
Præſertim certos quando variare colores
Incepere, ſuo varij pro tempore, fructus.
Tum vero vigili quæ non ſperanda colono
Gaudia, pomiferi cum per diuortia muri
Liuebunt ficus, & Perſica mala rubebunt,
Curuabuntque graues late pomaria ramos?
Nam quando æſtiuus pomis bicoloribus annus
Pingitur, omnis opes per ſeſe opulenta beatas
Ad murum lætis ſub frondibus explicat arbos.
Tum iuuat & fructus, & munera diuitis horti,
Et villam luſtrare omnem, iuuat arua videre,
Mirari pictos, per ramea texta, colores,
Et tempeſtiuos ipſis decerpere fructus
Arboribus, plenoſque domum portare caniſtros.
Siue autem explores, tua dum pomaria luſtras,
Quæ ſint poma bonæ ſtirpis cenſenda, quod ipſis
Ingenium arboribus, plantæ qui cultus alendæ,
Quando exultantis reprimenda licentia rami,

Ἀπὸ τῆς κατ' ἀγροὺς ὀπώρας καὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων κατ' ἀνάλογον τῆς κτήσεως ἐν ταλάροις πλήρεσι κομίζειν. Philo lib. 1. περὶ φιλανθρωπ.

Quæ ſit adoptandis plus commoda fructibus arbos,
Rure tuo ſuperabis opes, faſtuſque potentum.
Nec iam te fœda ambitio, vrbanique tumultus,
Non fauor inſtabilis vulgi, non gratia regum,
Non ſpes vanæ animi, nec inania vota mouebunt.
O fortunati quos afficit illa voluptas!
Nam ſeu creſcentes ſpectent ex ordine plantas,
Siue laborantes pomorum pondere ramos
Suſtineant, contoque leuent virgulta bicorni.
Siue peregrinis ponant noua nomina pomis,
Seu guſtu exquirant, cuius ſint quæque ſaporis
Pruna, vel exportent menſis epulanda ſecundis;
Quæ non, quam læta formabunt gaudia mente!
Tuque adeo, pulchri ducit quem gratia fructus,
Arboribus diſpone ſuas, pro pariete, ſedes:
Diuerſaque memor quamque in ſtatione repone:
Cum ceraſis ceraſos, cum ficubus inſere ficus,
Cruſtumiam, Syriamq; pyrum coniunge Britannæ:
Nec viridi pomo, prunum confunde rubentem.
Gens omnis cognata ſolo iungatur eodem.
Omnes par cultus, par & fortuna manebit:
Omnibus & ſedes amplas curabis alumnis,
Ad murum; ſtrictis ſi non vrgebere rebus,
Ne, locus his eſſet ſi non ſatis omnibus æquus,
Pabula deficerent, & ſuccum terra negaret.
Sed non fructiferis quantum natura, genuſque VARIÆ SPECIES FRVCTVVM.
Sit varium arboribus, facies quam multa, quibuſve
Cultorum patrios ars fructibus auxerit hortos,
Dicere me, ſpecieſque omnes euoluere fando

Attinet, aut longo properantem errore teneri.

Pomis quæ barbara Perſis miſerat, vt fama eſt, patrijs armata venenis. Colum. in carm de re hortenſi.
Σκληρ' ἀπὸ περσείης κάρυα. Nican. in Alex.

Nam quid ego ipſa olim miſſas à Perſide pomos
Quiue ſapor fructus, quæ purpura mixta colori,
Commemorem, cuius pars ipſis oſſibus hæret,
Carne magis ſpiſſa, pars rarior oſſibus vltro
Exuitur, riguoque tumet bene rorida ſucco:
Pars carne exili, faciemque ſimillima pruno,
Diſtendit nulla ſparſam lanugine pellem.
Nec ſpecies, formaſque omnes, aut nomina dicam
Pomorum, ſeu quæ de montibus Armenus olim
Attulit ipſe ſuis, natiuo picta rubore:
Seu quæ de grandi ligno plantabat in hortis
Alcinous, dulci ſeu quæ Tiburtia ſucco
Cedunt Picenis. Quid mala Cydonia iactem,
Et quæ de nullo plus commendantur odore?

Τὰ κεράσια εὐστόμαχα, εὔχυλα, ὀλιγότροφα. Athe. lib. 2.

Nec bene vos primis ceraſa acceptiſſima menſis
Nec vos diuino ſpumantes nectare ficus
Tranſierim, quibus eximij pro munere guſtus
Maior venit honos, quam vobis mitia poma.

Συκῆ ἡγεμὼν τοῦ καθαρίου βίου τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο. Athen. lib. 3.

Sed numquam plus ipſa ſibi natura, ſuoque
Indulſit genio, quam cum tot deinde figuras
Impreſſit breuibuſque pyris, grauibuſque volemis,
Et tam diuerſi fecit diſcrimina ſucci.
Pars vino propior, rores generoſa Falernos
Exprimit ad guſtum, pars altera mitior ori eſt,
Rore ſuo muſti vires imitata benigni:
Pars collo ſtolide obliquo, abſurdeque tumenti,
Creſcit in oblongum, non vno tubere, ventrem.
Ipſe etiam prunis ſuus eſt honor, & ſuus vuis

Præſertim aduerſo iungit quas pertica muro.
Et quæ purpureæ vites, Apianaque vina
Rite ſuas obeunt, ipſo pro pariete, partes.
Forte etiam peponis blandum fragrantis odorem,
Et quas prædulci ſucco natura rubentes
Impleuit coſtas, ſemperque rubentia fraga,
Ni nimis vrgeret res iam properanda, referrem.

Pruna laudatiora cerea, atque purpurea. Plin. l. 15. c. 13.

Muro intendendæ cum dant præcepta coloni
Arboris, aut palmæ mandant, fundatur apertæ
In morem, paſſis vno non ſtipite ramis,
Aut ſpinæ in ſpeciem ductæ de tergore piſcis,
Cui ſpiſſi trunco rami fruticentur ab vno.
Mos vt vterque bonis iam magnum autoribus vſum
Obtinuit, te neutrum hortis adhibere vetabo.

DVÆ SPECIES APPLICANDÆ AD MVRVM ARBORIS.

Te tamen arboribus momentũ grande putandis,
Et moneo, & creber repetens, repetenſq; monebo.
Namque ſuum ramis cædendo imponere morem
Ipſe potes, quos tu porro in quamcumque vocaris,
Per ferrum, faciles ibunt, dociléſque figuram.
Arboreum ferro genus omne colonus adunco
Informet ramum attondens, fingatque putando,
Cum nondum ramis venit iam fortibus ætas.
At cum cæſa ſuo de vulnere pullulet arbos,
Spemque nouæ faciat virgæ percepta cicatrix:
Ne dubita ferro durum exercere frequenti
Imperium: arboribus facies formanda, putando eſt.

Πρῶτον μὲν καὶ μέγιστόν ἐστιν ἡ κλάσις. Theoph. l. 3. περὶ φυτῶν.

Σχηματίζεται τὸ φυτὸν εὐάπαλον ὄν. Leontini l. x. γεωπ.

Vtque omnis primis ætas eſt ſæpe ſub annis
Fœtibus imprudens, atque inconſulta ferendo:
Has teneræ partes per ſe iuuet ipſe putator

Φυλλομανία. Ex Theoph. l. 8. hiſt. c. 7.

Arboris, & ferro ramos compeſcat inanes.
Ipſaque ſub veſtras veniat laſciuia leges,
O famuli, prima luxum emendate iuuenta,
Et ramos tondete, nocet clementia ramis.

> τὰ δὲ ὑπὸ πλεοναζούσης τροφῆς κεχυμένα τομαῖς στέλλειν. Phil. l. de agricult.

Sed quo quique modo, qua ſint de parte putandi,
Tu per ſollertes prudens exquire magiſtros.
Parcendum ſemper primoribus, vnde futuri
Spes fœtus tibi certa, atque expectanda propago.
His autem ſtudijs ſi fors reſpondeat annus,
Protinus aſpicies pomoſos creſcere fœtus
Per murum, & pulchro diues lætabere fructu.
Nam neque plus molis, neque plus habitura coloris
Poma putes, quam quæ ſoli percocta reflexo,
Oſtendunt longo digeſtos ordine textus,
Et cultu è tali, poterit qui plurimus eſſe
Fructus, erit. Tu morem alium ne quære doceri.
Et licet hanc artem per ſeſe deinde repertam
Ætas noſtra ferat, fructuſque calore coquendos
Monſtrarit, per vim ſolis vi parietis auctam:
Hanc tamen antiquis obſcurus rumor ab annis
Deducit, magnoque valens pro teſte vetuſtas.
Et ſi vera fides, longo quæ venit ab æuo,
Alcinous Rex idem hominum, cultorque peritus
Hortorum, talem primus Phæacibus oris
Dicitur arboreos fœtus coluiſſe per artem.
Illius immenſo cum rumperet horrea fructu
Autumnus, fœtuque hortum felice bearet,
Contigit, vt verni cum ſpes ſe proderet anni,
Stridentem nigro ſpirans de turbine brumam,

> *Antiquitas nihil prius mirata eſt, quam hortos Alcinoi.* Plin. lib. 19. c. 4.
> *Conſitum amœnum Alcinoi pometum.* Tertul. de pallio.
> Deſcribit Homerus Alcinoi hortos. Od. η.

Per noctem, Boreas omnem populauerit hortum.
Si qua autem tanta forſan de clade ſuperſtes
Arbor erat, læta per agros quæ fronde vireret:
Fœtu immaturo partus edebat acerbos
Ante diem, cæli vitio, Soliſque maligni;
Aut æſtu ſitis immodicæ languebat iniquo.
Quin etiam, cælo illuſtri, de nube ſerena,
Non ſemel auditi, ſudum per inane, fragores:
Sed tamen iſtius pars maxima cladis ad hortos
Pertinuit, ſæuis pomaria perdita ventis.
Rex autem attonitus monſtris, vocat vndique vates:
Quid portenta velint, rogat & conſulta requirit,
Clade ſuper tanta. Memorat pars multa repulſos
Et Zethum, & Calaim, qui ſeſe Aquilone creatos
Iactabant, dum regales peterent hymenæos.
Spem dabat ambobus mater, non ipſa negabat
Filia, ſed neuter Regi, populoque placebat.
Quod Boreas animo forte indignatus iniquo
Per coniuratos molitus talia fratres:
Dum vindicta omnem tum demum expleuerit iram.
Pars Circen cauſatur, Atlantiademque Calypſum,
Vtramque infeſtam regi. Nam prima Calypſo
Se memorans indigne habitam Phæacibus ipſis,
Pro Laertiade accepto, quem Nympha ferebat
Eſſe ſuum, ſeſe paſſuram impune negabat.
Verum alijs ſuſpectum odium, & vicinia Circes,
Quæ poterat Lunæ ipſius confundere vultum
Carminibus, purique auras corrumpere cæli.
At bonus Eurymedon, vates Phœbiq; ſacerdos,

Externas, inquit, cladis ne quærite caußas:
Nos ipsi sontes sumus: & simul alta repressit
Ora silens, mœstusque: iubet rex ipse silentem
Effari, quid deinde velit, quæ crimina pandat.
Ille autem: non verba sibi iam multa requirit
Ipsa rei grauitas, quando peiora timentur,
Et locus est votis, crimen per vota piandum est.
Namque graues magni exercent nos numinis iræ.
Regia quod multi replerent horrea fructus,
Ipse suæ Alcinous curæ tribuebat, & arti,
Demens! qui diuos non respiciebat agrestes,
Nec Solem aurarum, tempestatumque potentem,
Nec ventos, ipsumque Iouem placare solebat.
Tum sese Alcinous cœpit sentire nocentem,
Incusans durumque animum, fastusque superbos.
Itur ad Hesperidem, silua in Phæacide, nympham,
Quæ responsa Deûm luco reddebat ab alto,
Et vox per lucum non longe audita silentem.
Ite, Ioui magno bissex mactate iuuencos,
Et totidem Soli, numen violastis vtrumque:
Proueniunt omnes vtriusque à numine fructus.
Ibant, & Soli tauros, magnoque tonanti
Mactabant: quæ sacra pater facienda quotannis
Imperat Eurymedon, seruanda nepotibus ipsis.
Interea murum pomaria plantat ad altum
Alcinous, contra Boream, ventosque nocentes,
De nymphæ ipsius monitu, captatque reflexi
Vim Solis, si non æquos daret ille calores.
Hinc mos plantandi natus, pro pariete, fructus,
Quem

Quem licet Heſperiis ætas aboleuerit oris,
Illum Neuſtriacus, ſero poſt tempore, paſtor
Reſtituit, docuitque ſuos, quod Neuſtria iuſti
Solis egens, per ſe non fructibus apta coquendis
Eſſe queat, ni Solis opem petat ipſa reflexi.
Inde Pariſiacum mos is deductus in agrum,
Per totum cœpit late increbreſcere regnum,
Atque omnes demum ſe commendare per hortos.
Quique meos audis monitus, hac parte decorem
Ruri quære tuo: nec te protendere murum
Pœniteat, viridis quem veſtiat ordine longo
Textus, & aſſiduo inſiſtens ne parce labori.
Et dum fructiferam luſtras per ſingula pubem,
Pomoſoſque ſatus, & frondea texta pererras:
Si quis luxus erit, ſi quæ petulantia ramis,
Falce ſeca, lignique animos compeſce proterui.

Τὸν ἀγρὸν ἀμείνω ποιεῖ δεσπότου συνεχὴς παρουσία. cap. 1. lib. 2. γεωπ.

Vtilis eſt horto domini manus, vtilis ipſis
Arboribus: qui, ſi muro non hæreat arbos,
Aut reſoluta ſuo laxet ſe pergula verſu:
Ipſe recomponit ramos, & vincla renodat:
Comptus vt egregio ſe proferat ordine textus.
Frondibus ipſe etiam erucas, bruchoſque voraces
Decutit: & menſis quos deſtinet ipſe ſecundis
Prægustat fructus, carpendaque tempore certo
Poma notat, laudatque ſuo dotata colore:
Sed male formoſi culpat mendacia fructus.
Si ſit cultus ager, quid culto accedere poſſit,
Quæ quibus eſt meritis arbos ſpectata, parentem
Quæ faciat melior ſoboles, quæ cuique ſaporis

Gratia ſit, quos ipſa ſibi pomaria mores
Admittant, turbæ, primus deſignat agreſti,
Atque ſuam partes curam fert acer in omnes:
Nec requies, quin aut multo ſe germine ramus
Induat, aut fructu felix exuberet annus.
Et procul hinc abſint lenti, molleſque miniſtri:
Quiſquis adeſt operi, pluſquam pro parte laboret.
Nam plantis ſuus eſt labor impendendus, & acri
Vrgenda eſt ſtudio tellus, cultuque domanda.

Καὶ ἡ κόπρος δὲ μεγάλα βοηθεῖ τῷ διαθερμαίνειν καὶ συμπέττειν. Theoph. lib.3 de cauſis plant.

Nec te putri etiam cunctantem incendere terram
Sæpe fimo pudeat: putri nam fota tepore
Terra parit læto plures ex vbere fœtus:
Nec grauibus pigeat glebas inuertere raſtris,
Atque nouo verſas interdum oſtendere ſoli.
His autem ſtudiis ſi non reſpondeat annus,
Veſtrum crimen erit, venti! namq; omnibus omnis
Eſt ſemper per ſe tellus obnoxia ventis,
Et cælo paret, cæli ceu forte ſupremi
Audiat imperium. Vos proinde ignoſcite venti
Arboribus, veniet tali pro munere merces;
De pomis veſtro pars euitata furori,
Solemni ritu ſacras pendebit ad aras.

ARBORVM MORBI. *Infeſtantur arbores morbis: quid enim gentium caret his malis?* Plin. l. 1. c. 24.

Mille autem plantis ſunt morbi, incõmoda mille,
Mille hoſtes, tantis prudens defende periclis
Immeritas: cæli vitio venit atra maligni
Sæpe lues, primi quæ ſpes interficit anni.
Is porro arboribus cælo ſi morbus iniquo
Ingruerit, gentemque lues peruaſerit ægram:
Implorent ſuperos, infeſtaque ſidera placent

Cultores: alius contra labor omnis inanis.
Vobis in ſuperos, nil præter vota, relictum eſt.
Si morbo grauis arbor erit, vel ſegnior annis,
Illam tolle loco: facilis iactura vetuſtæ
Arboris: audaci pollens nitiduſque iuuenta,
Vberiore tibi fœtu lætabitur heres:
Et vacuo longe melior dominabitur aruo.
Tuque graues annos plantarum, animoſque notabis
Aſpectu ex ipſo, ſi cortice ligna patebunt
Hiſcenti, ſi per ramos languentibus arbor
Pallebit foliis, dum cætera turba virebit,
Pallenti nimiam falx ſedula deputet vmbram.
Sæpe etiam informis ſcabro ſub cortice cancer,
Aut vrens muſcus concreuit, & horrida late
Ceu ſcabies truncum crudeli tabe peredit.
Tu labem hanc ferro immitis compeſce, priuſquam
Ad viuum perſidat, & arboris intima carpat,
Ac totam macie gentem deformet iniqua.
Quod ſi languebunt exhauſtæ ad munia vires,
Abſumptuſq; vigor, ſterilem circumfode campum,
Et terram ſuis immundæ, raucæve palumbis
Sparge fimo, terræque fimum confunde regeſtæ.
Nec mihi diſpliceat, ſcrobibus qui ſicca ſub altis
Aut folia, aut lentam filicem, ſiliquaſque fabales,
Iniiciat, mixtaſue fimo, limoque myricas,
Aut cinerem immundum, late agrum effundat in omnem.
Omnibus his non ille parum rus ſegne iuuabit.
Ne tamen ipſa tibi plus vbere fertilis æquo,

Νοσήματα δὲ γίνεται πᾶσι τοῖς σπέρμασι, διὰ τὴν ἀσυμμετρίαν τῆς τροφῆς τε, καὶ περιέχοντος ἀέρος. Theoph. 16. lib. 4. de cauſis plant. c. 27.

Ταῖς δὲ ἡμέραις ἐστὶ πλείω νοσήματα. Theoph. lib. 4. c. 16.

Δένδρα πλεῖστα καρπὸν οἴσει, ἐὰν ῥίζας περιστερῶν κόπρῳ περιχρίσῃς. Afric. ix. γεωπ.

Χοιρείαν κόπρον περιχέων ταῖς ῥίζαις. Anatolij γεωπ. lib. 10. cap. 15.

Ne ſit humus: nam iuſta aliis vt pabula deſunt
Arboribus, campo è ſterili; ſic ſæpe nocebit
Plantis pingue ſolum, nimij quod copia ſucci
Obruat iniuſta molles vligine plantas.
Quam vero ſit pinguis humus moderanda per artem,
Quo cultu ſterilis, quo ſollicitanda labore,
Si neſcis, celebres tu percontare colonos.

Planta tenera iniuria impatiens, quæplerumque nimio labore & vbertate conſumitur, peritque ſi modum non adhibeas, ſua fœcunditate. Colum. lib. 4. c. 3.

At ſuper effuſos ruptis de nubibus imbres,
Et quæ ſæpe ſuas partes agit horrida grando,
Mille etiam teneris illudunt vndique peſtes
Arboribus, culices, bruchi, fucique ſonantes,
Quæque ſolent plexis ramos inuoluere telis,
Erucæ, & tortæ ſpiris, teſtaque volutæ
Reptantes cochleæ, meropeſque, aliæque volucres:
Quarum ſunt quædam, pluſquam per roſtra timendę
Arboribus, tigres ideo de nomine dictæ,
Quod contage mala ſiluam gens inficit omnem:
Vnde lues oritur nulli patienda colono.
Dede neci peſtem infeſtam, fumoque volanti,
Arboreæ ſtirpi diros interfice vermes.
Quid memorem muſcas, quid pictos terga lacertos,
Et quæ lucifugi fodere cubilia talpæ,
Quique cauis mures veniunt ad furta latebris?
Vos iſtas variis, vos demum auertite peſtes
Inſidiis, hanc ipſe viam ſibi ſuggeret vſus.
Nam me præceptis iam parcere pluribus æquum eſt:
Nec mihi cum rudibus res eſt peragenda colonis,
Nec doceo priſcos campi Laurentis agreſtes.
Vtque omnes paſſim pollent hac arte coloni,

Vix habet egregios ætas iam noſtra, quod addat
Hortorum ad cultus. Sed non deſcribere villas
Inſignes, celebreſque Hortos memorare canendo
Iam vacuum eſt, patrij nec dicere ruris honores:
At loca & ipſa mihi ignoſcent, dominiq; locorum.
Poſthac fors & erit, ſi Franco opulentia ruri
Contingat, noſtriſque accedat copia rebus,
Vt blandæ demum ſummo de munere pacis
Telluri melior veniat fortuna colendæ.
Nam totum nuper crudelia bella per orbem
Vidimus, & toruo Europam ſub Marte frementem.
Morboſq; horribilemq; famem, febreſq; malignas,
Atque cruentatos ciuili ſanguine campos,
Auerſoſque deos omnes. Quis crimina fando
Explicet, euerſamque fidem, temerataque iura,
Et populos Regum reſperſos cæde ſuorum?
Damnaque nos iſtis etiam grauiora manerent,
Ni de ſupremo conceſſus munere diuûm
Ferret opem, fortique animo LODOICVS, & armis,
Inſtaret lapſis porro ſuccurrere rebus.
Qui poſtquam domitas vtroque ab litore gentes
Addidit imperio, & Francam rem finibus auxit:
Vt mores pariterque bonos repararet, & artes,
Seclaque peruerſo iam redderet aurea mundo,
Legum omnes tibi, Lamonide, conceſſit habenas,
Teque foro rebus, pro ſe, præfecit agendis.
Quo duce cum noſtros Aſtræa reuiſerit agros,
Vt fas eſt ſperare tuis de moribus, vtque
Oſtendunt legum præclara exorſa tuarum:

Florebit terræ iam gloria prima colendæ,
Monſtratæque nouis per te cultoribus artes,
In genus arboreum, per patria rura vigebunt.
Hæc magni inſiſtens veſtigia ſacra Maronis,
Re ſuper Hortenſi, Claro de monte canebam,
Lutetia in magna: quo tempore Francica tellus
Rege beata ſuo, rebuſque ſuperba ſecundis,
Et ſua per populos late dare iura volentes
Cœperat, & toti iam morem imponere mundo.

FINIS.

ADMONITIO AD LECTOREM.

DE VARIA FLORVM PLANTARVMQVE CÆTERARVM APPELLATIONE.

DE Florum, fruticum, plantarumque cæterarum, quæ continentur hoc carmine, iusta legitimaque nomenclatione, vel patrio sermone, vel Latino; non id mihi assumo in præsentia, vt rem decernam: cum nihil sit in tota disciplinarum amplitudine, regnoque literarum vniuerso, de quo minus consensionis, & plus controuersiæ sit inter scriptores. Id enim vel arroganter præiudicare, vel reuocare ad arbitrium meum si velim, parum prudens sim: cum plurimæ plantæ sint, de qua-

rum certa appellatione non conueniat, etiam inter authores præcipuos. Eo accedit, quod ipsi flores, & poma, diuersis donentur appellationibus, pro vario populorum diuersorum vel sermone, vel ingenio. Vnde existit illa nominum confusio, quam videmus in ea parte. Quod, opinor, locum dedit Democrito *in geoponicis, cur negaret fructus vsitatis inter populares nominibus recte appellari posse per eos, qui scribunt de georgicis.* Τὰ γεωργικὰ γράψαντες, οὐ ταῖς εἰθισμέναις ἡμῶν προσηγορίαις ὀνομάζουσι τοὺς καρπούς. *Cum enim plerique fructus donati sint appellationibus peregrinis, quæ Latine reddi commode non possunt: non existimo laborandum de singulis eorum speciebus nominatim, vel patrio, vel Latino sermone recensendis. Quod fieri minime potest sine audacia bene magna, quæ parum felix est interdum, & vt plurimum, per translatitias voces, obscuritati valde obnoxia. Quapropter secutus sum, in illa florum plantarumque interpretatione, consuetudinem magis vsitatam: ne quid noui molirer in ea materia, quæ nulla re plus commendatur, quam vetustate.*

INDEX FLORVM
QVI CONTINENTVR
LIBRO PRIMO.

INDEX FRVTICVM ET ARBORVM SILVESTRIVM, QVÆ CONTINENTVR LIBRO SECVNDO.

Fraxinus.

EXPLICATIO VOCVM DIFFICILIORVM, QVÆ PERTINENT AD AQVAS: EX LIBRO TERTIO.

INDEX FRVCTVVM, ET VOCVM DIFFICILIORVM, QVÆ CONTINENTVR LIBRO QVARTO.

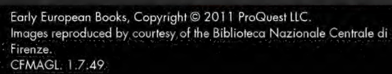
FINIS.

DE VNIVERSA

CVLTVRÆ HORTENSIS DISCIPLINA.

DISPVTATIO,

IN QVA QVÆRITVR, QVÆ FVERIT olim apud Græcos, & Latinos; & quæ ſit hodie, apud nos, hortorum forma, conſtitutioque optima.

SVMMA TOTIVS DISPVTATIONIS.

CAPVT PRIMVM. *Summam olim apud populos litterarum cultu, & humanitate politiores, hortorum fuiſſe dignitatem.*

CAPVT II. *Quæ cœli ſolique poſitio requiratur, pro optima horti conſtitutione.*

CAPVT. III. *Galliam rei hortenſi omnibus regionibus eſſe commodiorem.*

CAPVT IV. *Eam, quæ nunc eſt apud nos in vſu, hortorum formam eſſe omnium perfectiſsimam.*

CAPVT V. *Quomodo peruentum ſit ad eam hortorum perfectionem, quæ nunc eſt.*

CAPVT VI. *Summam culturæ illius apud Græcos olim, deinde apud Latinos fuiſſe ignorationem.*

CAPVT VII. *Hortorum formam apud Romanos, poſtremis temporibus, non tam in ruris amœnitate & elegantia, quam in ædificiorum magnificentia fuiſſe poſitam.*

CAPVT VIII. *Animaduerſiones præcipuæ in hortorum culturam vniuerſalem.*

CAPVT IX. *De naturæ conditione, pro conſtitutione horti.*

CAPVT X. *De artis & industriæ ratione, pro iusta informatione horti, & de quinque partibus artis.*

De Plantatione.

De Cultione.

De Insitione.

De Putatione.

De Irrigatione.

CAPVT XI. *De quadripartita horti distributione.*

CAPVT XII. *De Floribus, & Areæ floriferæ descriptione.*

CAPVT XIII. *De Nemore.*

CAPVT XIV. *De Aquis & Fontibus.*

CAPVT XV. *De Pomario.*

CAPVT VLTIMVM. *Quem conueniat esse eum, qui colendo horto præfectus sit.*

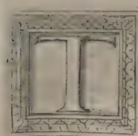

DE VNIVERSA CVLTVRÆ HORTENSIS DISCIPLINA:

DISPVTATIO.

CAPVT I. *Summam olim, apud populos litterarum cultu & humanitate politiores, Hortorum fuisse celebritatē.*

TAMETSI nihil attineat dicere de Chaldæis, Babylonijs, Aſſyrijs, Perſis, de quibus propter longinquitatem temporum, rerumque vetuſtatem, coniectura poteſt eſſe difficilis: tamen ſi repetantur Annales ſacri, perſpicuum eſſe poterit, quam populi iſti, ad quos primum peruenit cultus, & humanitas, ſtudioſi fuerint Hortorum. Quod planum eſt de Aſſuero: qui *iuſſit conuiuium præparari, in veſtibulo horti, & nemoris, quod regio cultu, & manu conſitum erat*: vt patet ex libro Eſther cap. 1.

De Babylonijs res eſt manifeſta: cum, teſte Plinio, *nihil antiquitas prius mirata ſit, quam Hortos*

penſiles Semiramidis, Reginæ Babylonis. Quod confirmat Q. Curtius Rufus in hiſtoria Alexandri, cum Babylonem Euphrati impoſitam deſcribit: *Super arce*, inquit, *vulgatum Græcorum fabulis miraculum, penſiles Horti ſummam murorum altitudinem æquantes, multarumque arborum vmbra, & proceritate amœni.* Idem exiſtimandum de Perſis, vt meminit Xenophon in Cyro. Chaldæos autem propter camporum immenſitatem, obſeruationemque ſiderum, conſtat terræ & hortorum cultioni fuiſſe deditiſſimos.

Sed eo cultu longe magis commendari cœpit Græcia, quæ fecit in Hortorum cultu & celebritate progreſſus eoſdem, quos faciebat in ſtudio bonarum litterarum. Hinc Lycei & Academiæ nobilitas, quæ habebantur in nemoribus, Hortiſque amœniſſimis, vt teſtatur Eupolis apud Laërtium, ἐν εὐσκίοις δρόμοισιν Ἀκαδήμου. *in vmbroſioribus ambulacris Academi.* Vnde Horatius ad Florum, epiſtolarum libro ſecundo.

Atque inter ſiluas Academi quærere verum.

Id autem magis explicate dicit Ariſtophanis interpres, his verbis, ἣν δὲ ἡ ἀκαδημία γυμνάσιόν τι ἐν Ἀθήναις, ἐλαίαις καὶ ἄλλοις δένδρεσι κατάσκιον. *Eſt Academia Athenis Gymnaſium, oleis, alijſque arboribus conſitum.* Quod Plutarchus innuit in Sylla, de quo ſic habet: ἐπεχείρησε τοῖς ἱεροῖς ἄλσεσι, καὶ τὴν ἀκαδημίαν ἔκειρε δενδροφορωτάτην. *Iniecit manum in lucos ſacros: & arboribus refertiſſimam Academiam populatus eſt.* Quin Tul-

lius lib. 5. de Finibus ad Brutum, facit mentionem hortuli illius, in quo Plato disputare solebat: eundemque memorat, primo de Legibus, *cum Clinia, & Lacedæmonio Megillo, in cupressetis Gnoßiorum, spatijsque siluestribus, de rerum publicarum institutis, & optimis legibus disputare solitum.* Adeo valde bene conueniebat sapientiæ cum siluis, Hortisque, apud Græcos.

Ipsum etiam Epicurum, magnum patronum voluptatis, auditorium suum constituisse in Hortis accipimus: & vt obseruatum est à Plinio libro naturalis historiæ 10. cap. 4. *primus hoc instituit Athenis Epicurus otij magister, in ipsa vrbe delitias, agros, villasque poßidere: vsque ad eum moris non fuerat, in oppidis habitari rura.* Quod pluribus explicat Laertius in eius vita, vbi mentionem facit de eius Horto. Nam cum esset in extremis, *pro se commendabat Timocrati*, voluptatum suarum fido collegæ, *auditorium quod erat in Horto*, Τιμοκράτει, κατὰ δυνατὸν, τὴν ἐν τῷ κήπῳ διατριβὴν παρακατίθεμαι. Is enim delectabatur imprimis deambulationibus ijs, quæ fieri solent ad vmbram arborum: in eo minus pinguis fratre suo Metrodoro: qui, quod ad beatam vitam pertineret, id ventre metiebatur vniuersum. In eo autem Timocrates hortorum studio, socium habuit Apollodorum, sectæ illius magnum defensorem, qui Κηποτύραννος appellatur à Laertio; quod in Hortis Epicuri dominaretur, vir asper & tumidus, ea supercilij grauitate, quæ decebat philosophum, bene, vt

erat, impudentem. Illud autem hortorum regnum retinuit authoritatem ſuam apud poſteros, per ſucceſſores. Quærit enim Tullius per litteras ab Attico, libro Epiſt. 12. *Quis illo*, quo ſcribebat, *tempore nobilis Epicureus fuerit Athenis, qui hortis præfuerit*: quos identidem Democriti fontibus irrigaſſe Epicurum meminit Cotta apud Tullium libro primo de Natura Deorum: vbi diſputat copioſe de illius doctrina. Sed quia magnus erat magiſter voluptatis Epicurus, nihilque melius otio & ceſſatione, tanquam puer mollis & delicatulus, eſſe putabat, non morabor eius authoritatem, pro tuenda Hortorum dignitate: *cum tantum licentiæ haberet eius Hortus*: vt monet Tullius libro 1. de Natura Deorum.

Quapropter Philoſophiæ ſeuerioris imploranda fides, pro commendatione Hortorum apud Græcos: quos celebrauit vetus ſchola cum Platone, Speuſippo, Ariſtotele, Xenocrate, cæteriſque liberalioris ſapientiæ ducibus & magiſtris. Aiunt ipſum etiam Lacidem Cyrenæum, Archeſilai ſucceſſorem, Academiam ſuam habuiſſe in Hortis: vt de eo teſtatur Laertius: ἐσχόλαζεν ἐν ἀκαδημίᾳ, ἐν τῷ κατασκευασθέντι κήπῳ ὑπὸ Ἀττάλου τοῦ βασιλέως. *Lacides Academiæ ſcholam habebat in horto, quem Rex Attalus fieri curauerat.* Horum porro Philoſophorum Hortos deſcribit Strabo libro primo Geographiæ, quos memorat oleis, alijſque frondentium arborum generibus ornatos, ei non abſimiles, quem deſcribit Euſtathius libro primo de amoribus Iſmeniæ & Iſmenes, in pala-

tio Sosthenis, myrtorum, cupressorumque ordinibus splendide distinctum. Et Vitruuius libro quinto, proponit imaginem Lycei, ad exemplum loci cuiusdam amoenissimi.

Occupauit Romanos non mediocriter idem studium; cum primum Græcorum consuetudine mansuetiores facti litteras receperunt. Nam summa vilitas erat, summaque ignominia rei Hortensis, primis Reipublicæ temporibus: cum rei suæ perattenta gens, de elegantia nondum cogitabat.

Hoc paces habuere bonæ, ventique secundi:

Vt monet Poëta, epistola ad Augustum. Luxum enim, & delitias attulit pacis opulentia, quarum vsus ignorabatur in populo rudi, & rerum cæterarum, præterquam suæ vtilitatis, imperito: quo tempore, vt idem docet,

Romæ dulce diu fuit, & solemne, reclusa
Mane domo vigilare, clienti promere iura,
Maiores audire, minori dicere, per quæ
Crescere res posset.

Qui mores erant ciuitatis nondum elegantis & politæ; quod meminit Plinius libro 18. capite 4. *Romanos*, nimirum temporibus primis, *vt necesse erat, arua tantum coluisse*, de Hortorum videlicet amoenitate & elegantia parum sollicitos: quod studium opulentiori Reipublicæ, populoque politiori venire cœpit, postquam

Græcia capta ferum victorem cepit, & artes
Intulit agresti Latio.

Tum ſua rei Hortenſi acceſſit dignitas, ſuaque commendatio, per quam celebritas quæſita patricijs & optimatibus: quibus deinde perſuaſum, dignitati ſuæ ſpectationem quoque ſuam venire iam non poſſe, niſi per Hortorum magnificentiam: quæ deinde vanitas exarſit, vſque ad libidinem & intemperantiam: vt patet ex litteris ad Atticum, quibus mores ciuitatis iam delicatæ deſcribuntur. Nam dici non poteſt quam cupide & ardenter, pro parandis Hortis, ſcribat Tullius ad Atticum lib. 12. cum nihil ſit quod peræque flagitare videatur: *& quidem ob hanc cauſam,* inquit; *nihil enim video, quod tam celebre eſſe poßit*: nec ita multo poſt. *De Hortis etiam atque etiam rogo, omnibus meis, eorumque quos ſcio mihi non defuturos, facultatibus.* Quod litteris conſequentibus repetit, vſque ad excuſandam cupiditatem. Tanto, videlicet parandorum hortorum deſiderio tenebatur: cuius rei rationem reddit per alias litteras eam: *neſcio quo pacto celebritatem requiro, itaque Hortos mihi conficias, neceſſe eſt.* Tum vero ſubijcit: *De Hortis quæſo explica, & communices, quantopere velim, & quare velim.*

Hinc toties celebrati litteris, Druſi, Lamiæ, Pompeij, Claudij, Luculli, Cæſaris, Mæcenatis, cæterorumque patriciorum Horti. Sic enim exiſtimabant viri dignitate ſpectatiores, poſt res domi, foriſque bene geſtas, ſatisfacere ſe non poſſe ſuæ laudi, & gloriæ, niſi poſſeſſione Hortorum, quibus ſumma Reipublicæ Romanæ fortuna, rebus pacatis, ni-

hil propemodum habuit magis commendabile, ad nominis celebritatem.

Carthaginenſes vero, qui de imperio orbis terrarum per id tempus contendebant cum Romanis, nemo dubitauerit fuiſſe magnos Hortorum cultores; poſtquam traditum à Varrone, Græcos omnes, qui de re ruſtica ſcripſerunt, quos memorat innumerabiles, per vnum Pœnum nobilem, Magonem nomine, fuiſſe ſuperatos.

Scripſit enim ea de re libros octo & viginti, quos Caſſius Dionyſius Vticenſis reddidit Græco ſermone, & Sextilio Prætori in Bithynia miſit: eoſdemq; actos in compendium Deiotaro Regi obtulit Diophanes. Adeo verum eſt populos omnes, qui ſe commendarunt aliqua ingenuitate bonarum litterarum, Hortenſis culturæ fuiſſe ſtudioſos: cui fere cuncta barbaries ſemper fuit infeſtiſſima. Nam rebus per Imperium Romanum inclinatis, nihil propemodum contemptius fuit eo ſtudio, per id omne tempus, quo Barbari volitarunt per Europam, qui, vt in artes cæteras, ſic in eum cultum inuexerunt quandam peregrinam inſolentiam: per quam plane negligi cœpit hoc ſtudium: in quo colendo tuendoque quædam ſemper vitæ honeſtas fuit; in negligendo, infamia ac turpitudo. Cum autem pro vario populorum ingenio, variam fuiſſe hortorum colendorum rationem planum ſit: conſtituendum erit, quæ omnium fuerit optima; poſtquam de cæli ſolique affectione, ad horti formam optimam maxime

idonea, erit constitutum.

CAPVT II. *Quæ cæli soliqué positio requiratur, pro optima Horti constitutione.*

Non dicam de moribus populorum varijs, pro vario Hortorum cultu, quod esset & infinitæ, & inutilis operæ. Satis est, pro suscepta re, si dixero breuiter de cæli solique ipsius Horto conuenientis indole; quod erit non expeditum: cum sæpe contingat, vt idem solum quod floribus conueniens est, non æquum sit fructibus. *Non enim*, inquit Varro de re rust. lib. 1. cap. 7. *eadem omnia, in eodem agro, recte possunt: vtque alius est ad vitem appositus, alius ad frumentum, sic de cæteris, alius ad aliam rem.* In Campania, cælum Falernum propitium est vino, Appulum frumento, oleæ Venafranum. Nam vt docet Virgilius primo Georgicon.

Continuo has leges, æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis.

Adeo nimirum parce liberalis est, vt nunquam late patere sinat idem beneficium.

Hic segetes, illic veniunt felicius vuæ,
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina.

Vbi Poeta concessas dotes singularibus solis persequitur pluribus, quam regionum partitionem Pindarus in Pythiis longe antea; Columella vero libro tertio de re rustica aliquanto post meminit, vbi habet *Mysiam, Libyamque abundare frumentis, Tmolon, & Corycion florere croco, Iudæam & Arabiam pretiosis odoribus illustrem haberi.* Nam vt declaratum à Plinio libro 18. *in omni culturæ parte valet*

oraculum

oraculum illud, quid quæque regio patiatur.

Quapropter non poteſt ſatis dici, quantum referat, qua cæli poſitione conſtituatur Hortus. Quæ cauſa eſt, cur pleriſque ex Africa de terræ cultu ſcriptoribus Tremellius, apud Varronem, fidem haberi nolit, *propter cæli, ſolique diſtantiam.* Fundus autem is, *vbi ſalubritas non eſt*, inquit Varro lib. 1. de re ruſt. cap. 4. *cultura non aliud eſt, atque alea domini vitæ, ac rei familiaris.*

Itaque villico diligenti & accurato imprimis laborandum eſt, de cæli ſolique ſitu perueſtigando, ne perdat operam omnem, ſi peccet in ea parte, quæ præ cæteris conſiderari debet.

De cælo ipſo video, quid ſenſerit agriculturæ magnus arbiter Varro. Cum enim orbis terrarum diuiſus eſſet in duas partes ab Eratoſthene, alteram, quæ eſt ad meridiem, ad ſeptemtriones alteram: ſtatuit partem ſeptemtrionalem meridiana longe ſalubriorem, & *quæ ſalubriora ſunt*, inquit, *illa fructuoſiora*, libro 1. cap. 2. Ex quo conficit, Italiam Aſia ad colendum fuiſſe oportuniorem: *primum quod ſit in Europa; ſecundo, quod hæc temperatior pars eſt, quam interior: nam intus, pæne ſempiternæ ſunt hyemes.*

CAP. III. Galliam rei hortenſi omnibus regionibus eſſe magis idoneam.

Quæ facit ratio, cur iudicem Galliam, non Italia modo, ſed terris omnibus, rei Hortenſi commodiorem, quæ ſupra cæteras omnes cæli temperatiſſimi ſit: tantumque de parte meridiana communicet, quantùm neceſſarium ſit moderando ſeptemtriona-

lium ſiderum frigori: quæ temperatio omnium maxime conueniens eſt, ſiue floribus, ſiue fructibus educandis; his enim vt calores propitij ſunt, ſic nocent illis, ſi nimij ſint. Quæ commoditas ſatis per ſe patet ex vicinitate regionum quibus Gallia communicat. Pertinet enim ab vna parte ad Angliam & Germaniam, vbi pro cælo frigidiore, flores ſunt folioſiores; ab altera vero pertinet ad Italiam, vbi pictiores mitioreſque fructus, pro cælo clementiore, prouenire ſolent. Cum autem Horti perfectiſſima complexio floribus, nemore, aquis, pomario contineatur, quibus omnibus cælum noſtrum videtur eſſe imprimis accommodatum: meo iudicio cenſeri debet, pro recta Horti conſtitutione, omnium optimum illud, quod mite floribus, nemori algidum, aquis ſalubre, fructibus & pomis tepidum ſit: quale conſtat inter omnes, eſſe noſtrum.

De ſoli bonitate, non interrogabo conſcientiam villicorum, quando ſumma felicitas Hortorum noſtrorum ſatis per ſe monet, quid de ea æſtimandum ſit. Nulla eſt oratio, quæ poſſit aſſequi ſoli noſtri benignitatem; de qua dicerem pluribus, ſi ſcriberem ad alios, quam qui ſentiunt beneficium tantæ commoditatis: nec ipſa tellus vbertate ſua oſtenderet felicitatem, quæ ab aliquot annis ſic cohortari cœpit induſtriam hominum noſtrorum, vt nulla re magis quam Hortenſis rei ſtudio ſe propemodum nobilitarit ætas noſtra: quæ laudabilis quædam inſania eſt huius ſæculi: cum nulla domus ſit in ciuitate, paullum

liberalis & honeſta, quæ ſe non commendet oſtentatione Horti alicuius: ipſiquè patricij, & principes in regno viri, de pomariorum ratione vniuerſa palam commentari, & tradere dogmata non dubitent. Ex quo factum, vt quod olim gerebatur per ſeruitiorum vile miniſterium; magni iam, excelſique ſpiritus ſit, informandæ arboris, Hortique deſcribendi colendique, profiteri diſciplinam. Contra quam expoſtulabatur olim ab hiſtorico naturali lib. 18. cap. 3. quod ſuo tempore, *agros, Hortoſque vincti pedes, damnata manus, inſcriptique vultus exercerent.* Quæ luxuriantis & perditæ Reipublicæ calamitas fuit. *Cum olim*, vt ipſe teſtatur eodem loco, *ipſorum Jmperatorum manibus colebantur agri, vt fas eſt credere, gaudente terra vomere laureato, & triumphali aratore: ſiue illi, eadem cura, ſemina tractabant, qua bella, eademque diligentia arua diſponebant, qua caſtra: ſiue honeſtis manibus, lætius omnia proueniunt.*

Quæ felicitas contigit ætati noſtræ: in quo non modo Regni proceres, ſummique Magiſtratus oblectant ſe hortorum cultione: ſed etiam Rex ipſe Chriſtianiſſimus, medias inter belli paciſque curas, non putat alienum à ſua majeſtate deſcendere interdum ad eam animi remiſſionem, quæ percipitur è ſtudio tam liberali. Nam Florum Hortorumque cultum omnem ſic habere cœpit in delitijs, vt nihil exquiſitum ſit, in amœnitate ruris vniuerſi, quod perficiendæ villarum ſuarum magnificæ molitioni non

afcifcat, pro captu vnius cuiufque, fumptibus infinitis, quafi velit ornamentorum luxu & opulentia, fortunatæ telluris ipfius prouocare benignitatem.

CAPVT IV. *Eam, quæ nunc eſt in vſu apud nos, Hortorum formã, eſſe omnium perfectiſſimã.*

Cum voluptatis gratia, multo magis quam vtilitatis comparetur Hortus, ea Horti forma cenferi debet omnium optima, quæ maxime compofita fit, ad eam amœnitatem quæ ruri percipitur; quam video quatuor quafi elementis contineri vniuerfam, floribus, nemore, aquis, pomario. Ex quarum partium iuftiffima temperatione liquet Horti formam effici omnium abfolutiffimam. Per quid autem potiffimum veniat gratia ei partium compofitioni, aut quid fuper ea re imputandum rationi, non difputabo nimis fubtiliter & defidiofe: fentiunt fatis, qui afficiuntur voluptate ruris, quanta decentia fit temperationis iftius; licet non ita perfpicuum fit, quid præcife gratiæ per fe conferant partes fingulæ, vnde exiftat illa fpecies admirabilis, quæ rapit oculos, & occupat admirationem, per fingularem eam partium aptarum inter fe conuenientiam. Quæ partitio, in Hortenfis rei diftributione vniuerfa, fuis omnibus fic eft abfoluta numeris, vt non modo melior fuerit nunquam, fed ne vel in pofterum perfectior vlla excogitari poffit.

Nam fic per eam temperata funt omnia varietate & elegantia: fic picti florum colores, denfæ opacitates nemorum, fontium riuorumque liquidæ perennitates, amœniffimique ordines arborum pomiferarum inter fe mire confentiunt ad decentiam: vt

nihil fingi queat, quod ad curiosam ruris amœnitatem magis appositum esse videatur.

Neque tamen contigit propterea, quod video deploratum à Plinio, in prœmio libri XIV. in re rustica, *vitam desiisse, vbi viuere cœpit voluptas*: quasi rus emendate cultum non ferat elegantiam lautiorem. Verum tametsi discrepent nostri mores, ab illo Vulteio Mena, quem laudat Horatius ad Mæcenatem, qui de sua re vnice sollicitus.

Aruum, cælumque Sabinum
Non cessat laudare, & amore senescit habendi.

Quique factus, pro se, suisque rationibus, ex nitido & eleganti, sordide rusticus,

Sulcos & vineta crepat mera.

Tamen per industriam cultorum perfectum est, vt in Hortorum forma, quæ viget id temporis apud nos voluptas ipsa seruiat vtilitati; & si conferre volumus nostra cum antiquis, non solum Hortorum elegantia, sed etiam fructuum vbertate, & copia videbimur longe superiores. Nam peruenimus ad eum sapientiæ gradum tantopere laudatum à Poëta, quo villarum nitorem, cum vtilitate coniunximus. Sic ille videlicet ad Numonium Vallam epistolarum libro primo.

Vos sapere, & solos aio bene viuere, quorum
Conspicitur nitidis fundata pecunia villis.

Vnde plena lenociniorum videri cœpit ars illa, quæ voluptatem fructuosam afferat. Sic ex ea commoditate ætas nostra, notitiam disciplinæ Hortensis

partim in formandis arboribus, partim in floribus educandis aſſecuta eſt perfectiſſimam: adeoque ita de rerum noſtrarum elegantia longe potiori iure prædicare poſſumus, quam Poeta Venuſinus

Venimus ad ſummum fortunæ.

In iis præſertim, quæ ſpectant Hortorum elegantiam, ruriſq; amœnitatem. Nam partim noui orbis, per maris commercium communicati beneficio, partim ſtudio & induſtria cultorum noſtrorum, plurima poſtremis temporibus his, ad Hortorum cultum & decentiam, comperta ſunt, quorum nullum ferme extat apud maiores veſtigium. Sic autem ſtatuo, vt partes hæ, quibus Hortorum deſcriptio continetur omnium rectiſsima, nunquam fuerunt ab omni parte elegantiores, per eas, conformationis & decentiæ Hortenſis eam effici abſolutionem, qua nec fuit vſquam vlla maior, nec in poſterum eſſe poſsit.

CAPVT V. *Quomodo peruentũ ſit, ad eam Hortenſis culturæ perfectionem.*

Quomodo autem poſtremis temporibus iis factus ſit aditus ad eam perfectionem diſciplinæ Hortenſis, quæ nunc eſt, dicere non erit alienum: quod vt memoriæ recentis eſt, non difficulter repeti poterit. Nam cæli ſolique Gallici commoditate parum feliciter vſos maiores noſtros, in eoque paullo fuiſſe rudiores, dicere non verebor. Atque vt rem aggrediar; cum ante ciuiles motus vltimos, induxiſſet luxum & abundantiam in ciuitatem, fortuna rerum noſtrarum, quæ tum erant florentiſsimæ; illarum amplificando ſplendori quæſitus decor ab Horto-

rum cultu : cui , vt ferebat opulentia temporum, ſuggerendis ſumptibus non defuit cupiditas optimatum. Eorum , vt fit , illico imitatores extitere permulti de priuatis,præſertim ex negotiatorum publicanorumque ordine , qui tum frequens erat in vrbe & copioſus. Illi , vt erant diuites & pecunioſi, nullis parcebant ſumptibus , pro conſtituendis Hortis.

De floribus exquiſitiſsimis , tulipis præſertim, laboratum eſt primo : tum quæſiti longe , ductique fontes impenſis omnibus , ficti , ſimulatique amnes latiſſimi de canalibus domeſticis. Quid plura ? Inducendarum Hortis aquarum miræ libidines conſecutæ : tantam licentiam dabat luxus. Deinde deducta res ad fructus procurandos : inſitionibus eruditis arborum partus inſolentes , maturitates , grauiditateſque pomorum per diſciplinam & artem repertæ. Quibus , pro conciliando colore , Solis de muro reflexi aſcitus fauor : externæ arbores magna pecuniæ vi traductæ , pro nouis ramorum ſocietatibus, per inſitionem excogitandis : poſtremo conſtitutus ordo confuſioni , quæ prius erat : cui acceſſerunt puluillorum exquiſitæ deſcriptiones, textuſque areolarum mirifici : vnde deſignationes , compoſitioneſque Hortorum extiterunt hæ , quas videmus iam, emendatiores ſimulacris omnibus : ſed opum diſsipatione propemodum incredibili : quo deinde luxu cœpit infici ciuitas prope omnis. Vt autem fauebat cæli temperatio , neque , vt apparet , deerat ſoli be-

nignitas: commoditatum istarum opportunitati, villicorum etiam cultorumque accessit solertia, presertim in ipsa cultione fructuum, quorum vbertate & prouentu res ita bene cessit quamplurimis, vt breui, quod erat in medio positum, pro ratione questus patuerit late, pertinueritque ad vniuersos. Ad extremum, partim commoditate fructuum, qui percipiebantur, partim ipsa amœnitate excitatum studium, plantas & arbores expertes sensus ita coegit sub legem & disciplinam, vt iam se fundat arbor, fingatque ad cultoris ipsius arbitrium, & imperatam fructuum vel magnitudinem, vel copiam proferat. Sic ex commoditate tum vtilitatis tum oblectationis, quam ex hoc vniuerso cultu percepit ætas nostra, eam assecuta est disciplinæ istius cognitionem, qua superauit omnem antiquitatem.

CAPVT VI. *Summam culturæ illius apud Græcos olim & Latinos, fuisse ignorationem.*

Nam perspicuum est Græcos Romanosque versatos olim in magna ignoratione delitiarum earum, quæ iam locum habent in Hortorum nostrorum descriptione, quarum nullum propemodum extat apud eos vestigium.

De Græcis res est manifesta, si consulatur Homerus, qui in describendis Alcinoi Hortis, quibus nihil habent heroïca tempora magis in ea parte sumptuosum: ita tenuis & modicus est, vt vel ipsi licentiæ, quam dabat fabula, parcere videatur, pro constituendo Horto summi Principis, qui nihil habere videtur accommodatum ad splendorem, & magnificentiam Rege dignam. Sileo de loci angustiis,

ſtiis, quem τετράγυον facit. Nihil dico de parcitate fontium, quorum vnum ſtatuit tantum, & alterum: nihil de arborum fructiferarum paucitate: vt patet ex ipſa deſcriptione Horti, ſeptimo Odyſſeæ.

Ὄγχναι, καὶ ῥοιαὶ, καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι,
Συκαῖ τε γλυκεραὶ, καὶ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι.

Pyri, Pumicæ mali, & pomi nitidum fructum ferentes, & dulces ficus, & oliuæ florentes.

Nulla autem apparet puluillorum circumſcriptio, nulla decentia, poſiti ſine arte flores, nullus ordo, confuſa omnia: quibus nihil prope addit de ſuo, ipſe Euſtathius, magnus alioquin in cæteris Homeri amplificator. Ex quo perſpicuum eſt, quam rudis erat in eo Græcia, quæ tamen magiſtra fuit olim elegantiarum cæterarum.

Nihil dicam de Heſiodo, qui in eo in quo verſabatur argumento, de terræ cultu, ne verbum quidem fecit vnum, de ea ruris elegantia, quam quærimus. Cumque profiteatur id vnum propemodum, vt bene moratæ grauitatis quandam quaſi diſciplinam tradat: nullam cultionis noſtræ ſimilitudinem, nullam morum, nullam temporum noſtrorum in ea parte concinnitatem expreſſit. Extant in poſtremis Græciæ temporibus apud Heliodorum, qui de Theagenis & Charicleæ; Achillem Tatium, qui de Clitophontis & Leucippæ: & Euſtathium, qui de Iſmenes & Iſmeniæ ſcripſerunt amoribus, deſcriptiones Hortorum, vbi nulla apparet nota varietatis & decentiæ illius, qua ſe commendauit ætas no-

ſtra, in vniuerſæ diſciplinæ Hortenſis amplitudine.

Non maior Hortorum fuit elegantia apud Romanos, quorum vita, vt habuit plus ſeueritatis, & diſciplinæ, quam Græcorum: ita ſerior longe fuit apud eos Hortorum cultus: qui, vt declarat Plinius, ei primum terræ cultioni vacare cœperunt, quam vitæ neceſſitas poſtulabat. Et vt omittam dicere de primis Regum & Conſulum temporibus, quibus, vt monet Plinius libro 19. *ager, pauperis Hortus dicebatur*, cuius cultus pertinebat ad curam matrisfamilias, quæ poſtulabatur negligentiæ, *vbi Hortus eſſet indiligens*: quis Catonem ferendum putet, qui caules & braſſicas prædicabat, pro delitijs Hortorum ſui temporis? Adeo videlicet ſine nitore & cultu, Romæ per id tempus, res erat Hortenſis. Neque exiſtimandum eſt, Republica opulentiori, qualis fuit poſt exciſam Carthaginem, nitoris acceſſionem factam huic cultioni, vt intelligi poteſt ex ſcriptoribus emendatioris ſæculi. Nam Tibullus in deſcribendis ad Cynthiam ruris delitijs, vix recedit ab agricultura duriori, ſummamque oblectationis illius, quæ ruri percipitur, ſtatuit in pomis & vitibus conſerendis. Ita ille elegia prima libri primi.

Ipſe ſeram teneras maturo tempore vites
Ruſticus, & facili grandia poma manu.

Mox redit ad boues & arationem, vnde vix emergit, tam in eo durus, quam nitidus & elegans in cæteris.

Extant apud Virgilium, ſcriptorem, vt nemo

negat, politiſſimum, Hortorum deſcriptiones multæ. Altera eſt Horti Coryciani, ad amnem Galeſum, quarto Georgicon, altera in Moreto, tertia in Hortuli laudibus, quod carmen Virgilio tribui ſolet ab eruditis: quanta tamen vbique ſimplicitas, ætate quam non ſimplici?

Quod locum facit coniecturæ de illo, ſatis probabili, cur impetrare non potuerit à ſeipſo, vt de Hortis, quæ materia ſeſe offerebat in Georgicis, non tractaret. Neque enim dici poteſt, quod in alio occupatus, heroi ſuo præpararet otium: cum ſatis aperte declaret libro 14. Plinius, *præcellentiſsimum Poetam Hortorum dotes fugiſſe, rerum humilitate deterritum.* Quod ſic eſt accipiendum, vt honos ſuus habeatur ſemper Poëtæ tam diuino; de quo quidquam ſuſpicari ſecus nefarium videri debet iuſtiſſimo cuique. Non enim exiſtimandum puto virum tam admirabilem vlla difficultate deterritum. Sic autem ſentio: ſub hæc tempora, quibus ſcripſit Virgilius, vt Horti non erant huius amœnitatis & elegantiæ, cuius nunc ſunt, eum non potuiſſe iuſtum opus edere de re Hortenſi, valde diuerſum à Georgicis, quibus plurima complexus eſt, præſertim libro ſecundo, quæ pertinebant ad Hortorum rationem, vbi *è tantis, quæ retulit, flores rerum modo ſecutus*, vt obſeruatum à Plinio, in procœmio libri 14. nihil omiſit eorum, quæ recipere poterant ornatum in ea parte: quo delectu facto, fieri potuit, vt cęterarum partium tenuitate deterreretur,

ne artis ſuæ faceret periculum in materia non neceſſaria. Non enim per id tempus res Hortenſis diſcrepabat multum ab agricultura communi: cuius amœnitatem propemodum delibauerat vniuerſam.

De Ouidio, magno quamtumuis fabulatore, & ſcriptore ſatis libero, par iudicium fieri debet. Nam in deſcribendo, ad Auentinum, Pomonæ Horto 14. Metamorphoſeon, tam tenuiter & parce copioſus eſt, vt ab ingenio ſuo deſtitutus eſſe videatur.

Proferre poſſem hoc loco teſtimonium Tullij ipſius, iudicis delitiarum Hortenſium ſane quidem non inexperti. Quam multis tamen verbis, quàm nihil dicit, quod comparabile ſit elegantiæ Hortorum noſtrorum, in deſcribendo, ſecundo de Legibus, Fibreno ſuo, amœniſſimaque inſula illa, præ qua magnificas villas, pauimenta marmorea, & laqueata tecta cæterarum ferre non poterat Atticus: ridebatque ductus aquarum, tubos, Euripoſque villarum aliarum, cum venerat ad Fibrenum.

Par eademque ratio eſt cæterorum ſcriptorum illius ætatis, quæ tam diligens erat in omni genere delitiarum, quaſi locus non fuerit huic elegantiæ apud populum delitijs ingenij iam prorſus occupatum, qui vel negligens fuit iſtius ſuauitatis, vel in ea quærenda parandaque non vſus ingenio. Teſtis Palladius, qui in Horti ſui deſcriptione, quæ eſt libro tertio, multa diſputat ſatis diligenter & accurate de porris, cæpis, & caulibus. Omitto Varronem, & Columellam cæteroſque Hortorum deſcriptores

Latinos, qui ne norunt quidem partem vllam decentiſſimæ illius concinnitatis, quam aſſecuta eſt ætas noſtra in Hortorum deſcriptione: credo, quod vtilitate & prouentu voluptatem eam omnem, quæ ex agro percipi ſolet, metiebantur, quales deſcribit agricolas ſui temporis Politicorum ſexto Ariſtoteles: μᾶλλον ὀρέγονται τοῦ κέρδους, ἢ τῆς τιμῆς, *vtilitatis ſuæ magis, quam honoris cupidos.*

Cap. VII. Hortorum formam apud Romanos, poſtremis temporibus non tam in amœnitate ruris, quã in ædificiorum magnificentia fuiſſe poſitam.

At ſermo tam multus eſt apud ſcriptores Auguſtæ ætatis, de Hortorum magnificentia, qua ſe, quemadmodum accipimus, tantopere commendauerant apud ſuos Pompeius, Lucullus, Lamia, Mœcenas, Saluſtius, cæterique in Republica optimates. Nihil enim per id tempus fuit Romæ celebre magis, atque patricium. Vnde liquet, quam ſine cauſa Populus Romanus negligentiæ poſtuletur, in ea parte, in qua tot habet monimenta ſplendoris, & magnificentiæ. Erant reuera apud populum gentium victorem Horti, ſupra quam dici poteſt celebres & ſumptuoſi: non nego. Nam fortunæ Romanæ opulentia, & ipſe luxus tot opibus orbis terrarum ſuperati diues, & affluens, incredibilem magnificentiam induxerat in mores vniuerſæ ciuitatis: ſed non tam Hortorum decenti partitione, iuſtaque florum & arborum deſcriptione, cultuque eleganti continebatur luxus is, quam piſcinarum ædificiorumque molitionibus, cæteriſque ſumptibus immodicis, qui nullo modo pertinebant ad ornandi colendique ruris rationem.

Nam proditum à Varrone, *Hortos Luculli*, cuius villa erat in Tuſculano, *non floribus, fructibuſque, ſed tabulis fuiſſe inſignes*. Aſſentitur Varroni Plinius libro 18. qui *villam Luculli caruiſſe agro*, profitetur: ſed vt erat *profuſæ in ædificijs luxuriæ*, quemadmodum libro 2. teſtatur Paterculus, indulſerat plus æquo cupiditati ſuæ in extruenda, per immanes ſumptus, domo: cuius magnificentia ipſi Tullio, libro tertio de Legibus, in ea re parum alioquin temperanti, digna videbatur reprehenſione: quod, contra quam patiebatur temporum diſciplina, corrumpendæ ciuitati valere poſſet tam peruerſæ cupiditatis exemplum. Et quamuis excuſet magnificentiam, ſuoſque ſumptus, exemplo vicinorum duorum, equitis alterius, alterius vero libertini, qui licet tenuioris ordinis, ſumptus fecerant in villarum ſuarum ædificiis, propemodum pares ſuis: tamen excuſatio iuſta non videbatur in eo, cuius moderatione cupiditas aliorum debebat emendari. Villam alteram habuit in Campania ad montem Miſenum, Tuſci, Siculique maris proſpectu amœniſſimam, quæ deinde tempore conſequenti, pertinuit ad Tiberium, vt teſtatur Phædrus fabula quinta libri ſecundi, & Tacitus libro ſexto Annalium; mox ad Claudium Imperatorem, qui, vt memorat Tacitus, *inhiabat Hortis Tiberij, quos à Lucullo habitos inſigni magnificentia excolebat*. De illis autem ita Plutarchus: ὅπου καὶ νῦν ἐπίδοσιν τοιαύτην τῆς τρυφῆς ἐχούσης, οἱ λουκουλλιανοὶ κῆποι, τῶν βασιλικῶν ἐν τοῖς πολυτελεστάτοις ἀριθμοῦνται.

Ex quo etiam nunc tanta accessione facta ad luxum, Horti Luculliani inter sumptuosissimas res Imperatoris habentur.

Sic aiunt Pomponium Atticum villam habuisse in colle Quirinali, Pamphilianam, *cuius amœnitas non ædificio, sed silua constabat*: quemadmodum meminit in eius vita Cornelius nepos. Siue columnarum ordine frequentissimo hæc silua ornata esset, vt fieri solebat id temporis, quod monet Horatius libro secundo, satyra decima.

Et varias inter nutritur sylua columnas.

Siue naturali pulchritudine, & arborum proceritate vmbrosiori, commendabilis videretur. De cæteris huius villæ partibus silentium per se loquitur: nam si quid habuisset dignum commendatione, non fuisset præteritum à scriptore tam accurato: qui locum quærit tam diligenter, in quo laudet Atticum.

Cum autem Hortorum nomine, apud Romanos, villæ molitio vniuersæ significetur, vt patet tum ex libro tertio Officiorum de Hortis Syracusanis, quos Canius vendidit Pythio, tum ex Hortis Crassipedis in Epistolarum ad Atticum libro quarto, vbi *Tullius quasi in diuersorio cœnare cogitabat*, aliisque Hortis compluribus, de quibus mentio frequens est apud Tullium: facilis esse potest coniectura de cæteris, qui statuarum excellentia, pauimentorum honestate, tabularum sumptu, piscinarum magnificentia, exquisitaque ædificiorum opulentia magis, quam amœnitate ruris erant nobiles. Nam

villarum iſtarum magnificentiam in ſumptibus iis potiſſimum eſſe poſitam, perſuaſum eſſe debet ex libro tertio de Legibus, vbi Tullius ſubagitat eorum inſaniam, qui ſumptibus iis locum dederant. Sic ille: *Quis ferat iſtos, cum viderit eorum villas ſignis, & tabulis refertas, partim publicis, partim ſacris & religioſis?* Ipſe Tullius, qui pro ſua grauitate reprimebat immodeſtiam cæterorum, ſibi ſatis in eo temperare non poterat: nam profitetur apud Atticum libro primo epiſtolarum, *ſe Caietam, ſi quando abundare cœperit, ornaturum.* Vrget autem per litteras conſequentes amicum, ne cupiditati ſuæ deſit. *Velim*, inquit, *vt ſigna, & cætera quæ tibi eius loci, & tua elegantia videbuntur, quamplurima, quam primum mittas. Nam in eo genere, ſic ſtudio efferimur, vt abs te adiuuandi, ab alijs prope reprehendendi ſimus.*

Laborabat nimirum per id tempus eo luxu Reſpublica, quæ iam multum remiſerat de parſimonia maiorum. Quam luxus immoderati licentiam deplorabat ſuo tempore Horatius Ode xv. libri 2. vbi ſæculi ſui deſcribit inſaniam, in ædificiorum molibus ſubſtruendis ad Lucrinum lacum.

——————Non ita Romuli
Præſcriptum, & intonſi Catonis
Auſpicijs, veterumque norma.
——————Nulla decempedis
Metata priuatis, opacam
Porticus excipiebat Arcton.

Eundem

Eundem luxum exagitat etiam pluribus, libro tertio, Ode prima, vbi profitetur nolle permutare ſe villulam ſuam ruris omnino perexigui, quæ erat in valle Sabina, poſtibus inuidendis, diuitiiſque operoſioribus cæterorum. Eam nimirum ædificiorum ſuperbiam induxerat commercium cum Aſiaticis. Poſtquam enim victorem ex Aſia exercitum Sylla reduxiſſet in Italiam, *ſigna, tabulas pictas, vaſa calata mirari* Romæ cœptum eſt primum, vt memorat Salluſtius in bello contra Catilinam: mox ad ædificiorum ornatum, & magnificentiam adhiberi ab omnibus: deinde per immanes pecunias, ſumptuſque infinitos, tranſportari rus; cuius demum omnis gratia conſtabat peregrinitate & inſolentia iſtorum ornamentorum. Scribit Ammianus obeliſcum magnitudinis incredibilis in Hortos Salluſtianos magnis ſumptibus tranſlatum. Et M. Cicero teſtatur oratione pro domo ſua ad Pontif. Pub. Clodium per tempus ædilitatis ſuæ ſignorum vim maximam è Græcia deportauiſſe, quæ ſuis in Hortis collocaret. Vigebat Romæ nimirum per id tempus ornandorum Hortorum ſtudium: nam nullis ſumptibus parcebatur, quod Horti per ſumptuoſas ædificiorum molitiones, ſtatuarum exquiſitarum ornamenta, putarentur ſpectatiores. Sic Iuuenalis de Lucano.

Contentus fama iaceat Lucanus in Hortis
Marmoreis.

Nam longas & magnificas porticus, & deambulacra ædificabant in Hortis, vt teſtatur Celſus ex Vl-

piano libro octauo Digestorum.

Quam insaniam putabat non tolerabilem, ciuitate licet iam corrupta, moribusque deprauatis, Philosophus Romanus epistola prima libri 13. in describenda villa Scipionis Africani: cuius adoratis manibus, ad aram quæ viri sepulchrum putabatur, laudat domum frugalissimi Imperatoris, quam comparat cum magnificentia libertinorum sui temporis. Sic ille grauis, vt semper, contra luxum, & vehemens. *Quantum*, inquit, *statuarum, quantum columnarum nihil sustinentium: sed in ornamentum positarum impensæ causa. Eo delitiarum peruenimus, vt nisi gemmas calcare nolimus*: quæ, vt est magnus declamator, persequitur pluribus.

Sed quod reprehendebat in aliis, ipse sibi non dubitabat indulgere scitæ vir notæque cupiditatis: quamtumuis supercilium tollat interdum contra luxum. Nam Hortos habuit eos in Nomentano, qui superarent pulchritudinem cæterorum, & Principis inuidiam prouocarent. Sunt enim qui persuadere velint Senecam, propter villæ, Hortorumque magnificentiam, proscriptum à Nerone: de quo satis diserte Tacitus libro Annalium decimo quarto, in hanc sententiam. *Nero ad deteriores inclinabat. Hi varijs criminationibus Senecam adoriuntur, tanquam ingentes, & supra modum euectas opes adhuc augeret: Hortorum quoque amœnitate, & villarum magnificentia: quasi principem supergrederetur.* Non faciam ipse verba bene multa, vt tantam immode-

ſtiam excuſem rei capitalis : is ipſe cauſam ſuam agat : ſic ille eodem in loco apud Cæſarem. *Vna*, inquit, *occurrit defenſio, quod muneribus tuis obniti non debui : ſed vterque menſuram impleuimus, & tu quantum princeps amico tribuere poßit, & ego quantum amicus à principe accipere : cætera inuidiam augent : quæ quidem, vt omnia mortalia, infra tuam magnitudinem iacent, mihi incumbunt. Sed opes meas iube in tuam fortunam recipi : hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad ſumma vexiſſe, qui & modica tolerarent.* Honeſta ſpecioſaque oratio, & à Principe in ſpeciem ſatis bene accepta. *Quæ à me habes*, inquit, *Horti & villæ, caſibus obnoxia ſunt ; & licet multa videantur, plerique haud quaquam artibus tuis pares plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores ſpectantur. Vnde etiam rubori mihi eſt, quod præcipuus charitate, nondum omnes fortuna antecellis. His adiecit complexum & oſcula ; natura, & conſuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditijs.* Ex quo apparet per accuſationem eam nihil factum contumeliæ dignitati Hortorum: quorum cultus & magnificentia ſemper innocens eſt in viro primariæ inter optimates dignitatis, & apud Principem gratioſo ; qui poſtea criminum aliorum ſuſpicione laborauit. Eum enim fati ſui duritas perſequebatur : quod ad rem noſtram nihil pertinet. Sermo multus eſſe poſſet de immoderata cupiditate cæterorum, qui quærebant celebritatem nominis, per ſumptus tam immanes, pro molitione Hortorum.

Ex quibus coniicere licet, apud populum Romanum, non tam culti ruris venuſtatem, pomariorumque excellentiam quæſitam, quam villarum ſumptum, & magnificentiam, in quibus ipſa ornamentorum confuſio commendabat luxuriam. Quæ magnificentia, vt apud homines diffluentes luxu, & otio, non tam valere videbatur ad ruris decentiam, quam ad opulentiæ & vanitatis oſtentationem: in quo nihil erat dignum, quod cum admirabili Hortorum noſtrorum amœnitate, & elegantia comparari debeat. Nec facit ad rem Phædrus, quod libro quarto, fabella quarta, meminerit quorumdam delicatorum Hortorum in domo polita & eleganti:

Domum politam, & delicatos Hortulos.

Cum ex orationis vniuerſo contextu nihil colligi poſſit, quod perſuadeat amœnitatem noſtræ ætatis locum habuiſſe aliquem apud eam, qua ſcribebat.

Ex quibus duo confici poſſunt: alterum, Græcos, in Hortorum cultu, naturali pulchritudine ruris; Romanos vero ſuperbis molitionibus, ædificiorumque magnificentia magis fuiſſe delectatos: alterum autem, apud vtrumque populum veram germanamque Hortorum concinnitatem & decentiam vel neglectam eſſe, vel quod magis probabile eſt, prorſus ignoratam. nos enim ad elegantiora peruenimus. Quamquam quæſitam à Latinis ruris amœnitatem indicet Martialis in deſcribenda libro quinto ad Baſſum Fauſtini villa, cuius rуſticitatem inſulſitatem-

que ridet ſatis facere in hunc modum.

Baiana noſtri villa, Baſſe, Fauſtini,
Non otioſis ordinata myrtetis,
Viduaque platano, tonſilique buxeto,
Ingrata lati ſpatia detinet campi:
Sed rure vero, barbaroque lætatur.

Nullum autem elegantiæ, quæ nunc eſt, in Hortis apud nos, per ætates deinde conſequentes, apparet ſignum: adeo diſciplinæ illius vniuerſæ videntur fuiſſe negligentes: de qua, vt iuſta fiat æſtimatio rei totius, breuiter iam, ſed accurate, conſtituendum, quid præceptionis in ſe recipere poſſit: vt naturæ & arti, quibus duobus conſtat omnis agricultura Hortenſis, ſuæ partes ex æquo imponantur.

CAP. VIII. *Animaduerſiones præcipuæ in hortorum culturam vniuerſalem.*

Non mihi magnopere laborandum puto de præceptionibus hic faſtidioſe congerendis, verboſaque propoſiti argumenti commendatione: in tanta præſertim multitudine ſcriptorum, per quos, partim patrio, partim peregrino ſermone diſputata eſt hæc materia: vt omittam veteres prope infinitos. Res enim nulla eſt, de qua, non modo noſtra, ſed etiam omni ætate ſuperiori, tam abundanter & copioſe ſcriptum ſit. Non poſſum tamen quin breuiter admoneam, quæ debeant in vniuerſum obſeruari à cultoribus, pro Horto diligenter & accurate præparando.

Prima prudentiæ pars eſt, loci ipſius, in quo conſtituendus Hortus, æſtimare naturam, quod imprimis præcipit Plinius libro 17. Hiſtoriæ naturalis, ca-

pite ſecundo, *ad ſoli naturam, loci ingenium, & cæli cuiuſque mores, dirigendam ſolertiam.* Quod in omni agricultura caput eſt præcipuum. *In natura enim*, quemadmodum monet Plinius, *colendi maxima portio eſt:* quod explicat pluribus in prooemio libri 14. vnde, meo quidem iudicio, parum audiendus Scrofa apud Varronem, *qui terræ cælique vitium, domini ſcientia, & ſumptu emendari poſſe* vult capite quarto libri primi de re ruſtica: vel benignam in partem accipiendus. Nam ſi natura non conſpiret: quid ab arte, vel diligentia ſeparari queat? Sunt tamen qui moliuntur id, vt naturam ſua arte & induſtria ſuperent: ſed quam difficulter & operoſe interdum, & vt plurimum, quam parum feliciter, ipſi viderint. Quatuor video deſiderari à Palladio, libro primo de re ruſtica, capite ſecundo, quibus bene colendi agri ſumma ratio contineatur, *aerem, terram, aquam, & induſtriam*: quod de natura & arte debet intelligi. De quibus exponam breuiter quid ſtatui debeat, vt certum eſſe poſſit, quid vtrique parti, quid altervtri imputandum ſit: dicam primo de natura, quo nomine perſpicuum eſt, ſiderum, ventorumque primum, tum ſoli ipſius rationem contineri vniuerſam.

CAPVT IX. *De naturæ conditione, pro conſtitutione Horti.*

De ſideribus ac ventis, quibus naturæ prima præcipuaque pars conſtat, nihil habeo præciſe, quod commendem. Tenendum illud quod pertinet ad omnem agricultionem: imperandum terræ; ſed cælo, quod eſt ſupra deliberationes noſtras, obſe-

quendum. Quamquam ſuſpicatur Tullius ſecundo de legibus, *terra cultum ſegniorem fore, ſi ad eam tuendam, ferroque ſubiiciendam, aliquid ſuperſtitionis acceſſerit.* Quod ſuperſtitionibus implicatæ mentes, ariolationibus miſere obnoxiæ ſint: per quas ſuus induſtriæ locus vix relinquitur. Id autem cautum fuerat longe prius à ſapiente, his verbis: *Qui obſeruat ventum, non ſeminat; & qui conſiderat nubes, numquam metet.* Quod tamen non ſic eſt accipiendum, vt cæli ventorumque ratio nulla prorſus haberi debeat: in quibus vim agriculturæ propemodum præcipuam poſitam puto. Sed eam opinor eſſe loci huius ſententiam: qui de ventis & nubibus, quibus nihil eſt magis incertum, certus eſſe voluerit, laboraueritque nimis anxie, vt ſecuritatem obtineat in ea parte, eum operam perditurum.

Exiſtimo tamen ventorum vim omnem, quam Plinius libro 18, capite 32. putat *cæleſti longe ſcrupuloſiorem*, plurimum loci habere debere in agricultura: neq; idcirco prorſus negligendam: ſed cultores de Plinij ſententia ſerio admonendos, ex libro 18. capite 24. *confitendum eſſe, cælo maxime conſtare agriculturam, Virgilio iubente prædiſci ventos, ante omnia, moreſque ſiderum.* In quorum præſenſione exploranda, exponendiſque rerum futurarum ſignificationibus, & cælo deprehendendo, non fuiſſet tam multus: ſi id ad terræ cultum nihil intereſſe putauiſſet. Nihil enim eſt, quod tam accurate præcipiat libro primo Georgicon, vt ventorum aura-

rumque importunitati quam diligentiſſime caueatur. quod prius commendatum fuerat ab Arato.

——————ἐσκέψατο δ᾽ εἰς ἐνιαυτὸν.

Ἀστέρας, οἵκε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν

Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ᾽ ἔμπεδα πάντα φύονται

Agricolam in omnem annum contemplari debere ſtellas, & quarum quæque tempeſtatum hominibus nunciæ ſint, vt omnis cultura rite procedat. Quaſi nihil debeat ſuccedere, ſi pars ea negligatur. Idem viſum Columellæ in præfatione librorum de re ruſtica, *cæli & anni præſentes mores intueri debere villicum.* Nam vt monet Theophraſtus, ὅλως ἡ τοῦ ἔτους κατάστασις. εὐκαίρων γὰρ ὑδάτων, καὶ εὐδιῶν, καὶ χειμώνων γινομένων, ἅπαντα εὔφορα, καὶ πολύκαρπα, libro 8. cap. 8. Vt autem authore Plinio, libri 19. procœmio, *non minus conferunt rura deprehendendo cælo, quam ſideralis ſcientia agro colendo*: diligens & accuratus ſit, in patrio more retinendo, pro conſulenda tempeſtatum opportunitate: vſui & experientiæ, quæ conſtitit, ex longa obſeruatione apud exercitatos agricolas, plurimum tribuat, vt tempora de cælo ſeruet: non id tamen, vt fit per ſimplices & imbecillos, qui vanis obſeruationibus dediti, implicatique religionibus, omnia faciunt aniliter & ſuperſtitioſe. Anni quatuor partes præcipuas, rationemque ventorum omnem, & ſingulas quaſque tempeſtatum affectiones notet, & perdiſcat: non ignoret Lunam, Soliſque conuerſiones brumali ſolſtitialique reuocatione diſtinctas cognoſcat, quibus, quoad poterit, culturæ ſuæ rationem

nem accommodet: miſer erit, & animi ſemper pendebit, ſi laboret de cæteris. Quamquam non deſint, teſte Plinio, *qui cælum terræ parere cogant, vt quæ in ſiccis ſerantur, orientem, ac ſeptemtriones ſpectent; quæ in humidis, meridiem.*

Altera naturæ pars in Horto præparando conſideranda, poſtquam de cælo conſtiterit, pertinet ad ipſius telluris ingenium: cuius mores imprimis ſpectandos accurate præcipit Xenophon in œconomico, hunc in modum. φασὶ τὸν μέλλοντα ὀρθῶς γεωργήσειν, τὴν φύσιν χρῆναι πρῶτον τῆς γῆς εἰδέναι· ὀρθῶς γε ταῦτα λέγοντες. ὁ γὰρ μὴ εἰδὼς ὅ,τι δύναται ἡ γῆ φέρειν· οὐδ᾽ ὅ,τι σπείρειν, οἶμαι οὐδ᾽ ὅ,τι φυτεύειν δεῖ, εἰδείη ἄν. *Qui felicem agricolationi dare operam velit, huic ante omnia cognitam eſſe ſoli naturam aiunt oportere. Et ſcite quidem iſtud affirmant. Qui enim ignorat, quid ferre ſolum poſſit: is profecto, nec quæ ſint mandanda ſemina, nec quæ ſerendæ ſtirpes, intelliget.* Idem monet Theophraſtus libro octauo hiſtoriæ plantarum capite 8. *attendendum ad quid cuiuſque ſoli indoles apta ſit.* πρὸς ἅπερ εὐφυὴς ἑκάστη γῆ. Idem pręcipit Columella in præfatione: *Qui ſe*, inquit, *in hac ſcientia perfectum profiteri volet, exploratum habeat, quid cuique plagæ conueniat, quid repugnet.*

Longa eſt oratio, multaque vis rationum, quibus id perſuaderi queat. Certum enim eſt, inſitas à natura diuerſis regionibus diuerſas affectiones eſſe, vnde tarditates, habilitateſque camporum exiſtunt hæ, quas per ſola terrarum diuerſa videre ſolemus.

Eamque locorum differentiam diligenter obſeruet villicus, ne plus imponat agro quam admittere in ſe poſſit. Quamquam ſunt nunc quidem, qui de ſoli conditione & naturæ minime ſibi laborandum putent: quod certis per artem periclitationibus, præmedicandæ telluris viam aſſecuti, eam ad omnia præparent. Sed ſic exiſtimo, vitia quæ proueniunt ex cauſis naturalibus, poſſe quidem corrigi tantiſper: ſed tolli prorſus non poſſe. Vnde Plinius libro 17. poſtulat eos dementiæ manifeſtæ, qui *terram terra emendari poſſe putant*: quod in anguſto, tenuique fundo tolerabile videretur, in quo cultoris diligentia vincere poterit terræ infelicitatem: quamquam proditum à Plinio, *in agro Syracuſano cultorem aduenam, elapidato agro perdidiſſe fruges luto.* Adeo verum eſt, intereſſe plurimum, vt terra indolis ſuæ ſimplicitati relinquatur, cuius beneficio vtendum: licet ſi ſegnis tardaque ſit, cultu adiuuari poſſit; reprimi vero, ſi plus iuſto fertilis: quod pertinet ad alteram partem, quæ artis eſt & induſtrię.

De terræ colore non putat laborandum Palladius libro primo de re ruſtica: *quod*, inquit, *bonitatis autor ſit valde incertus.* Quamuis de Berytij ſententia, terra nigricans ſit omnium laudatiſſima: ἀρίστη γῆ, ἡ μελάγγεως, ὑπερεπαινουμένη παρὰ πᾶσι: cui libro ſecundo γεωπονικῶν aſſentiuntur Anatolius & Diophanes. Sed ſeminum differentiæ, fundus, quoad fieri poteſt, eſt accommodandus. Hunc autem in terrarum delectu ſtatuit ordinem Palladius libro primo. *Eligendus*

pinguis ac reſolutus ager, qui minimum laborem poſcit, & fructum maximum reddit. Secundi meriti eſt ſpiſſus, qui labore quidem maximo, tamen ad vota reſpondet. Illud vero deterrimum genus eſt, quod erit ſiccum ſimul & ſpiſſum, macrum & frigidum, qui ager peſtiferi more fugiendus.

Poſtquam conſtitutum erit de ſoli natura, de villæ ipſius, ſiue Horti poſitione deliberandum. Nam Varro capite 4. libri primi monet, *permagni intereſſe, vbi poſitæ ſint villæ, & quo ſpectent.* Exiſtimat autem magnus ille arbiter ruris, *villæ poſitionem ad exortus æquinoctiales aptiſſimam, quod æſtate vmbram habeat, hyeme Solem.* Horti vero poſitio omnium feliciſſima, ex Palladio, ea eſt, *cui leniter inclinata planities, curſum aquæ fluentis per ſpatia diſcreta deriuat.* Hortus autem is, qui cælo clementi ſubiacet, & fontano humore percurritur, prope eſt vt liber ſit, & nullam propemodum colendi diſciplinam, vel leuem admodum requirat. Quapropter optandus terrarum ſitus is, qui neque ita planus ſit, vt reſtagnet; neque ita præruptus, vt diffluat; neque ſic obrutus, vt in depreſſiſſimas valles ſubſidat; neq; tam arduus, vt excelſitate ſua immodice pateat caloribus, tempeſtatibuſq; violentis. Sed vel campus apertior, qui humorem pluuium fallente cliuo ſubducat; vel collis, per latera molliter inclinata deductus. Certum enim eſt, modice depreſſos, iacenteſque cliuos, arboribus fructiferis eſſe longe commodiores. Nam tales requirit Didymus

libro ſecundo γεωπονικῶν· οἱ τόποι οἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἀνακεκλιμένοι, καὶ πρὸς Βορρᾶν νεύοντες. *loca in montibus decliuia, & verſa ad Boream.*

Mea autem ſic eſt opinio: vbi cæli ſalubritatem, vbertatemque ſoli nactus eris, quæ duo requirit in primis Cato, de ſitu plano, vel pendenti, de terrarum æquo vel iniquo tractu, non magnopere laborandum: eam vero villæ, Hortorumve poſitionem omnium eſſe laudatiſſimam, quæ vberiori fundo, cæloque ſalubriori, camporum proſpectum adiungat patentiorem, quod ruri ſuper omnia commendatur, vt innuit Horatius.

Laudaturque domus, longos quæ proſpicit agros.

Negat autem Fundanius apud Varronem, Hortum à domo remoueri debere: quod terram, propter ædificia, putet eſſe longe fructuoſiorem.

Cum autem temporum noſtrorum diſciplina traduxerit omnem ruris cultum, ad ſimplicem munditiam & amœnitatem: *optimum erit*, quemadmodum præcipit Plinius, libro 18. capite 5. *pro parando fundo, aliena inſania frui: ſed ita tamen, vt villæ tutela non ſit oneri:* qualem deſcribit Martialis libro ſexto ad Caſtricum.

Et caſa iugeribus non oneroſa ſuis.

Ipſa vero Horti deſcriptio accomodanda ad vniuſcuiuſque fortunam: in qua, ſicut in cæteris, habenda ratio dignitatis primum, tum commoditatis. Cauendum itaque, ne loci conditionem ſuperet fortunæ magnificentia: nihil enim eſt magis odioſum, quam ſi

modus in ea re non ſeruetur, præſertim per hoctempus, quo iudiciorum contra publicanos conſtitutorum ſeueritate luxus emendari cœpit. Nam ad erubeſcenda veniebamus, niſi per legum prouidentiam cautum eſſet. *Ædificium*, inquit Palladius libro 1. *pro agri merito, oportet inſtitui: quod plerumque immodice ſumptum difficilius eſt ſuſtinere, quam condere.*

Hortorum ergo laxitas reſpondeat fortunæ, cuius modus omnis ab vſu communi ciuitatis petendus erit. Vt vero nihil videtur tam populare, quam ſi ſumptuoſi Horti populo pateat liber aditus: quemadmodum nuper vidimus Gaſtonem Aurelium Regis patruum, per Hortum ſuum in ædibus Lucemburgicis, apud omnes ordines factum gratioſiorem: non alienum videbitur à dignitate patriciorum, ſi ſumptibus his quærere velint opinionem liberalitatis & magnificentiæ: modo nihil odioſum ſit in eorum fortuna, quæ niſi libera ſit à ſuſpicione criminis, populo & multitudini mouebit inuidiam & indignationem.

Qui vero ſtudioſi ſunt otij, rerumque tranquillarum: Hortos habeant eos, qui coli poſſint multo magis aſſiduitate & diligentia, quam pompa atque luxu. Nam vt habet Palladius libro primo, *fæcundior eſt culta exiguitas, quam magnitudo neglecta.* Vt enim tempora in ciuitate ſunt maledicentiſſima, non ita facile eſt vitare ſermones vulgi, & fabulam: quod honeſtiſſimo cuique per modeſtiam, parſimo-

niamque, in ea parte ſedulo vitari debet.

Capvt x. De artis & induſtria ratione, pro iuſta informatione horti, & de partibus artis.

Cum vero, quod eſt naturale, pro recta Horti conſtitutione prouiſum erit: quantum pro rerum neceſſitate fieri poterit, quærendum eſt artis & diſciplinæ ſubſidium, cuius beneficio natura vel adiuuari ſi per ſe bona ſit; vel, ſi deterior, emendari queat. Quamquam ſibi ſubuenire interdum ipſa per ſe natura ſolet, cuius inſito vigori, nulla propemodum tarditas afferre poteſt faſtidium. Sed identidem iuuari debet per cultoris artem & induſtriam: cuius partes præcipuæ ſunt, plantatio, cultura, inſitio, putatio, & irrigatio: quæ pertinent ad curam naui & diligentis villici. In iis autem quæ ſpectant ad terræ cultum, Palladius libro primo deſiderat *officia iuuenum & imperia ſeniorum.* Decernant hi, quos obſeruationum diuturna ſeries fecit in omni conſideratione naturæ peritiores, quatenus cælo ventiſque credi oporteat, & quem in modum terra quælibet debeat tractari: illorum vero partes erunt, eam afferre diligentiam, quæ neceſſaria erit, vt rite ſeruentur ea, quæ per ſenes mandabuntur.

De Plantatione.

Pro florum, fruticum, arborumve plantatione, ſeruetur ſitus regionis: plantandi tempus, ſecundum cæli ſolique naturam notetur. Omnia quæ ſeruntur, creſcente Luna, diebuſque tepidis ſerenda ſunt. Nam quæ cogit, denſat, & includit frigus, educit tepor & euocat. Quo planta vero robuſtior eſt, eo ſcrobem, cum terræ committitur, requirit altiorem. Omnem cæli ſtatum pati poſſunt malus &

pyrus: ſed tepidiore magis vtraque delectatur, ſoloque pinguiore. Seminarium in ſolo mediocri impune poteſt inſtitui, vt in terram meliorem ſata minori negotio transferri poſſint: plantarum enim earum, quæ transferuntur, poma ſunt longe generoſiora, laudatiōraque. Licet autem peracerbi fructus omnes mitigentur cultu, numquam tamen plus veræ & ſinceræ benignitatis accipiunt, quam ſi transferantur in terram mitiorem. Nam vt eſt iampridem obſeruatum à Plinio libro 17. cap. 10. *Arborum, vt hominum, natura, nouitatis & peregrinationis auida eſt, & ipſe tranſitus mirum in modum fructus mitigat etiam ſilueſtres: at conuenit nutricem indulgentiorem eſſe quam matrem.* Quod præcipit Columella libro tertio capite 8. *Prudentis*, inquit, *coloni eſt, ex deteriore terra potius in meliorem, quam ex meliore in deteriorem transferre.*

Video autem Virgilium de ſitu plantæ ipſius, cum transfertur, laborari velle, libro ſecundo Georgicon.

Vt quo quaque modo ſteterit, qua parte calores
Auſtrinos tulerit, qua terga obuerterit axi,
Reſtituant.

Idem obſeruari vult Theophraſtus lib. 2. hiſtoriæ cap. 7. ἣ θέσιν ἣν πρὸ εἶχεν ἔνια τῶν δένδρων, τὰ πρὸς βορρᾶν, καὶ τὰ πρὸς ἕω, καὶ τὰ πρὸς μεσημβρινά. Obſeruandum *ſitum quem arbores habebant, aut ad aquilonem, aut ad orientem, aut ad meridiem.* Quam doctrinam non cenſet Plinius libro 17. capite 11. admodum neceſſa-

riam. Non enim existimat fieri posse, vt id esset omissum à Catone, si ad rem attinere putauisset: fatetur tamen, *cauere demum id plerosque, vt plaga deputati cacuminis meridiem spectet, quod pertinere videtur ad insitionem.*

De Cultione. Cum mitigato solo, probatæ compertæq; indolis plantam commiseris, attendere debes ad peculiarem eius affectionem, cui diligenter & studiose obsequendum. Nam vt notat Paxamus libro γεωπονικῶν decimo, ἑκάστῳ τῶν δένδρων ἰδιάζουσά τις ἁρμόττει κεχωρισμένη θεραπεία. *Vnicuique plantæ quadam propria & peculiaris cultio conueniens est.* In quo autem posita sit summa vis cultionis illius, explicat Palladius, cum circumfodi identidem arbores, adiuuarique fimo, liberari impedimentis herbarum noxiarum, & breuissimis frequentissimisque terræ fossionibus sedulo sollicitari vult. Nam per cultionem assiduam & diligentem, solum quodlibet, etiam stirpium quarumvis asperitate efferatum, mitigari putat: in quo consentire videtur cum Theophrasto qui lib.3.c.3. de plantis, existimat omne solum & fieri deterius per negligentiam, & melius per curam & cultionis assiduitatem. ἐξαμελούμενον ἅπαν, χεῖρον γίνεται· θεραπευόμενον δὲ ἅπαν, βέλτιον. Quamquam in plantis, vt in animalibus, quasdam esse velit siluestres penitus atque feras, quæ recusent per se mitigari: contra Hipponem, qui cultu plantas etiam immansuetiores mansuefieri posse existimabat. Τὸ γὰρ μὴ προσδεχόμενον ἡμέρωσιν, ὥσπερ ἐν τοῖς ζώοις, τοῦτο ἄγριον τῇ φύσει. *Quod non suscipit in se cultum,*

cultum; *illud quemadmodum in animalibus, natura ferum eſt*. Quantum vero diligens cultus neceſſarius ſit ad Hortorum tuendam dignitatem, patere poterit ex eo, quod eius negligentia ſummam ruris faciat ignominiam: & Virgilius præcipiat laudari ingentia rura, coli melius exigua.

Laudato ingentia rura,
Exiguum colito.

Cultionem excipere ſuo tempore debet inſitio per quam, vt monet Plinius libro 17. capite decimo, *omnia tarda prouentu, ac degenerantia, reſtituenda ſunt*. De inſitionis vero ratione videri debet primum, quæ naturalis ſit arborum ſocietas. Quædam enim per ſe ſunt inſociabiles, gaudentque ſolitudine, vt Cupreſſus, Pinus, Larix, & complures aliæ, quæ diffiſſo ſponte libro aut ligno duriore fœdus recuſant: *repudiat quippe aduenam inhoſpitalis duritia*, vt monet Plinius libro 17. Sed opinor nullas inſeri melius, quam quæ plus habent germanitatis inter ſe: quod naturale ſit ſocietatis vinculum, illudque omnium arctiſſimum, germanitas. Neque enim plantas omnes recte commiſceri poſſe puto: contra quam placitum eſt Palladio, qui confundit ſpecies, vltra quam communis inſitionis ratio recipiat: coniectura ductus, opinor, magis quam vſu, & experientia. Cui tamen aſſentitur Plinius cum tantopere laudat Virgilium, quod *inſitam nuci arbutum, malo platanum, ceraſo vlmum inſeri poſſe exiſtimarit*. Non enim, vt obſeruatum à

De inſitione.

Varrone, *pyrum recipit quercus, nec ficus oleam, aut olea vitem*. Sunt enim quædam plantarum naturales inimicitiæ atque ſimultates, quæ reconciliari nunquam poſſunt. In omni vero inſito, de Palladij admonitione, ſemper ſurculi conuenientes arboris ſoliditati includendi ſunt: per commiſſuras imprimendus ſurculus: truncus vero quo recipitur, bifurcus, trifurcuſve interdum eſſe poteſt, quamquam cæduntur vt plurimum rami omnes, ſolo capite relicto.

De cauſis inſitionis adeundus Theophraſtus, qui feras arbores ſocietate manſuetiorum per quandam quaſi diſciplinam mitigari vult, libro tertio capite 23. de plantis. ἐξ ὀξέων καὶ πικρῶν, γλυκέα γίνεσθαι, *ex triſtibus & acerbis dulces fieri fructus*. Et libro ſecundo. εἰ τῇ θεραπείᾳ δύνανται μεταβάλλειν. *ſi cultu mutari poßint*. Quod Plinius in proœmio libri 16. fuſius explicat in hunc modum. *Pomiferæ arbores, quæque mitioribus ſuccis, voluptatem primæ cibis attulerunt, ſiue ipſæ vltro, ſiue ab homine didicere blandos ſapores adoptione & connubio*. Mox deducta res ad luxum, inquit, libro 17. *arborumque adulteria excogitata ſunt, vt nec poma pauperibus naſcerentur.*

Non dicam ſingillatim de ſingulis generibus inſitionum, quæ fieri ſolent per ἐνοφθαλμισμοὺς, ἐμφυτείας, ἐγκεντρισμοὺς, ἐμβολὰς, ἐμφυλλισμοὺς, de quibus conſulendi ſunt Florentinus, Diophanes, Didymus libro decimo γεωπονικῶν. Nec cæteras ligni corticiſve fiſſiones, quæ ſunt obuiæ vnicuique, percurram oratio-

ne longiori: complexus enim eſt præcipuas Palladius in ſuo carmine.

Nam, quacumque virens alienis frondibus arbos
Comitur, his diſcit credita ferre modis;
Aut noua diſcreto finguntur germina libro;
Aut aliud ſummo robore fiſſa capit;
Aut virides oculos extremi gemma tumoris
Accipit, & lento ſtringitur vda ſinu.

Quæ pluribus exponit eo in loco. Sed per diuerſas artis periclitationes, & rerum experimenta, eo progreſſa eſt ætas noſtra: vt omnem in ea parte naturæ vim & capacitatem aſſecuta ſit. Nihil enim poſtremis temporibus, quibus celebrari cœpit ars iſta, prætermiſit fructuum, pomorumque confundendorum inſania, per varias inſitionum ſpecies, quibus longinquitas temporum, experimentorumque diuerſitas attulit eam perfectionem, quæ nunc eſt. Vnde ſatis dici non poteſt, qua commendatione digna ſit hæc diſciplina, per quam didicimus prouocare naturam, efferataſque & agreſtes plantas, per ſocietatis beneficium, mitigare. Cæli autem ſolique conditiones variæ, in periclitandis, experiundiſque plantarum ſocietatibus, fœderibuſque diuerſis, admonere poterunt, quæ cuique fundo inſitionis ſpecies magis conueniens erit.

Huic autem diſciplinæ plurimum attulit adiumenti palatio, quod eſt inuentum noſtræ ætatis, de qua dicendum pluribus ſuo loco, cum de pomario præcipiendum erit. Nunc de putatione, in qua præ-

cipuum est industriæ & artis istius momentum, paucis agendum.

De Putatione.

Vt plantæ prima inclinatio est, propagatio sui, per putationem sedulo liberari debet ab impedimentis omnibus, quo se vegetam præbeat, & alacrem ad fœtum, qui per se non pertinet ad fructum, sed ad fruticationem, quam in ipsa vegetatione, per propagationem ligni, primum intendit natura. Fructus enim deficientis naturæ partus est, fruticatio vero, valentis & vegetæ. Quapropter vt fructui consulatur, reprimenda est accurate ramorum luxuries: quidquid enim ligno adimitur, fructus grauiditati & copiæ conceditur: vt nude satis declarat Plinius. *Inhibenda semper*, inquit, *fœcunditas, quia quidquid materiæ adimitur, fructui accedit.* Ex quo fit, vt plantæ ramosiori, fructus contingant exiliores. Idcirco perniciosæ virgultorum luxuriei ferro inclementer occurrendum: sed ita tamen, vt parcatur primæ germinationi, ne incitante se succo, dum per vegetationem, patet exitus liber laxato meatui, fiant vastiores rami, lignique satus numerosiores. Nam si copiosiore ligno siluescat arbor, nimiaque fundatur in omnes partes, breui laborabit obesitate: ipsaque se obruet fœcunditas, quod contingere solet arboribus imputatis. Vnde perspicuum est, summam culturæ istius, recta putatione contineri; de qua satis accurate præcipi non potest: cum per eam non modo planta informetur ad nutum cultoris: verum etiam quandam quasi fœcunditatis dis-

ciplinam accipiat, vnde consequatur copia fructus multo laudatioris.

Rectæ autem putationis modus optimus est, si fiat inter duas gemmas, plagam obliquam accipiat ramus, deputatum cacumen meridiem spectet, & per suum tempus cædatur arbos. Putationis autem legitimæ tempestas optima est, mense Martio, quo tempore germen desinit facere suspicionem sui: nam, inquit Palladius libro quarto, non prius desinit esse suspecta germinatio. Seram vero putationem sequitur vbertas fructuum, citiorem ligni copia. Existimat Leontinus fieri debere putationem, quam confundit cum arborum purgatione, μετὰ τὴν καρπολογίαν, quod fuse docet γεωπονικῶν libro decimo, in quo paucos habet, opinor, sectatores. Breuiorine autem, an longiori modo ramus putari debeat, video controuersiam inter peritos. Certe nolim ipse cædi arborem flagellis oblongioribus, vnde plures emineant oculi, ne germinationis multitudini impar sit natura. Quapropter erit sapientis putatoris, æstimare vim rami cuiuslibet: nam fortiori plus muneris & materiæ videtur imponendum, quam debiliori. Modus vero putandi omnium rectissimus est, iuxta ipsam commissuram rami superioris, vnam vel duas gemmas relinquere. Admonet autem Leontinus, per putationem *plantam informari debere, cum mollis est & tenera.* σχηματίζεται τὸ φυτὸν, ἐφάπαλον ὄν. Quo tempore frequentari, fingique debet sarculo putatorio, vt formam accipiat eam, quæ

de cultoris arbitrio, pro conditione loci, imprimenda erit. Nam per putationem ſic mos imponitur vegetationi, vt ſe fundat arbor ad ſui cultoris arbitrium, parteſque impoſitas imperatæ fructuum vel grauiditatis, vel copiæ per ſeſe vltro ſuſcipiat. Quamobrem non ſine cauſa boni ruris æſtimatores, in recta putatione, præcipuum cultionis arborum momentum conſtituendum putant; quæ ſi fiat ex præſcriptione artis, cultoris expectationem ſuperabit vbertas. Certe nihil video peræque commendari à Theophraſto, qui ſic libro tertio περὶ φυτῶν. πρῶτον μὲν καὶ μέγιστόν ἐστιν ἡ κλάσις. *primas partes & pracipuas habet putatio.*

De Irrigatione. Reſtat de irrigatione; per quam cæli terræque ſiccitati ſubueniendum ſuo tempore: quod monet non ſemel Palladius, *regionis ſiccitas adiuuetur aquationibus*: vt vigeat vegetatio quæ delectatur humore, qui plantæ foſſionibus & rigationibus crebris conciliandus. Maxime vero flores teneri, ſi cælum abſtineat ab imbribus, crebrius irrigari debent, ni fortaſſe ſuccurrat perennitas riui vicinioris, qui ſi deſit, vel petendus fons ex alto, vel puteus imprimendus, vel comparanda ciſterna, vt de cæli beneficio collecta vis aquæ fortuitæ, neceſſitati ſubueniat. *Si hac omni facultate carueris*, inquit Palladius libro primo, *ſemper altius tribus, vel quatuor pedibus, ad paſtini ſimilitudinem fodies Hortulum, qui ſic cultus negligat ſiccitates.* At quis languor, quæ ignominia Hortorum eorum, quibus aquæ iu-

gis gratia defuerit? nihil enim miserabilius eo rure, quod ea parte careat, quæ ruris anima sit, de qua magis conuenienter dici poterit suo loco. *Tempus rigandi*, inquit Plinius, *matutinum atque vesperum ne inferuescat aqua Sole.* Monet autem Alcæus apud Athenæum, *tempus anni esse difficile, cum omnia sitiunt præ nimio æstu.* ἁ δ' ὥρα χαλεπά, πάντα δὲ δίψᾶ ὑπὸ καύματος.

Et hæc sunt, quæ pertinent ad naturam, & artem culturæ Hortensis, de quibus dicere proposueram: nunc vero dicendum de singulis Horti partibus, vt sua constet vtilitas præceptis vniuersalibus, ex consideratione partium singularum, quas, pro tuenda carminis instituti iusta partitione, quatuor esse constituo, flores, siluam, fontes, & pomarium. Qua distributione partium, pro recta Horti constitutione, statuo non modo perfectiorem vnquam fuisse nullam; sed ne posse quidem in posterum excogitari perfectiorem. Sic enim per eam, omnia temperata sunt varietate & elegantia, vt ad conuenientiam ruris, Hortorumq; pulchritudinem nihil præterea desiderari posse videatur: cum natura ipsa, ratioque complexionis huius, pulchritudinem venustatemque ab oculis ad animum transferens, in ea admirabili specie & forma sic acquiescat, vt nihil præterea desideret, nihilque sit eorum quæ sentiuntur aspectu, quorum descriptio speciem oculis intuentium exhibeat amœniorem. Nam olera, herbæque simplices nihil faciunt ad eam Hortorum de-

CAPVT XI. *De quadripartita Horti distributione.*

centiam quam quærimus. Quapropter iis prætermiſſis, ne pateat latius oratio, quam mihi conceſſum eſt à curioſis & elegantibus: ſummam amœnitatis illius, quæ exiſtit è re Hortenſi, reuocabo ad memoratam quatuor partium enumerationem, & dicam ſingillatim de ſingulis.

Cap. XII. De floribus & area floriferæ deſcriptione vniuerſa.

Horti pars anterior, ſit areæ floriferæ deſcriptio, quæ debet eſſe in ipſo domus proſpectu, ex ſententia Caſſiani Baſſi in γεωπονικῶν libris: κῆπον κατασκευαστέον, μὴ πόῤῥω τῶν οἴκων, ἐν τῷ πλησίον· ὥς τε καὶ τὴν ἀπὸ θέας παρέχειν τέρψιν, καὶ ἀπὸ τῆς εὐπνοίας. *Præparandus Hortus, non longe ab ædibus, in propinquo, vt & ab aſpectu, & ab odore ac fragrantia voluptatem afferat.* Quare conſerenda buxo, deſtinata pars floribus recipiendis, & pro loci conditione figuranda puluillis & areolis, locuſque præparandus, qui nec parietum anguſtia, nec arborum opacitate preſſe nimis includatur: omnia libera ſint & patentia, vbi flores conſiti ſunt, qui ſolent aperto cælo, lociſque patentibus hilarari non mediocriter. Planities ipſa iuſta & æquabilis, quæ nihil habeat eminens, aut lacunoſum. Floribus autem in ordinem ſuum digerendis, figurandiſque buxi textibus modi ſunt innumerabiles. Eam enim decentiam conuenientiamque partium, per homines noſtros aſſecuta eſt ars topiaria, cui nihil deſit ad ſummam pulchritudinem. In quo cœpimus eſſe longe ſuperiores maioribus noſtris, quorum Horti in areolarum ſuarum deſcriptionibus nihil habebant artis illius & decentiæ, quæ nunc eſt. Nulla enim

textilis

textilis operis eſt elegantia, nulla figurarum varietas, nulla textuum excellentia, quam non exprimat & imitetur per buxum topiaria, cuius arte & ſolertia iam delicatiſſimi componuntur Horti, & formæ quam emendatiſſimæ. Certe quantum ſpectat ad concinnitatis illius admirabilem texturam, qua fiunt hodie deſcriptiones arearum floriferarum, nil par tulit omnis ætas ſuperior.

De floribus non eſt ſatis in promptu quid dicam: *tum quod nulli ſuper ea re poteſt eſſe facilius loqui,* vt teſtatur Plinius libro 21. capite primo, *quam ipſi rerum naturæ pingere, laſciuienti præſertim, & in magno gaudio fertilitatis ludenti*: tum quod ita copioſe & diligenter diſputatum ſit de illis, per tam multos. Cum tamen mihi propoſitum ſit ab initio oſtendere, quantum omnis anteacta ætas in Hortorum deſcriptione vniuerſa concedat noſtræ: non poſſum quin breuiter admoneam, quod non tam iuſte fuerat obſeruatum olim à Plinio, communicato per commercium nauigationis orbe terrarum, florum, fructuumque externorum vim ſummam additam ruri noſtro, qui ne vel noti quidem erant maioribus, noſque illis in eo longe eſſe copioſiores.

Deſcribit Ferrarius in ſuis Hortis aſcititiorum ex orbe terrarum vltimo florum multitudinem bene magnam, oratione exquiſita & eleganti, qui ſuper ea re adeundus curioſis. De ipſo florum cultu, qui per ſe facilis eſt, & obuius vnicuique, non congeram præceptorum infinitorum multitudinem non

neceſſariam : quod illorum culturæ par eademque ratio ſit, quæ plantatione, cultu, & irrigatione continuetur omnis. Nam inſitio certarum eſt non omnium. Culturæ autem iſtius ſumma vis in eo videtur eſſe poſita, vt vnicuique flori deſignetur ſolum conueniens. Mediocre magis eſt accommodatum Horto florifero : flores enim primarij, quales ſunt Tulipa, Corona imperialis, Anemona, Narciſſus, Hyacinthus, Roſa, ſolum amant tenue, quod neque per denſitatem nimiam excludat irrigationis beneficium, neque per nimiam raritatem illud non excipiat. Eo accedit quod plantæ laſciuiant in ſolo pinguiori, ipſoſque flores herbeſcentis luxuriei obeſitas obruat. Quapropter ſoli laſciuientis vbertas aſpergi debet arena, vt eius emendetur felicitas. Colores autem floribus inducere alios, nouoſque mentiri, ætatis noſtræ, vel certe ſuperioris inuentum eſt; quæ delitiarum omnium ad Hortorum decus pertinentium nouitate & ſolertia, ſupra quam dici poteſt, ab aliquot annis nobilitari cœpit.

Cap. XIII. *De Nemore.*

In iuſta Horti deſcriptione, partes ſecundas nemus habere debet. Vt enim tuendæ contra ferociam ventorum domui, ornandoque Horto anteriori, per ſe idoneum eſt : Horti domuſque vicinitatem, non ſine cauſa ſequi debet : à quo plurimum amœnitatis ipſi villæ acceſſerit, ſi partim textus honeſtate & decentia, partim ſpatiorum immenſitate, partim etiam arborum ordine diligenti & accurato, fundatur per Hortum vniuerſum. Quod ornamen-

tum ruris esse antiquissimum, accepimus à Salomone. Et proditum à Tullio, primo libro de Legibus, Platonem cum Clinia & Lacedæmonio Megillo, *in cupressetis Gnoßiorum, spatiisque syluestribus, de rerum publicarum institutis, & optimis legibus disputare solitum.* Video apud eundem Tullium multis in locis syluarum amœnitatem, inter ornamenta ruris, super omnia commendari: & si Plinio fides habeatur, fiebant olim sumptus in ea re tam magni, vt pro vmbra inducenda Hortis, *arbores bello, armisque quæsitas* libro 12. capite secundo memoret. Syluarum solitudinem & amabilem secessum laudat imprimis Tacitus in Dialogo. *Nemora vero,* inquit, *& luci tantam mihi afferunt voluptatem, vt inter præcipuos carminum fructus numerem, quod nec in strepitu, nec inter sordes & lacrymas rerum componuntur, sed secedit animus loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus sacris.* Virgilius autem sic commendat syluas in Eclogis, vt eas vrbibus anteponendas putet.

———Pallas quas condidit arces
Ipsa colat, nobis placeant omnia syluæ.

Per antiquos autem Gallorum Sacerdotes, qui Druides appellabantur, lucos & syluas frequentari solitas, multoque in honore haberi memorant prisci rerum nostrarum scriptores. Cum vero vmbrosiores luci, quandam quasi maiestatem haberent acmodatam religioni, primis temporibus, vt testis est Plinius, lib. 12. cap. primo, *arbores fuere numinum*

templa, priſcoque ritu ſimplicia rura etiam nunc Deo præcellentem arborem dicant. Affirmatque, ſua ætate *non tam auro fulgentia, atque ebore ſimulacra, quam lucos, & in iis ipſa ſilentia adorari.* Digna enim ſemper viſa eſt cultu, hæc vmbrarum horrens & aſpectabilis ſpecies, cuius maieſtate & ſilentio quidam quaſi religionis ſenſus conciliatur. Quæ cauſa eſt, opinor, cur tanta vis ſit opacitatis nemorum, vmbroſique ruris ad amœnitatem, ſine qua languoris omnia pleniſſima videbuntur. Et quamuis fortaſſe caruerit antiquitas hac elegantia, vel certe minus artis in ea parte adhibuerit: video tamen fieri mentionem apud Tullium cuiuſdam deſcriptionis fruticum & virgultorum, quæ reſpondere videatur illi conſertorum inter ſe nemorum perpetuitati, quæ ſic hodie laudatur apud nos. Ita ille bro 15. epiſtolarum ad Atticum: *Tamen hæc* ῥωπογραφία *ripulæ videtur habitura celerem ſatietatem.* Et Auguſti temporibus tondendorum ad normam nemorum artem inuentam primum per Cneium Matium ex equeſtri ordine ſpectatæ dignitatis virum, eumdemque Cæſari familiarem & peramicum, meminit Plinius libro 12. capite ſecundo: cum antea arborum proceritate & opacitate ſyluarum, ſpatiorum ordinibus, diſcriminibuſque perplexis, nemorum pulchritudo omnis contineri putaretur.

Sed dici ſatis non poteſt, quanta cultus & artificij facta ſit acceſſio huic Hortorum ornamento, po-

ſtremis hiſce temporibus, quibus omnia, quæ pertinent ad eam partem, facta ſunt longe elegantiora. Cum non modo luci grandes proportione deſignationeque ſpatiorum tam iuſta conſerantur, vt nihil non inter ſe conſentiat: ſed etiam viridicatorum nemorum concinnitate, fruticum aſcititiorum cultu non indecenti, Hortos ornet & induat ſolertia villicorum. Quid enim lætius pulcriuſque phyllirea, & gelſemino? quorum pereleganti textu circumueſtiuntur Horti ſecundum muros omnes, bellius longe multo quam hedera, qua nihil honeſtius habuit antiquitas, pro veſtitu parietum, vnde ruri pararet ornatum, vt ſatis oſtendit Tullius litteris ad Q. fratrem: *Topiarum laudaui, ita omnia conueſtiit hedera, qua baſim, qua intercolumnia ambulationis.* Quæ delitiæ vix tolerabiles viderentur delicato faſtidio noſtræ ætatis, quæ in hoc genere ornamentorum ſuper omnia dignitatis amans eſt & munditiæ. Nihil enim textibus iis, qui Hortorum parietibus adhibentur, & viridicati nemoris vniuerſa ratione amœnius eſt: & ne qua pars eſſet in Hortis, quæ vacaret ornamentis, inuenimus artem veſtiendorum parietum, quorum nuditas declarat inopiam maiorum noſtrorum in hac parte. Quantam autem dignitatem virides veſtitus ij parietum afferant ruri vniuerſo, non eſt neceſſe dicere pluribus.

De molliori vero teneriorique nemore, quod carpino, citriis, myrtis, lauro, dumis, cupreſſiſ-

que tonsilibus continetur, nihil attinet hic præcipere: cum res sit ipsa per se procliuis, postquam præsertim referre cœpimus omnia ad simplicem munditiam, quæ complectitur summum decus istius partis. Quare nihil præterea præcipiam pro nemoris informandi disciplina, nisi vt lucis grandibus, syluisque proceris, vestitus arborum quam opacissimi, quam rectissimis ordinibus; nemori vero minori, munditiæ quam maxime puræ ac simplices induci possint.

Cap. xiv. *De Aquis & Fontibus.*

Inter deos autem vtiles ruri, implorat aquam Marcus Terentius Varro libro primo de re rustica, capite primo. *Etiam*, inquit, *precor lympham, quoniam sine aqua omnis misera est agricultura.* Quæ pars, Hortorum tertium locum obtinere debet in iusta ruris descriptione: quod ornamentum peruenit ad summam perfectionem villicorum nostrorum industria: & si comparatio fiat in ea parte nostræ ætatis cum superioribus, non erit locus iustæ contentioni. Sic enim aquarum copia, & vbertate, perennitate fontium, riuorum flexionibus, inerrationibusque scatebrarum è terra erumpentium, impetu lapsuque præcipitatorum ex alto torrentium in substratos silices, omnia composita, digestaque sunt ad voluptatem: vt non videam, quid iam ad hanc partem cultus & venustatis accedere possit. Quamuis autem extent vestigia salientium aquarum apud priscos, vt perspicuum est ex libro tertio epistolarum ad Quintum fratrem, vbi ostendit eum

villam mirifica ſuauitate habiturum, ſalientibus additis; quamuis apud Senecam libro 13. epiſtolarum, de villa Scipionis Africani, mentio ſit *aquarum cum fragore labentium*; & Plinius ſecundus libro tertio epiſtolarum memoret amœnitatem & vtilitatem aquæ ſalientis: quid illa tamen ad elegantiam, & delitias fontium noſtrorum, quos ſub diſciplinam ita perduxit artis induſtria, vt præcipuum iam caput ſit, in quo luxuria quærat hodie oſtentationem.

Vt autem riuorum inductionibus, deductionibuſque, non amœnitas modo ruri conciliatur, ſed etiam fœcunditas: non poteſt quin miſerabilem in modum langueat omne rus, ſi aqua deſtituatur. Nam ſcitum illud Theophraſti lib. tertio: περὶ φυτῶν: ἔοικε δὲ ἡ μὲν τῶν ποταμῶν ἔφοδος ἐπάγειν σπέρματα καὶ καρπούς. *aquarum deductio ſolet vim addere ſatis & fructibus.* Idem monet Plinius ad Apollinarem de ſuo Horto, libro quinto epiſtolarum: *prata, herbæ, cuncta perennibus riuis nutriuntur.* Quæ cauſa eſt, cur Ariſtoteles libro tertio de animalibus, præcipiat riuorum deductiones fieri de fonte præcipuo, quæ fundant ſe, commeentque per omnem Hortum: ἐν τοῖς κήποις αἱ ὑδραγωγίαι κατασκευάζονται ἀπὸ μιᾶς πηγῆς εἰς πολλοὺς ὀχετούς. *In Hortis aquarum ductus comparentur ab vno fonte in riuos complures.* Aqua enim plantis omnibus vim affert, & incrementum, vt monet Caſſianus Baſſus γεωπονικῶν libro 11. capite ſecundo. ὕδωρ μείζονα τὰ λάχανα ποιήσει.

Nihil proinde video peræque commendari à Seneca; magno delitiarum iſtarum æſtimatore, & arbitro: quam vt in villarum Hortorumque conſtitutione, aquarum fontiumque opportunitati ſeruiatur. *Nullus erit lacus*, inquit, *cui non villarum veſtrarum faſtigia immineant; nullum flumen, cui non ripas prætexant ædificia veſtra; vbicumque ſcatebunt venæ, ibi noua diuerſoria luxuriæ excitabuntur.* Idem præcipiebat Iliados φ. Homerus.

—— Ἀνὴρ ὀχετηγὸς ἀπὸ κρήνης μελανύδρου
Ἀμφυτὰ, καὶ κήπους, ὕδατων ῥόον ἡγεμονεύῃ.

—Vir ductor aquæ, de fonte profundo,
Per virides Hortos, latices deducit aquarum.

At res non eget teſtimonio locupletiori, quam vſus ipſe communis ſatis per ſe declarat. Si non ſit fontis copia, Martialis ad Cæſarem Domitianum, libro nono Epigrammatum, ad antliæ ſubſidium recurrendum monet.

—De valle breui, quas det ſitientibus Hortis,
Curta laboratas antlia tollat aquas.

Idcirco Diophanes bene fortunatum cenſet eum, qui nactus ſit aquam de fonte proximo: alioquin colligendus imber. Ita ille ſecundo γεωπονικῶν. εὐτυχὲς σφόδρα ὃ ἔχειν ἀπὸ πηγῆς ὕδωρ. Εἰ δὲ μὴ, τὰ ὄμβρια, συναγέσθω. Quod vtrumque ſi deſit, nec longe perquiſiti fontes adduci poſſint, Palladius vult puteos in ſolum imprimi: & nullus erit, qui putet Hortum tolerabilem ſine fonte parari poſſe, niſi qui valde bene ineptus eſſe non recuſet. De aquarum vero perue-

ſtigatione

ſtigatione video nonnullos hac ætate qui venditant induſtriam ſuam locupletibus & pecunioſis; de cæteris non laborant. Ipſi viderint, quibus ſumptus in ea parte faciendi erunt, ne per iſtos aquarios circulatores deludi ſe ſinant, dum Hortorum ſuorum, præ quam res patitur, ſtudent elegantiæ. Satis hiſtoriarum tulit ætas noſtra, in ea materia. Vix enim dici poteſt quam multos viderimus, qui per ſocordem immodeſtiam, contra quam ferebant eorum facultates, pro deducendis aquis fundos ſuos exhauſerint. Sed odioſa eſt oratio, expoſtulatio omnis. Ne perdant operam aquarum quæſitores accurati, Paxamum & Democritum conſulant περὶ ὑδροφαντικῆς, καὶ ὑδρομαστευτικῆς, libro ſecundo γεωπονικῶν capite quarto & ſequenti.

In aquis quatuor ſunt, quæ requiri debere putem, copiam, ſalubritatem, perſpicuitatem, & perennitatem: quæ naturæ dona ſunt. Copiam, & perennitatem facit regionis felicitas; ſalubritatem, & perſpicuitatem, ſoli ingenium. Copioſa cenſebitur, ſi ruris indigentiæ ſufficiat; perennis, ſi non intermittat curſum; ſalubris, ſi nullo ſapore vel odore; perſpicua, ſi nullo colore inficiatur. Cætera ſunt artis: vt eſſe ſolent concurſationes, confuſioneſque aquarum mutuæ; riuis influentibus, effluentibuſque additæ de induſtria cunctationes, præcipitationeſque; acti tortique in altum, variis figuris, fontium iactus; antra rorantia ſcatebris artificioſis, & ſalientibus; fracti per gradus latices, aquarum

magni lapſus in abruptos ſilices, & luſus omnes, quos induxit in fontes luxus priuatorum, quos prætermitto. Longum enim eſſet dicere, quo proceſſerit artificium in ea parte.

Si non deſit perſpicuitas, liquorque pellucidus fontium, qui locum det intuendæ, obſeruandæque piſcium per aquas ludentium laſciuiæ, plurimum conferet ſpectaculo & voluptati. Omnis autem aquarum diſciplina, vt rem complectar paucis, totamque artem eam conferam in verba quam pauciſſima, poſita eſt in reperiendo fonte primum, tum deducendo, quo vocet loci conditio, deinde digerendo in riuos, librandoque, quæ fuſe diſputata ſunt libro tertio Hortorum.

CAPVT XV. *De Pomario.*

Vltima pars eſt de Pomario, quod, vt amat applicari muris, amandari ſe ſinit ad Horti partes remotiores, & priorem locum cedit partibus cæteris. Ita fit autem, vt amœnitati voluptatique priores partes dentur apud Hortos elegantiores, quam vtilitati. Verum quamuis ex tribus iam à me recenſitis exiſtat Horti dignitas & pulchritudo, tamen ſi quarta pars defuerit, quæ eſt de fructiferis arboribus, Hortus erit valde imperfectus: quod ſummæ cæterarum partium amœnitati, addat iſta vbertatem fructuum, magnamque vitæ commoditatem. Quidquid autem contendat Plinius, ſuis temporibus *partem hanc vitæ iam pridem perueniſſe ad culmen, expertis cuncta hominibus, nec quidquam amplius excogitari poſſe*: certe mihi non ita

videtur. Venit enim in animum, etiam desiderari nescio quid, in iusto rectoque arborum cultu, momenti quidem non leuis. Sic enim existimo, quod olim placitum est magno aratori, *non tam discentibus, quam docentibus indigere hanc disciplinam.* Cum enim famulis & vilibus mancipiis de more mandentur partes illæ, quæ per se requirunt artem & prudentiam: fieri non potest, quin peccetur interdum, per imprudentiam eorum qui parum versati sunt in cognitione naturæ; cuius inclinationi, vt plurimum mos gerendus, seduloque attendendum quid ipsa velit, quid spectet, & quo præsertim propendeat, eiusque partes per cultum adiuuandæ. Quod commode fieri non poterit, si per manus illiberales tractetur illud negotium: cum perfecta naturæ cognitio teneri recte minime possit, sine meditatione rationis, quod non cadit in famulorum vulgus, rude semper & imperitum. Nam vt obseruatum ab eodem Plinio, libro 17. capite quarto, vt in cæteris passim artibus, sic præcipue in hoc cultu, *quædam rerum sunt in alto secreta, & suo cuique corde peruidenda.* Eo accedit, quod ipsa vetustas afferat omnibus in rebus, longinqua obseruatione, incredibilem scientiam, quam non recipit in se fortuna famulorum. Vt autem infinitum est dicere de omnibus, quæ longinquitas temporum assecuta est per experientiam in hac disciplina: vniuersitatem præceptorum, quæ circumferri solent de arborum cultu, conferam in admonitiones quam

pauciſſimas, quæ diligenti atque diuturna obſeruatione perſpectæ ſunt.

Pro conſtituendo, quemadmodum decet, pomario, arbores erunt partim proceritate naturali, cælo liberiori proponendæ, partim deprimendæ breuitate trunci ramorumque humilitate, partim applicandæ ad murum, partim etiam mutuis interſerendæ amplexibus, & quadam quaſi perpetuitate textus diffundendæ. Quæ quatuor ſpecies ſunt, quibus arborum diſtributio per Hortos, continetur omnis. Ex qua varietate, admirabilis exiſtit hæc deſcriptio, qua perfecta ratio cultiſſimi pomarij conſtabit.

In proceris arboribus, ſi cæli clementis acceſſerit benignitas, poma cenſeri ſolent à peritis omnibus, guſtu longe laudatiora: quamuis cultum ferant negligentiorem, ſiue quod natura per ſe ſua vi ſuppleat, quod requirit neceſſitas; ſiue quod planta cælo liberiore delectetur, & gaudeat excelſitate trunci, ramorumque indulgentia & libertate. Sed obſeruandum cum Theophraſto, lib. 3. de hiſtoria plantarum, earum arborum tardiores eſſe fructus, quæ proceriores robuſtioreſque ſunt: ἰσχυρότερα τῇ φύσει, ἐκπέττει δὲ ἧττον: quod omnia eo ſint operoſiora, quo fortiora ſunt.

De pumilis arboribus, non ita ſentiendum: citius matureſcunt, & curam requirunt maiorem: ſi enim rami ſint vaſtiores denſioreſque, fructus opacitate perimetur. Quapropter crebra putatione li-

gni ſuperuacanei leuanda arbos, ne trunci officio ſuo imparis humilitas non ſuſtineat partes ſuas. De hac ſpecie, quam ex chamæplatanis priſcorum imitari cœpit ætas noſtra, ſic Plinius lib. 12. capite ſecundo. *Nam chamæplatani vocantur coactæ breuitatis, quoniam arborum etiam abortus inuenimus: hoc in genere pumilionum infelicitas dicta erit: fit autem & ſerendi genere, & recidendi.* Quæ duo modi ſunt, per quos pumiliones fieri ſolent, plantandi putandique peculiari ratione.

Tertia ſpecies plantandi pomarij eſt per ſepes, & certam ramorum inter ſe nexorum perpetuitatem, quæ non differt à ratione plantandi, quæ ſolet adhiberi in pumilis, cum ſit hæc de genere pumilorum: ſed differt in ipſa putandi ratione. Non omne pomiferarum arborum genus idoneum eſt ad textus illos: fructuſque, qui inde proueniunt, non ſunt magnopere laudabiles. Quapropter vſurpatur hæc ſpecies multo magis ad varietatem Horto inducendam, quam ad ſperandam vtilitatem.

Quartum genus eſt, de applicatione pomorum ad murum, ſiue de palatione, per quam beneficium caloris aſcititij, reflexique per murum, fructui conciliatur: quod eſt inuentum ætatis noſtræ, cuius ope tantum acceſſit dignitatis & excellentiæ rei Hortenſi, vt nulla ſit honeſtioris agriculturæ pars, in qua omnis retro antiquitas plus concedat cultoribus noſtris, quam iſta, quæ non modo commendare ſe cœpit inſitorum varietate & copia; ſed

etiam caloris, pro fructibus ad ſolem coquendis, nouo incremento augendi, arte & induſtria. De qua poteſt dici illud Pindari, apud Plutarchum; ἁγνὸν φέγγος ὀπώρας. *purum decus autumni*: cum iam ſumma laus huius tempeſtatis per palationem ruri concilietur. Et meo quidem iudicio nihil eſt iam admirabilius in Hortorum ratione vniuerſa, quam nouæ illius artis ſingulare inuentum. Nondum enim venerat vnquam in animum maioribus noſtris, Solis calorem ſub diſciplinam adduci poſſe, vt pro cultoris arbitrio, non modo amplificandæ fructuum grauiditati, ſed etiam maturitati vrgendæ, accommodaretur; quod artis repertum non tam cultorum villicorumque ſolertia, quam optimatum ſtudio & opera, hac ætate celebratum eſt. Non perſequar oratione longiori commoditates omnes nouæ illius artis, quæ non modo ad Horti pulchritudinem & ornatum per ſe conferat plurimum, ſed etiam ad queſtum & vtilitatem. Nam ſcite Varro, *ea*, inquit, *quæ faciunt cultura honeſtiorem agrum, plerumque non ſolum fructuoſiorem eundem faciunt, vt cum in ordinem conſita ſunt arbuſta, ſed & vendibiliorem, & adiiciunt ad fundi pretium*. Ita videlicet cum voluptate conſentit vtilitas. Nam amœniſſimi illi parietum veſtitus, fructuum tanta varietate, tam picti colores, ſpeciem faciunt interdum ad aſpectum, tam admirabilem, vt ſæpe numero ornatus is iucundiore ſpectaculo ſit, quam villæ domuſque plurimorum lautius ſump-

tuoſiuſque ædificatæ. Quod de Tremelij Scrofæ viri perliberalis, & rerum iſtarum peritiſſimi, nobilibus Hortis profitetur Terentius Varro, libro primo de re ruſtica, capite ſecundo.

Cum autem pertineat cultus is, & ad fructus pictiores habilioreſque educandos, & ad omnem Hortum viridi parietum veſtitu hilarandum: vt bene id ſuccedat, tria præſertim obſeruanda ſunt: primo, delectus fructuum generoſiorum diligens & accuratus: deinde ſua diſciplina arbori ad murum applicandæ imponenda à teneris, vt rami molles & per ſe vltro obedituri ſub vincula venire non recuſent: tertio, vt ipſe textus ſit quam emendatiſſimus, ramorum ſerie quam planiſſima. Si quid diſtortum peruerſumque ſit, vt fit interdum in arboribus quibuſdam, non enim omnes rectæ ſunt, eam prauitatem molli blandaque flexione cultus corrigat. Nam peccant ij, qui torquent arbores flexionibus violentis: quæ niſi blande & indulgenter habeantur, iuſta vegetatione exultare, ſuoque fungi officio minime poterunt. Parcendum autem teneræ præſertim ætati, ne nodo duræ obligationis, vel curuaturæ prauitate, contra morem ramus angatur.

In arborum diſtributione, ſuus ordo cuique generi deputandus, ne per valentiores opprimantur infirmæ. Si ſpiſſiora poma ramos onerent, vitioſa quæque tollenda, vt alimentum cæteris ſuccus æquiparet, & adminiſtret copiam generoſis, quam numeroſa vtilitate perdebat. Quod ſi bonum natu-

ralis fœcunditatis colentium corrumpat inertia, & natura fertilitatis ſuæ pernitioſæ luxuriei permittatur: multum decedet de generis nobilitate pomis copioſioribus. Si ſuſpicionem de ſe faciat arbos, aut de eius affectione dubitetur, ligni ſinceritas oſtendere poterit eius habitudinem.

Vt autem fructuum ſpecies ſunt numeroſiſſimæ: nam, vt monet Plinius, *vix ſpecie figuraue, non modo ſaporibus, ſucciſque toties permiſtis, atque inſitis, enumerari queunt*: nihil certum conſtitui poteſt de appellationibus ſingulorum, quæ pro diuerſo populorum ingenio, quam diuerſiſſimæ ſunt. Quod locum dedit, opinor, Democrito, cur neget fructus vſitatis inter populares nominibus appellari per eos qui georgica ſcribunt. τὰ γεωργικὰ γράψαντες, οὐ ταῖς εἰθισμέναις ἡμῖν προσηγορίαις ὀνομάζουσι τοὺς καρπούς.

De curatione morborum, quibus arbores pomiferæ ſunt obnoxiæ, non neceſſe eſt dicere me: quod nihil à villicis communibus iam ignoretur, quod eo pertineat. Cætera permittenda ſunt eorum meditationi, qui partim pertæſi turbarum, partim etiam irati rebus, partim denique ruris otio & ſolitudine delectati, commentandi gratia ſecedunt rus: de quorum ſententia cultus ille arborum fructiferarum ita demum factus diſciplinabilis, vt in educandis fructibus, iam nulla naturæ pars ſit, quam non aſſecutus videatur.

Artem porro illam applicandarum ad parietem arborum,

arborum, pro colore fructibus conciliando noſtra ætate repertam, planius eſt meo quidem iudicio, quam vt de eo poſſit ambigi: quamquam video nonnullos, qui reuocent inuentum illud ad ætatem ſuperiorem, vſi authoritate Bellonij, qui facit mentionem cultionis iſtius, quod in præſentia non diſputo. Satis eſt quod ea pars culturæ Hortenſis, per viros liberales & ingenuos, noſtra ætate, perducta ſit ad eam perfectionem, quæ pro tempore nihil vltra deſideret. Certe poſteriora omnia, recentioraque, in iis quæ pertinent ad diſciplinas & artes, ſemper eſſe ſolent perfectiora.

Conſtituta ſuis partibus Hortenſi diſciplina, nihil prius quærendum, quam cuius fidei & diligentiæ committas Horti curam omnem. Non enim ſatis dici poteſt, quantum interſit, cuius induſtriæ mandentur partes illæ. Quamuis autem primum munus boni agricolæ ſit, vt ſe bene nauum & diligentem præſtet: id tamen minime deduci velim, vſque ad improbi laboris duritiem, corporiſque defatigationem importunam: ne villicus, quem informare volo, illi miſero aratori ſimilis fiat, ſordide ſe maceranti pro nato, de quo Chremes, vir non inhumanus apud Terentium.

CAP. VLT. *Quem conueniat eſſe eum, qui colendo Horto præfectus ſit.*

Numquam tam mane egredior, neque tam veſpere
Domum reuertor, quin te in fundo conſpicer
Fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique:
Nullum remittis tempus, neque te reſpicis.

Nam nihil tam alienum à vita liberali & honeſta,

quam tanta duritate laboris conficere ſe: quod vel amentis eſt, vel deſperati. Vitam non proſcribimus, qui quærimus amœnitatem. Neque placet Chalinus is apud Plautum in Caſina, qui per præfecturam ruſticæ rei, velit prorſus abſtineri à rebus vrbanis: ſic ille ad Olympionem.

Quin ruri es, in præfectura tua?
Quin potius, quod legatum eſt tibi negotium
Id curas? atque rebus vrbanis te abſtines?

Non requiro tantam ſeueritatem: immo velim, vt is qui ſe dedat Hortenſi culturæ, nihil earum rerum, quæ vrbanæ ſunt, à ſe putet alienum eſſe debere. Ingenuus ſit & liberalis: nihil enim magis honeſtum hac cultione, quæ, vt teſtatur Tullius pro Roſcio, *vitam habet diſiunctam à cupiditate, & cum officio coniunctam.* Ipſæque, quarum curam gerit, *arbores*, vt innuit Plinius libro 12. *blandioribus poſtea fruge ſuccis hominem mitigauere.* Quapropter ſic partes ſuas gerat, vt nihil in ſe recipiat, quod diſciplinam tam liberalem, quoquo modo facere poſſit odioſam. Quæ enim vita magis innocens & honeſta, quam cum terrà, quæ nunquam recuſat imperium, ſemper habere rationem: vnde exiſtunt delitiæ & amœnitates rerum ruſticarum, quæ ſi bene conſiderentur, ſunt innumerabiles.

Præterea cultor idoneus ſit, qui per ſe naturæ vim, variaſque terræ ipſius affectiones obſeruare queat, vt eius vel tarditatem adiuuet ſuo cultu, vel reprimat luxuriam, quod ſine meditatione rerum

naturalium, & attenta consideratione cultionis vniuersæ facere non poterit. Nam de Philosophi naturalis sententia libri decimi octaui proœmio, terram colere nihil aliud est, *quam patrocinari & adesse cunctorum parenti*: & eodem loco ostendit satis honestatem illius disciplinæ, quæ est *circa rura, agrestesque vsus, quibus vita, honosque apud priscos maximus fuerit*. Quare non sine causa optabat idem Philosophus, vt viri liberales se traderent huic culturæ: *Quod*, inquit, *manibus honestis lætius omnia proueniant, quod curiosius fiant*: hoc est, magis diligenter & accurate. Quæ enim considerationis & prudentiæ sunt, minus bene per eos geruntur, in quibus parum mentis est.

Verum licet Horti præfectura non committenda sit cuiquam eorum, qui de vilium mancipiorum ordine sit, sed alicui de genere liberaliorum: ne propterea mollis sit ille, atque delicatus, qualem Palladius libro primo ab Horti magisterio remoueri vult. *Agri præsulem, non ex dilectis, aut tenere educatis seruulis ponas, qui fiducia præteriti amoris, impunitatem culpæ præsentis expectet*. Nam cultus Hortensis est de earum disciplinarum genere, quæ coluntur assiduitate & diligentia: in quo peccat magna pars cultorum: nunquam enim res Hortensis procedere potest, si tractetur per viros indiligentes. Quæ causa fuit, opinor, cur olim, teste Plinio, negligenter *& male agrum colere, Censorium probrum iudicaretur*. Quare quod præceptum per Horatium

ad Pisones, vt poëta, sic villicus, ne quid

Differat, aut præsens in tempus omittat:

Nam sanctissime præcipit, & monet Columella libro secundo, *rem agrestem insidiosissimam esse cunctanti*: quod petitum ab Hesiodo.

Αἰεὶ δ' ἀμβολίεργος ἀνὴρ ἄταισι παλαίει.

Vir cunctator, agri semper pro clade laborat.

Quapropter ni summæ prudentiæ, summam adiungat vigilantiam Horto præfectus, partes suas pro officio minime implere poterit: maxime si collocet operam in loco perbono. Quorsum autem spectet ea vigilantia, non est difficile dicere. Is enim debet esse villicus, qui cæli statum omnem ad se pertinere; ventos, pluuias, tempestates, naturæ inclinationes, mutationesque omnes spectare se putet: in quo vel vno, vt desint cætera, semper habebit affatim, quo occupetur. Nam cautionem habet infinitam vel istud vnum negotium. Tum seruandarum de cœlo, pro consitionibus, insitionibusque annuis, aurarum rationem omnem teneat: tempestatum variarum importunitati opportunitatiq; seruiat: nullam cæli gratiam negligat, quod illius benignitas, ad omnem cultionem, adiumentum sit omnium pręsentissimum. Cæterum si quando tempestates erunt de cælo seruandæ, suam confidentiam nunquam audiat: immo ne interroget quidem. Interdum tamen sic est affectus annus: vt nihil sit loci prudentiæ vel exercitatissimæ: cum fidei quam maxime dubiæ sint venti omnes, per quos anni ratio constare

ſolet. Errant enim turpiter, qui nihil ad ventorum arbitrium attinere putant agricultionem vniuerſam.

Prudentiæ vero & ſedulitati accedat ſolertia, pro adiuuanda per varias artes, ad tam multos partus, tellure. Eum enim, qui in fundi ſui bonitate ſegniter & otioſe acquieſcit, ſpes ſua fruſtrabitur. Solertiam iuuabit experientia obſeruationum, in cultu omni ex longo petitarum, vſuſque diligens. De florum, arborumque ſingularum cognitione perfectiſſima, quod eſt diuturni vſus, nihil dico: ſileo de mouendæ, per foſſiones occationeſque telluris vniuerſa ratione, propagationes, repaſtinationes, irrigationes, amputationes, inſitioneſque prætermitto: quibus cultus Hortenſis nihil habet ſolertius. Niſi enim notitiam habeat bene magnam partium earum, quæ pertinent ad elementa prima diſciplinæ iſtius, parum feliciter verſabitur in cæteris. In foſſionibus autem duo ſpectet non inconſiderate, tempus quo fieri debent, & modum. De primo ſic Heſiodus

Ὥρῃ μὲν τ' ἀρόσαι νέους, ὥρῃ δὲ φυτεῦσαι.

Tempus agros certum eſt plantandi, tempus arandi.

Terram moueri per Aquilonem, vetat Virgilius. Plinius lib. 18. cenſet *ſatius eſſe minus ſerere, & melius fodere, & arare.* Quapropter bene munitus comparatuſque ſit à ſupellectile neceſſaria: ſed purgandi Horti, munditiæque tuendæ partes relinquat famulis: occupet autem ſe in habendo plantarum delectu diligenti, & percauto: & quidquid erit conſi-

derationis & prudentiæ ſibi ſumat: conferat ſæpenumero cum viris ſolertibus & exercitatis de diſciplinæ ſuæ ratione: veterum ſcripta, quæ eo pertinebunt, meditetur & obſeruet: de præſenti tempore tametſi certus ſit, nunquam tamen ſine cura ſit anni venientis: vno verbo, nullum prætermittat officium diligentis & boni aratoris, qui ſemper laborat de futuro, de quo Virgilius Georgicon ſecundo.

Iam tum acer curas venientem extendit in annum Ruſticus.

Arborum autem, dum vigebunt, cultor ſit ſedulus ac diligens: quarum augendarum alendarumque cultricem ipſam naturam per ſe iuuet; quæ ad earum ingenium apta ſint conciliet, amputet aliena. Quæ vero pertinebunt ad palationis artem, quæ iam pars eſt præcipua diſciplinæ iſtius, pro ſe ſedulo curet, neque in eo partes ſuas deſiderari ſinat: plantas cæteras, prout poſtulabit neceſſitas, circumcidat, deputet, erigat, adminiculetur, vt quo natura inclinet, eo ire ſinat: eorum enim, quæ pure naturalia ſunt, carentque ratione, ipſe appetitus ſumma perfectionis eſt: poſtremo nulli diligentiæ parcat. Sic enim eſt hæc diſciplina, quæ ſuam laudem vix obtinere poteſt, niſi ſedulitas afferatur ſingularis: cum nulla res ſit, quæ negotij plus habeat. Si tamen res minime procedat ex villici ſententia, non propterea contingat, quod à Plinio tam grauiter exprobratum ſuis, *vt terram criminibus no-*

ſtris vrgeamus, culpamque noſtram illi imputemus. Quod facere ſolent ij, qui queſtus inhoneſti paullo cupidiores, cum fundo rationes ſuas diſputant magis contumaciter & obſtinate, quam cum creditore & aduerſario. Id autem tolerabile non videtur in ea diſciplina, quæ facta eſt per hoc tempus tam honeſta & liberalis. Quapropter ſtudioſorum eſt huius artis, eam dare operam, ne corrumpi ſinant per manus ſordidas & illiberales, eam culturam quæ tantum amœnitatis & elegantiæ pepererit ætati noſtræ: de qua fortaſſe bene meritus videbor, quod aliquid de meo contulerim, vt eam litteris commendarem. Superſunt etiam plurima, quæ dici poſſint in hanc materiam, quibus pro vitando faſtidio, ſuperſedendum puto: vt ſi quis eadem conari velit, habeat etiamnum aliquid in quo exerceat induſtriam.

Quando materiæ tanta abundat copia,
Labori faber vt deſit, non fabro labor.

Quod ſcribit Phædrus ad Eutychum, pro excuſanda longitudine ſuſceptæ orationis.

FINIS.

GRÆCA
EX CARMINIS ANNOTATIONIBVS
reddita Latinis, & emendata.

EX libro primo fol. 3. γῆ κηπευέσθαι ἀρίστη, ἡ μήτε ἀργιλλώδης, μήτε λίαν τραχεῖα. *Terra maxime idonea ad hortum, quæ neque argilloſa ſit, neque nimis aſpera.* γεωπονικῶν libro duodecimo cap. 3.

3. ἀρότροις γῆς ῥίξας δάπεδον. *Aratris terræ ſolum rumpens.* Ariſtoph. ἐν πλούτῳ.

Ibidem. τεμὼν ἐπὶ τέλσον ἀρότρῳ. *diuidens profundum ſolum aratro.* Apollon. 3. Argonaut.

Fol. 4. τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δένδρων πάντων πληρούσθω ῥόδων, καὶ κρίνων, καὶ ἴων. *Interualla arborum omnium impleantur roſis, liliis, violis.* Florentini γεωπονικῶν lib. 10. capite primo.

Fol. 6. πρὸς ἅπερ εὐφυὴς ἑκάστη γῆ. *Ad quid ſoli cuiuſque natura valeat.* Theophraſti de Plantis lib. 8 cap. 8.

Ibid. τὸν ἐφεστῶτα τῇ τοῦ ἀγροῦ οἰκονομίᾳ, ἀναγκαῖόν ἐστι τοὺς καιροὺς, καὶ τὰς τῶν τροπῶν μεταβολὰς γινώσκειν. Oportet eum, qui *agro præfectus ſit, tempora æquinoctiorum, & ſolſtitiorum viciſſitudines cognoſcere.* Florentini libro 1. γεωπονικῶν cap. 1.

7. χειμώνων σημεῖα. *hyemis pronoſtica*, ex Ariſt. & Theophr.

8. ἀνθεμώδεις ἦρος, *Veris floriferi tempeſtas*, Æſchilles in Prometheo.

Ibid. ἀνθεμόεσσαι εἴαρος ὧραι. *Florens veris tempeſtas.* Oppian. lib. 1. ἁλιευτικῶν.

8. εὐτραπέας κυκλαμίνου, *ſpecioſi & decentis cyclamini*, Nicander in Georgicis ex lib. XV. Athenæi.

9. De iride. ἀπὸ τῆς, κατ᾽ οὐρανὸν, ἐμφερείας ὀνομάζεται, καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν ἀπεικάσθη ἴριδι τῇ οὐρανίᾳ. *Iris dicitur ab arcu*

qu cæleſti, & ob colorum varietatem, refert ſimilitudinem Iridis cæleſtis. Dioſcor. lib. 1. cap. 1.

Ibid. de Narciſſo. θεατὴς δὲ τῆς οἰκείας μορφῆς, ἐραστὴς ὁ αὐτὸς καὶ ἐρώμενος, διεφθείρετο. *contemplator ſuæ formæ, amans idem & amatus, extabuit:* γεωπον. lib xI.

9. De viola. ἴον μηνύουσιν ἀϋτμή. *violam indicat odor.* Oppian.

10. νῦν ἴα μὲν φορέοιτε βάτοι, φορέοιτε δ' ἄκανθαι, *violas ferte rubi, ferte & ſpinæ.* Theocrit. Idyll. 1.

Ibid. De Hyacintho.

Ὃν Φοῖβος θρήνησεν, ἐπεί ῥ' ἀκούσιος ἔκτα

Παῖδα βαλὼν προπάροιθεν Ἀμυκλαίου ποταμοῖο

Πρωθήβην ὑάκινθον. *Quem Phœbus luxit: poſtquam imprudens interfecit puerum, percutiens prope fluuium Eurotam, florentem ætate Hyacinthum.* Nicander in Theriacis.

15. Λευκόϊον ἔχει πολὺ ἀρίστην εὐωδίαν, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγιστον. *Leucoïum habet odorem quam ſuauiſſimum, ſed non diuturnum.* Iceſius libro ſecundo plant. apud Athen. lib. 15.

17 De Zephyris. τῶν ἀνέμων πιότατοι, *ventorum maxime idonei, qui terram fœcundent.* Anthologiæ lib. 6.

18. Οὐκ ἐθέλω, φιλόθηρε, κατὰ πόλιν, ἀλλ' ἐπ' ἀρούρης
Δαίνυσθαι, ζεφύρου πνεύμασι τερπόμενος.

Vrbi, ô Philothere, rus præfero, vbi Zephyri flatibus delector. Nicænetus Samius apud Athen. lib. 15.

19. Λυχνὶς στεφανωματική, ἄνθος ἐστὶν ὅμοιον λευκοΐῳ, πλεκόμενον εἰς τὰ στεφάνια. *Lychnis apta coronis texendis, flos eſt ſimilis leucoio, per ſe implicitus more coronarum.* Dioſcor. lib. 3.

Ibid. ἐν μαλάχῃ τε, καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ' ὄνειαρ. *In malua, & aſphodelo magna vtilitas.* Heſiodus lib. 1.

Ἐρευθήεις τε θρυαλλίς. *Thryallis flos purpureus.* Nicand. in Ther.

16. De roſa. Εἰ ἐν τοῖς ἄνθεσιν ἤθελεν ὁ Ζεὺς ἐπιθεῖναι βασιλέα, τὸ ῥόδον ἂν τῶν ἀνθέων ἐβασίλευσε. γῆς ἐστὶ κόσμος, φυτῶν ἀγλάϊσμα, ὀφθαλμὸς ἀνθέων, λειμῶνος ἐρύθημα, κάλλος ἀστράπτον· ἔρωτας πνέει, εὐειδέσι φύλλοις κομᾷ, εὐκινήτοις πετάλοις τρυφᾷ, τὸ πέταλον τῷ ζεφύρῳ γελᾷ. *Si floribus vellet Iupiter imponere regem: roſa inter flores regnum obtineret. Telluris eſt ornamentum, plantarum decus, oculus florum, prati rubor, pulchritudo fulgurans: amores ſpirat, foliis comata eſt quamformoſiſſimis, floribus micantibus luxuriat, calix eius zephyro ridet.* Ex Achille Tatio libro 2. de Leucippæ & Clitophontis amoribus: quod petitum putatur è fragmentis Sapphonis.

22. Καὶ τὸ ῥόδον καλόν ἐστι, καὶ ὁ χρόνος αὐτὸ μαραίνει.
Et roſa pulchra eſt, & tempus eam corrumpit. Theoc. Idyl. 24.

24. μάλα δ' αὖ καὶ ἀμάρακος εἴη. *Multus quidem & amaracus ſit.* Nicand. in Ther.

27. χλωερόν τ' ἀδίαντον, *Viride autem adiantum.* Theocr. Idyll. 13.

28. ἡμεροκαλλὲς τὴν νύκτα μαραίνεται, ἅμα δὲ τῷ ἡλίῳ ἀνατέλλοντι θάλλει. *Hemerocalles tabeſcit de nocte, ſimul autem ad ortum Solis floret.* Athenæus lib. 15.

29. Λευκὸν τὸ κρίνον ἐστὶ, μαραίνεται ἁνίκα πίπτῃ,
Candidum eſt lilium, marceſcit autem, ſtatim atque decidit. Theocrit. Idyll. 24.

30. ἑλίχρυσον ἀμάραντον καλοῦσιν, ᾧ τοὺς θεοὺς στεφανοῦσιν. *Elichryſum vocant amarantum, quo deorum ſtatuas coronant.* Dioſcor. lib. 4.

Ibid. χαμαιζήλοιο κονύζης, *Humilis conyſæ.* Nicander in Theriacis.

31. De amelo. ἀστὴρ ἀττικὸς ἔχει φυλλάρια ἀστέρι ὅμοια. *Aſter Atticus habet folia ſtellæ ſimilia.* Dioſcor. lib. 4.

32. τὴν τοῦ φθινοπώρου φυτείαν μᾶλλον προσδέχομαι. *Plantationem, quæ fit per autumnum, magis approbo.* Florentini lib. 10. γεωπ.

33. σελήνη καθαρὰ φαινομένη εὐδίαν δηλοῖ. *Luna, cum apparet pura, sereni temporis indicium est.* Arat. lib. 1. & γεωπον. lib. 1.

34. De aconito. . . . ἐν δ' ἀκοναίοις
Θηλείην ἀκόνιτον ἀνεβλάστησεν ὀρέγκοις.

In Aconarum montibus aconitum florere solet. Nicander in Alexipharm.

34. κρόκος παρὰ τὸ ἐν κρύει θάλλειν. *Crocus dicitur, quod per frigus floreat.* Scholiast. Callimachi.

Ibid. Αὐταί τ' ἠΐθεαι ἀνεμωνίδες ἀστράπτουσαι.

Ipsæ quidem nitidæ sunt anemonæ, antequam contrectentur. Nicander in Georg. apud Athen. lib. 15.

Ibid. De Anemona. ὀξυτέρῃσιν ἐφελκόμεναι χροιῇσιν. *quæ insigni colore, oculos omnium in se conuertunt.* Ex Nicand. ibid.

35. ἀνεμώνη ἄνθος ἄοδμον, ὅ φασιν ἀναδοθῆναι ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀδώνιδος. *Anemone flos est nullius odoris, quem aiunt extitisse ex sanguine Adonidis.* Theocrit. Scholiast. Εἰδ. ε'.

Ibid. Αἷμα ῥόδον τίκτει, τὰ δὲ δάκρυα τὴν ἀνεμώνην.

Sanguis peperit rosam, lacrymæ verò Anemonam. Bion. in Epitaphio Adonidis, Idyl. 1.

EX LIBRO SECVNDO.

Fol. 39. τῶν δένδρων τὰ μὲν γίνονται ἐκ σπερμάτων, τὰ δὲ δι' ἑαυτῶν. *Arborum aliæ quidem è semine, aliæ verò sponte nascuntur.* Arist. lib. 1. de gen. animal.

Ibid. τῶν φυέσεων αἱ ἀπὸ σπέρματος καὶ ῥίζης, φυσικώταται δο-

ξαιεν αὖ. *Arborum generationes quæ ex ſemine & radice ſunt, omnium maxime ſecundum naturam eſſe apparet.* Theoph. de plant. lib. 2. cap. 1.

Ibid. ἰσχυρὸν ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἔθος. *Multum valet, vt in cæteris rebus aliis, ſic in iſtis, conſuetudo.* Theoph. lib. 3. de cauſis plant.

Ibid. κόπρος καὶ μανοῖ τὴν γῆν, καὶ διαθερμαίνει, *Fimus terram ſolutam ac tepentem facit.* Theoph. de cauſis plantarum lib. 3. cap. 7.

40. De plantis. ἔστι δ' οὐδὲν οὕτως οὔτ' εὔχρηστον, οὔτε καλὸν, ὡς ἡ τάξις. *Nihil eſt tam vtile, aut tam pulchrum, quam ordo.* Xenoph. in Oeconomico.

Ibid. ἐν ταῖς ἀγαθαῖς χώραις, πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν, ἐπινέμουσι, καὶ ἐπικείρουσι. *In agris fertilibus, ne foliis luxurient, depaſcere ſolent agricolæ.* Theoph. de plantis lib. 8. cap. 7.

42. De Dodonæa quercu. ἐκ τῶν ὀρόδάμνων ἱερὰν ἀπορρήξασα φωνήν. *è ramis ſacram vocem*, ſiue *oraculum emittens.* Lucian. in Amoribus.

Ibid. φηγὸς ἡ δρῦς λέγεται, παρὰ τὸ φαγεῖν, *Fagus dicitur quercus, à Græco* φαγεῖν, quod eſt *edere*, quod olim ab hominibus in cibum vſurpari ſoleret. Euſtath. Iliad. ο'.

44. δόρυ μείλινον, μείλινον ἔγχος. *Telum fraxineum, fraxinea haſta.* Homeri Iliad. ε'.

45. κάστανον, ὃ τινες Διὸς βάλανον καλοῦσι. *Caſtanea, quam nonnulli Iouis glandem vocant.* Damagerontis lib. 10. γεωπονικῶν.

46. τῆς δὲ φιλύρας ἡ μὲν ἄρρην ἐστὶν, ἡ δὲ θήλεια· διαφέρουσι δὲ τῇ μορφῇ τῇ ὅλῃ. *Tilia altera maſcula eſt, altera fœmina: forma autem omnino differunt.* Theoph. de plantis lib 3. cap. 10.

47. τῆς δὲ σφενδάμνου δύο γένη ποιοῦσιν, οἱ δὲ τρία. *Aceris*

alij duo, alij verò tria genera statuunt. Theoph. libro 3. cap. 11.

Ibid. De acere. ἔχει δὲ καὶ φλοιὸν μακρῷ τραχύτερον τοῦ τῆς φιλύρας. *Est autem corticis longe asperioris, quam tilia.* ibid.

47. πεύκη μὲν ἐν τοῖς προσηλίοις καλλίστη, καὶ μεγίστη φύεται, ἐν δὲ τοῖς παλισκίοις ὅλως οὐ φύεται. *Pinus in locis apricis pulcherrima, & amplissima nascitur: in umbrosis autem nasci prorsus non potest.* Theophr. de plantis lib. 4. cap. 1.

47. ἰτέα, καὶ πάντα τὰ ὁμοιογενῆ, τοῖς καθύγροις τόποις χαίρει. *Salices, & cæteræ arbores eiusdem generis, locis humidis delectantur.* Apuleius lib. 2. γεωπονικῶν.

48. ἔστι δὲ μακρότατον ἡ ἐλάτη, καὶ ὀρθοφυέστατον, διὸ καὶ τὰς κεραίας, καὶ τοὺς ἱστοὺς, ἐκ ταύτης ποιοῦσιν. *Abies est arbos excelsissima, & rectissima, vnde antennas ex ea malosque facere solent.* Theoph. de plantis cap. 2. lib. 5.

49. πύξος μεγέθει μὲν οὐ μεγάλη, τὸ δὲ φύλλον ὅμοιον ἔχει μυρρίνῳ. φύεται μὲν ἐν τοῖς ψυχροῖς τόποις καὶ τραχέσι· καὶ γὰρ τὰ κίτωρα τοιοῦτον, οὗ ἡ πλείστη γίνεται. *Buxus magnitudine non excellit, folio myrti similis, nascitur locis frigidis & asperis, qualis Citora mons est, in quo plurima prouenit.* Theoph. de plantis lib. 3. cap. 15.

50. τὰ στεφανωματικὰ τῶν δένδρων, καὶ ἀείφυλλα, *Arbores coronis texendis idoneæ, & quæ semper virent.* ex lib. 11. γεωπον.

51. παρὰ τούτοις ἐστὶν ἡ κουρευομένη κυπάριττος. *Apud hos est, quæ circumcidi amat cupressus.* Theoph. hist. de plant. libro 2. cap. 2.

Ibid. διττὸν αἱ κυπάριττοι ὄνομα ἔχουσι· χάριτες μὲν διὰ τὴν τέρψιν. κυπάριττοι δὲ διὰ τὸ τοὺς κλάδους φύειν παρίσους. *Duplex nomen sortitæ cupressi: charites dictæ, ob amœnitatem; & cyparissi, quod ramos æquales habeant.* lib. 11. γεωπονικῶν.

52. φιλλυρέα δένδρον ἐστὶν ὅμοιον κύπρῳ κατὰ μέγεθος, φύλλα ἐλαίας ὅμοια, πλατύτερα δὲ, καὶ μελάντερα. *Phillyrea eſt arbor ſimilis liguſtro ſecundum magnitudinem, cuius folium ſimile eſt oleæ, paullo quidem latius, ſed magis nigricans.* Dioſcorides lib. 3.

53. ἑσπερίδων δὲ μήλων οὕτως καλεῖσθαί τινά φησι. . . ἀφ᾽ ὧν, καὶ Ἡρακλέα κομίσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ χρύσεα διὰ τὴν ἰδέαν λεγόμενα μῆλα. *Heſperidum pomorum ſic dicta quædam aiunt, . . . ex quibus Herculem in Græciam ea tranſtuliſſe, quæ ob coloris ſpeciem aurea mala vocantur.* Athenæus lib. 2.

Ibid. μῆλον τὸ Μηδικὸν, καὶ τὸ Περσικὸν καλούμενον, εὔοσμον δὲ πάνυ. *Pomum quod à Media & Perſide dictum, eſt odoris quam ſuauiſſimi.* Theoph. lib. 4. cap. 4. de plantis.

Ibid. φέρει τὰ μῆλα πᾶσαν ὥραν. *Fert fructus per omnes anni tempeſtates.* Theoph. ibid.

54. De Atalanta. δρόμῳ νικῶσα πάντας, ποδῶν ἡ τῇ ταχυτῆτι νικᾶται Μελανίωνι μῆλα χρυσᾶ ῥιπτοῦντι. *Quæ currendo cæteros vicerat, pedum velocitate vincitur à Melanione, qui mala aurea proiiciebat.* Ioannes Tzetzes Chil. 453. & Theoc. Idyll 3.

Ibid. De Citro. ὑπὸ νότου ὠφελεῖται, ὑπὸ βορρᾶ δὲ βλάπτεται. *Ab Auſtro opem ſentit, à Borea vero læditur.* Florentini γεωπον. lib. 10.

Ibid. ὑπὸ στοαῖς πρὸς ἥλιον ὁρώσαις τὰς κιτρέας φυτεύουσι, &c. *Sub porticus ad Solem ſpectantes citros ſtatuunt, vt eas conſeruent.* eiuſdem Florent. ibid.

54. De Malo aureo. τὸ μῆλον ἐπίμηκες, ἐρρυτιδωμένον, χρυσίζον τῇ χρόᾳ, εὐῶδες μετὰ βάρους, ἔχον σπέρμα ἀπίῳ ἐοικός. *Citrus, ſeu pomum aureum eſt oblongum, rugoſum, aurei coloris, odoris ſuauiſſimi, ſed grauis, ſemen habens ſimile pyro.* Dioſcor.

55. μυρσίνη πολλὴν ἐμποιεῖ εὐωδίαν τῷ τόπῳ. *Myrtus mul-*

tam odoris ſuauitatem afflat loco, vbi conſita eſt. Didymi γεωπονικῶν lib. II.

56. παρθένια μύρτα χαρίτων κηπεύματα. *Virgineæ myrti, Gratiarum ſunt deliciæ hortenſes.* Ariſtoph. Auibus.

Ibid. De Rhododaphne. νήριον, οἱ δὲ ῥοδοδάφνη, οἱ δὲ ῥοδόδενδρον, θάμνος γνώριμος, ἀμυγδαλῆς μακρότερα καὶ παχύτερα ἔχων φύλλα, ὃ δὲ ἄνθος ῥοδοειδές. *Nerium, quod alij quidem rhododaphnen, alij vero rhododendrum vocant, eſt frutex domeſticus, cuius folia amygdalo ſunt longiora, & denſiora, flos autem ipſe roſei coloris eſt.* Dioſcor. lib. 4. cap. 32.

57. De Lauro. ἐνεργεῖ πρὸς τοὺς ἐνθουσιασμούς. *Vim habet inſitam ad inſpirationes poëticas.* Heſiodi ſcholiaſt.

Ibid. De eadem. μαντικὸν φυτόν. *Arbor fatidica.* Lycophron.

58. De Malo Punico. βαλαύστιον ἄνθος ἀγρίας ῥοιᾶς. *Balauſtion eſt flos mali punici ſilueſtris.* Dioſcor. lib. I.

Ibid. De Malo Punico. ἔνιαι μὲν αὐτῶν εἰσιν ὀξεῖαι, τινὲς δὲ γλυκεῖαι, πλέον δὲ αὐστηραί. *Quædam illarum ſunt guſtu peracres, quædam vero dulces, ſed plures auſteræ.* Galen.

59. ῥοιὰ ἡ οἰνώδης μέσην ἔχει δύναμιν. *Malum punicum vinoſum medias habet vires.* Dioſcorid.

62. ὥσπερ ἀκοῦσαι βοῶν μυκωμένων, καὶ προβάτων βληχωμένων. *Quemadmodum audire boues mugientes, balanteſque oues.* Libanius de vitæ ruſticæ laudibus.

EX LIBRO TERTIO.

Fol. 64. τὰ ὑψηλὰ ὄρη, καὶ πλείονας ἔχοντα κορυφὰς, ἔνυδρα εἴη, καὶ μάλιστα πρὸς βορρᾶν καὶ ἄρκτον ὑποκείμενα μέρη τῶν ὀρέων. *Montes excelſi, & vertices crebros habentes, aquoſi ſunt, maxime partes montium quæ vrgunt ad Boream*

& *Septemtrionem.* Paxamus lib. 2. γεωπονικῶν.

66. ὑπὸ τὰς ῥίζας τῶν ὀρέων πλεῖσαι πηγαὶ, καὶ μέγισαι. *Ad radices montium, fontes sunt plurimi, & copiosissimi.*

Ibid. οὐκ ἐλπίδας ὕδατος ἔχοντες τόποι, *loca quæ non ostendunt spem aquæ.* Paxam. ibid.

68. τῶν δὲ ὀρέων ἔνυδρα τὰ πλεῖσα, καὶ τὰς ὑπωρείας καθυγροτέρας τῶν ἀκρωρειῶν ὑπάρχειν. *Ex montibus plerosque aquosos esse, & ipsorum partes imas humidiores superioribus.* Democrit. γεωπον. lib. 2.

Ibid. ἔνθα πεφύκασι ἢ κόνυζα, ἢ ὄθλεις, ἢ κάλαμοι, ἢ σχοῖνος φαίνεται, ἐκεῖσε ὄρυσσε. *Vbi nascitur conysa, vel othlis, vel arundines, vel iuncus apparet: ibi fodito.* Paxami. γεωπον. lib. 2.

70. εὐτυχὲς μὲν σφόδρα τὸ ἔχειν ἀπὸ πηγῆς ὕδωρ. *Valde fortunatum est, habere aquam de perenni fonte.* Diophanis l. 2. γεωπον.

77. ἐν τοῖς κήποις αἱ ὑδραγωγίαι κατασκευάζονται ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ πηγῆς, εἰς πολλοὺς ὀχετούς. *In hortis deriuationes aquarum parantur ab vno fonte præcipuo, in riuos quamplurimos.* Arist. 3. de partibus animal. cap. 5.

EX LIBRO QVARTO.

Fol. 90. διαφέρει πρὸς τὴν τελείωσιν χώρα τε χώρας, καὶ ἀὴρ ἀέρος. *Ad plantarum perfectionem differt regio à regione, cælum à cælo.* Theoph. de plantis.

91. τὰς τάφρους ἀνασομοῦσθαι. *Fossas aperire.* Herodot.

Ibid. τὴν φύσιν χρῆναι πρῶτον τῆς γῆς εἰδέναι· ὅ, τι δύναται ἡ γῆ φέρειν, ὃ δ' οὔ. *Oportere primum naturam terræ agnoscere, & quid recipere in se possit, quid non.* Xenoph. in Oeconom.

92. γινώσκειν εἰς ποίαν γῆν, ποῖον φυτόν τε, καὶ σπέρμα καταβλητέον.

ἐκλητέον. *cognoſcere cui campo, quæ planta, vel quod ſemen committendum ſit.* Plato in Th.

Ibid. De Cyro. ἐθαύμαζεν αὐτὸν ὁ Λύσανδρος, ὡς καλὰ μὲν τὰ δένδρα εἴη, δι' ἴσου πεφυτευμένα. *Miratus illum Lyſander, quòd eius arbores eſſent pulchræ, & in ordinem digeſtæ.* Xenophon in Oeconom.

94. ὅτι γῆ εὖ πάσχουσα, εὖ ποιεῖ, *quod terra bene culta, bene fertilis ſit.* Xenophon ibid.

Ibid. ἁπλῶς ἡ γεωργία μεθίστησιν ἐξημεροῦσα τὰ δένδρα, καὶ τοὺς καρπούς. *Vt vno verbo dicam, ea eſt agriculturæ natura, vt mitiget arbores & fructus.* Theophr. lib. 2. de cauſis plant.

95. δεῖ τὰ φυτὰ λαμβάνειν ἐξ ὁμοίας γῆς, εἰς ἣν μέλλεις φυτεύσειν, ἢ χείρονος. *Plantas ſumere conuenit ex campo ſimili eius, in quo plantaturus es, vel ex deteriore.* Theophr. de plantis lib. 2. c. 7.

Ibid. ἅπαντα ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις καλλίω γίνεται, καὶ μᾶλλον εὐσθενεῖ. *Omnia ſuis propriis locis melius proueniunt, & ſunt valentiora.* Theophr. de plantis l. 4 c. 1:

99. ἐνοφθαλμισμός. *inoculatio, ſpecies inſitionis.* Theophr. lib. 1. de cauſis plant. cap. 6.

100. αὗται μὲν ἐν τοῖς χυλοῖς αἱ μεταβολαί. *Hinc ipſæ in ſuccis fructuum mutationes.* Theophr. lib. 2. de cauſis plant.

Ibid. ἐγκεντρίζεται μῆλον εἰς κυδώνια, καὶ γίνεται ἐκ τῶν κυδωνίων μῆλα κάλλιστα. *Pomum inſeritur in cydonia, & ex cydoniis poma fiunt pulcherrima.* Diophanis l. 10. γεωπον. cap. 20.

103. De Putatione. εἰδέναι τὰ ποῖα συμφέρει καταλιπεῖν καὶ τὰ ποῖα ἀφαιρεῖν, καὶ πρὸς τοὺς ἑτέρους καρπούς, καὶ πρὸς τὴν ὅλην φύσιν. *Scire quos fructus relinquere, quos tollere conueniat, & ad fructus cæteros, & ad naturæ arboris bonum vniuerſum.* Theophr. lib. 3.

106. ἀπὸ τῆς κατ' ἀγρὸν ὀπώρας, καὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων, κατ' ἀνάλογον τῆς κτήσεως ἐν τοῖς ταλάροις πλήρεσι κομίζειν. *E fructibus ex agro collectis, & aliis arboribus pomiferis, pro prædij ratione, plenis quasillis referre.* Philo Iudæus lib. 1. περὶ φιλανθρωπίας.

108. De Persica. σκληρ' ἀπὸ Περσείης κάρυα, *Duri è Persicæ nuclei.* Nicand. in Alexiphar.

Ibid. τὰ κεράσια εὐστόμαχα, εὔχυλα, ὀλιγότροφα. *Cerasa amica stomacho, boni succi, modice nutrientia.* Athenæus lib. 2.

Ibid. συκῆ ἡγεμὼν τοῦ καθαρείου βίου τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο. *Ficus dux vitæ cultioris hominibus facta,* quia à glande primum ad ficum transitum est. Athen. l. 3.

109. πρῶτον μὲν, καὶ μέγιστόν ἐστιν ἡ κλάσις. *In arborum cultu primum & præcipuum est putatio.* Theophr. lib. 3 de plant.

Ibid. σχηματίζεται τὸ φυτὸν ἐφάπαλον ὄν. *Planta informari debet, cum mollis est & tenera.* Leontin. lib. 10. γεωπον.

Ibid. φυλλομανία. *Foliorum luxuries nimia.* Theophr. l. 8. de plantis.

110. τὰ δὲ ὑπὸ πλεοναζούσης τροφῆς κεχυμένα τομαῖς στέλλειν. *Quæ se præ nimia succi copia profundunt, putationibus circumcidere.* Philo Iud. lib. de agricult.

113. τὸν ἀγρὸν ἀμείνω ποιεῖ δεσπότου συνεχὴς παρουσία. *Agrum facit longe meliorem iugis domini præsentia.* γεωπον. l. 2. c. 1.

114. καὶ ἡ κόπρος δὲ μεγάλα βοηθεῖ πρὸς διαθερμαίνειν, καὶ συμπέπτειν. *Et ipse fimus multum prodest & in fouendo & in coquendo.* Theophr. lib. 3. c. 7.

114. νοσήματα δὲ γίνεται πᾶσι τοῖς σπέρμασι διὰ τὴν ἀσυμμετρίαν τῆς τροφῆς τε, καὶ περιέχοντος ἀέρος. *Morbi omnibus plantis ob alimenti, & aëris circumfusi intemperiem eueniunt.*

115. ταῖς δὲ ἡμέραις ἐστὶ πλείω νοσήματα. *Arbores vrbanæ pluribus morbis obnoxiæ sunt.* Theophr. de plantis lib. 4. cap. 16.

115. δένδρα πλείονα καρπὸν οἴσει, ἐὰν ῥίζαις περιστερῶν κόπρῳ περιχέζῃς. *Arbores maiorem fructus copiam afferent, ſi fimo columbarum radices aſperſeris.* African. lib. 9. γεωπον.

Χοιρείαν κόπρον περιχέων ταῖς ῥίζαις. *Suillo fimo radices ſpargens.* Anatolij γεωπον. lib. 10. c. 15.

FINIS.

EMENDANDA.

Lege pag. 8. *verſ.* 23. gracilis. *Pag.* 20. *verſ.* 8. Thryallis. *Pag.* 30. *verſ* 26. ſpectabis. *pag.* 38. *verſ.* 2. Mænala. *Ibid. verſ.* 28. ingentia prædia. *pag.* 54. *verſ.* 2. Atalanta. *pag.* 65. *verſ* 12. ceu. *pag.* 80. *verſ.* 20 Alpheus. *Ibid. verſ* 25. Parthenius. *pag.* 91. *v.* 5. vobis. *pag.* 111. *v.* 14 Zethem. *pag.* 166. *v* 5. ſperari. *pag.* 153. *v.* 7. Punicæ. *pag.* 148. *v.* 23. vnquam. *pag.* 165. *v.* 1. facete. *pag.* 199. *v.* 6. habitiores. *Ibid. verſ.* 29. vbertate.

PARISIIS,

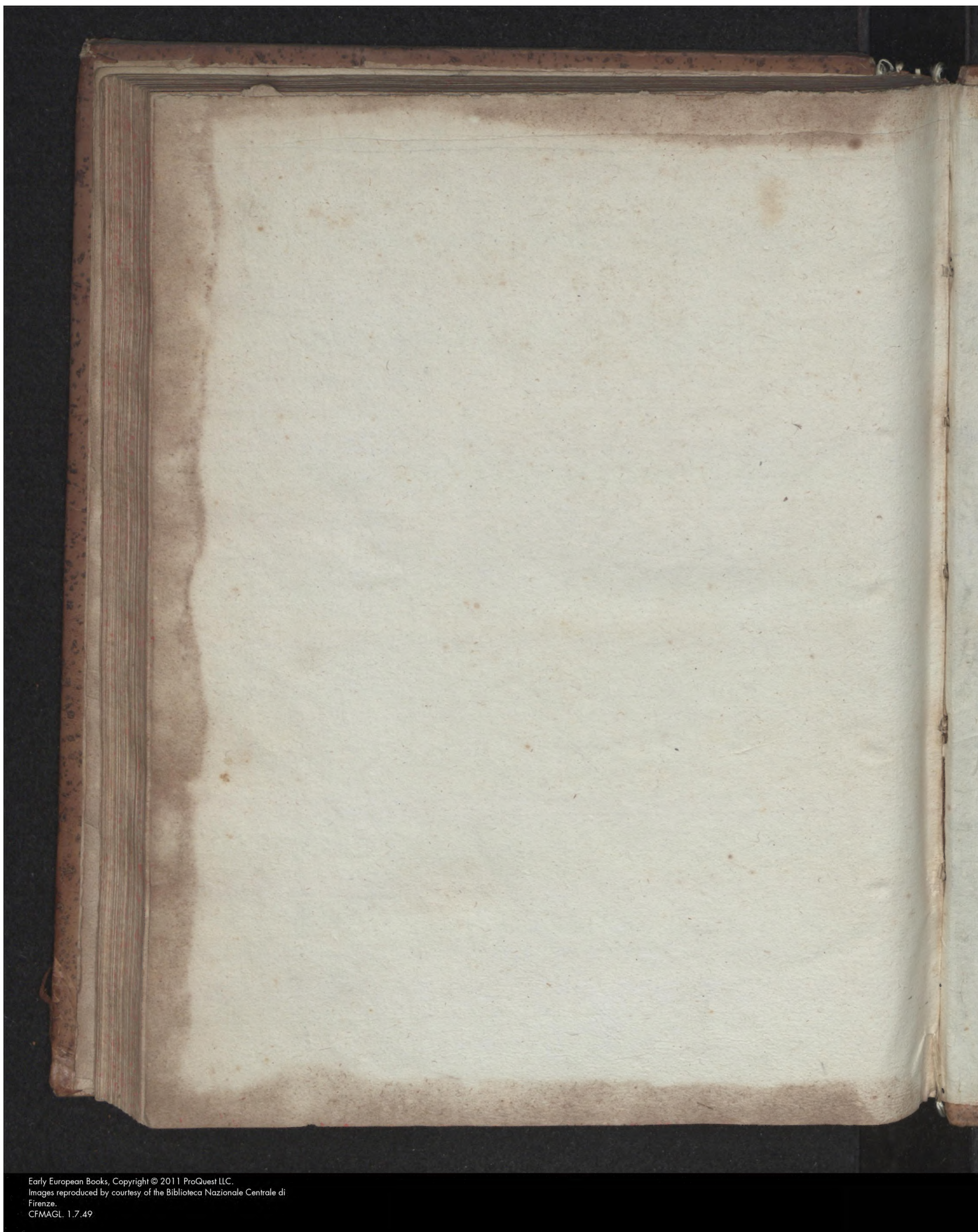
E' TYPOGRAPHIA REGIA,

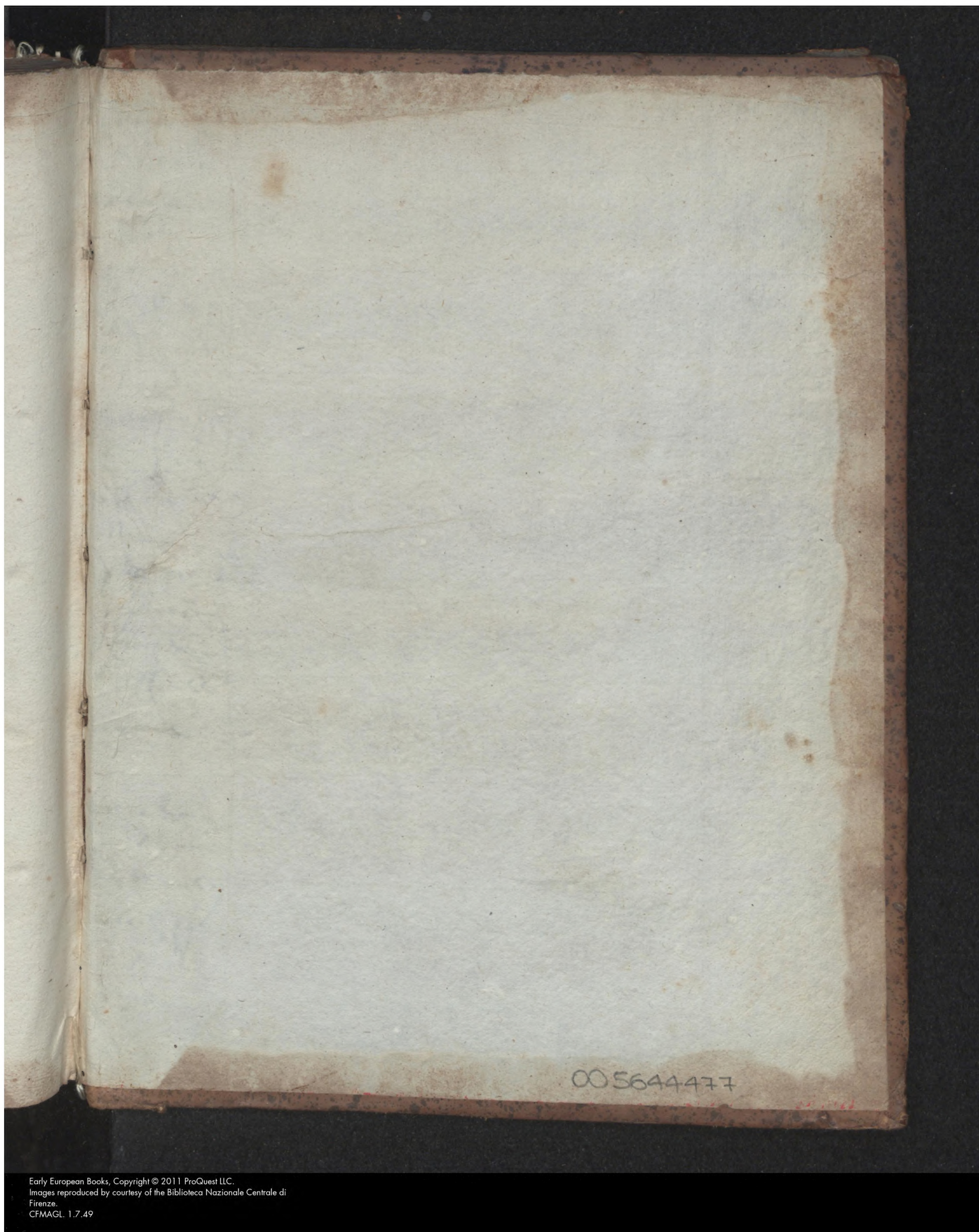
CVRANTE

SEBASTIANO CRAMOISY,

Regis ac Reginæ Architypographo.

M. DC. LXV.

005644477